

บทที่ 2

ความเป็นมาและบทบาทฤๅษีในรามเกียรติ์

ในบทนี้ จะเป็นการกล่าวบรรยายโดยสังเขปถึงความ เป็นมาและบทบาทของฤๅษีในรามเกียรติ์ ซึ่งจากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ฤๅษีมีกำเนิดมาจากลัทธิพราหมณ์หรือฮินดู และมีบทบาทต่อสังคมไทยมาช้านาน วรรณกรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมอินเดียจะมีฤๅษีปรากฏบทบาทอยู่เกือบทุกเรื่อง โดยเฉพาะเรื่องรามเกียรติ์ จะปรากฏบทบาทฤๅษีที่สำคัญหลายคนในการดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ ดังนั้นผู้วิจัยจึงแบ่งข้อมูลออกเป็น 2 หัวข้อใหญ่ คือ

2.1 ความเป็นมาและความสำคัญของฤๅษีในลัทธิพราหมณ์

- 2.1.1 - ความหมายของฤๅษี
- 2.1.2 - ความเป็นมาของฤๅษีในลัทธิพราหมณ์หรือฮินดู
- 2.1.3 - การศึกษาของพราหมณ์ก่อนเป็นฤๅษี
- 2.1.4 - ประเภทของฤๅษีที่มีอยู่ในประเทศอินเดีย
- 2.1.5 - การแต่งกายของฤๅษีอินเดีย

2.2 ฤๅษีในวรรณคดีไทยฉบับต่างๆ

- 2.2.1 - ฤๅษีในวรรณคดีสันสกฤตในลัทธิพราหมณ์
- 2.2.2 - ฤๅษีในวรรณคดีบาลีในลัทธิศาสนาพุทธ
- 2.2.3 - ฤๅษีในวรรณคดีเรื่องรามายณะ
- 2.2.4 - ฤๅษีในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์

โดยผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจาก หนังสือ บทความ เอกสารทางวิชาการที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับฤๅษีและหนังสือวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ฉบับต่างๆที่มีปรากฏในประเทศไทย ดังจะได้อธิบายเป็นลำดับหัวข้อต่อไปนี้

2.1 ความเป็นมาและ ความสำคัญของฤๅษีในลัทธิพราหมณ์

ฤๅษี เป็นบุคคลประเภทหนึ่งที่มีกำเนิดในประเทศอินเดียโบราณและได้เผยแพร่เข้ามา มีบทบาทอยู่ในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมไทยในหลายๆสาขามีส่วนเกี่ยวข้องกับฤๅษี โดยเฉพาะด้านวรรณกรรมและนาฏศิลป์ไทย เพราะวรรณกรรม

เรื่องต่างๆของไทยตั้งแต่สมัยโบราณส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมอินเดียมีเรื่องราวเกี่ยวกับลัทธิและพุทธ

วรรณกรรมไทยเรื่องต่างๆ มักจะมีบทบาทฤทธิปรากฏอยู่เกือบทุกเรื่อง เช่น เรื่องรามเกียรติ์ อุณรุท หรือนิทานชาดกต่างๆเป็นต้น เมื่อนำเอาวรรณกรรมมาจัดเป็นการแสดงนาฏศิลป์ไทย ประเภทโขนละคร บทบาทฤทธิจึงมีปรากฏให้เห็นอยู่ในการแสดงอย่างสม่ำเสมอ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชนชาติไทยกับอินเดียที่มีการติดต่อกันทางวัฒนธรรมมาช้านาน ดังนั้นเรื่องฤทธิจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจและควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

2.1.1 ความหมายของคำว่า ฤทธิ

ความหมายของคำว่าฤทธิ ได้มีพระบรมราชาธิบายและคำอธิบายจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ได้ให้คำจำกัดความไว้ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว¹ ทรงมีพระบรมราชาธิบายไว้ว่า

“ ฤทธิ แปลว่า ผู้มีปัญญาอันได้มาจากพระผู้เป็นเจ้า มีหลายชั้น เช่น ราชมรรษี(เจ้าฤทธิ) พรหมมรรษี (พรหมฤทธิ) เทวมรรษี (เทพฤทธิ) มหรรษี (มหาฤทธิ) เป็นต้น มีความรู้สูงต่ำต่างกัน มีอยู่ทั่วไปนับว่าเป็นพรหมณ์อย่างสูง”

พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530.² ให้ความหมายไว้ว่า

....ฤทธิ หมายถึง (น) นักบวชผู้อยู่ในป่า,ชีไพร

ว.จินประคิษฐ์³ ให้ความหมายไว้ว่า

“ ฤทธิ หมายถึง คนที่มีพลังจิตเค็ดเคี้ยว มุ่งปฏิบัติจนประสบความสำเร็จในอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือ หลาย ๆ อย่าง เช่น เหาะเหินเดินอากาศได้ มีวาจาสิทธิ์ ”

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เทพเจ้าและสิ่งนำรู้(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, 2547), หน้า 139.

² พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิชจำกัด, พิมพ์ครั้งที่3, 2547), หน้า 27.

³ ว. จินประคิษฐ์, ดวงมหาลาภฉบับพิเศษตำนานพระฤทธิ (กรุงเทพมหานคร : สยามบรรณาการพิมพ์, 2548), หน้า 50.

ศักดิ์ศรี แยมัคคา⁴ ได้กล่าวไว้ว่า

“ คำว่า ฤๅษี มาจาก ฤๅษี แปลว่า ผู้เห็น หมายถึง การเห็นด้วยความรู้พิเศษอันเกิดจากฌาน สามารถแลเห็นอดีต ปัจจุบันและอนาคต ซึ่งรวมเรียกว่า ตริกาลชลุ แปลว่า ผู้รู้กาลทั้งสาม ”

ความหมายของคำว่า ฤๅษี ที่แปลว่า ผู้เห็น มีความหมายตั้งแต่ในสมัยที่เริ่มแต่งคัมภีร์ฤคเวทเมื่อประมาณ 4,000 ปี เพราะฤๅษีโบราณเมื่อ 3,500 - 4,000 ปีมาแล้ว ได้ช่วยกันแต่งบทสวดสรรเสริญเทพเจ้าขึ้น ตามภาพที่ปรากฏในฌานของตนและเสียงแห่งเทพเจ้าได้ก้องกังวาลขึ้นในหู โดยเฉพาะภาพที่เห็นและเสียงที่ได้ยินนั้น คือ การบันดาลของเทพเจ้าต่างๆ ที่ปรากฏเฉพาะฤๅษีโบราณรุ่นแรกเท่านั้น

ฤๅษีเหล่านี้จึงแต่งบทสวดสรรเสริญเทพเจ้าต่างๆขึ้น โดยที่ถ้อยคำที่ใช้แต่นั้นมาใช้เป็นคำของฤๅษีไม่ หากเป็นวาทะของเทพเจ้าที่ออกมาจากปากของฤๅษีหรือการที่เทพเจ้าใช้ฤๅษีเป็นสื่อ สำหรับถ่ายทอดบทสวดสรรเสริญออกมาเพื่อมวลมนุษย์ จะได้ว่ารู้ว่าเทพเจ้าแต่ละองค์มีรูปลักษณะอย่างไรและมีคุณลักษณะตลอดจนอิทธิฤทธิ์อย่างไร

จากคำอธิบายความหมายของคำว่าฤๅษีดังที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ทราบว่า ฤๅษี คือ นักบวชผู้ทรงศีลอยู่ในป่า มีพลังจิตเด็ดเดี่ยวมุ่งปฏิบัติญาณจนสามารถมองเห็นอดีต ปัจจุบันและอนาคต เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้า หรือ เทววิทยา จากคัมภีร์พระเวทอันเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์สูงสุด

2.1.2 ความเป็นมาของฤๅษีในลัทธิพราหมณ์หรือฮินดู

ลัทธิพราหมณ์ กำเนิดขึ้นก่อนพระพุทธศาสนา โดยชนเผ่า อารยันหรืออริยกะรชนะพวกทราวิทหรือมัลลกะ จึงได้นำวัฒนธรรมท้องถิ่นและความเชื่อดั้งเดิมของพวกทราวิท มาประยุกต์เข้ากับความเชื่อของพวกตนตั้งเป็นลัทธิประจำชาติขึ้น ไม่มีศาสดาผู้สถาปนา ผู้คนต่างนับถือคัมภีร์พระเวทเป็นคัมภีร์หลัก เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์เรื่องเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าหรือ เทววิทยา

⁴ ศักดิ์ศรี แยมัคคา, รวมบทประพันธ์บางเรื่อง(กรุงเทพมหานคร : จงเจริญการพิมพ์ , 2525), หน้า 53 . (อนุสรณ์งานพระราชเพลิงศพนายทิพ พักเจียม วันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2525)

ถือว่ามิได้สร้างขึ้นด้วยมนุษย์ แต่เป็นคำทิพย์ที่มนุษย์ได้สดับมาจากพระผู้เป็นเจ้าของ ผู้ที่ได้สดับมาก็คือ ฤๅษี

ลัทธิพราหมณ์ในยุคเริ่มแรก (ประมาณปีที่ 1,457 ก่อนพุทธศักราชถึงปีพุทธศักราช 700) หมายถึง ศาสนาที่เกิดจากพระพรหม ให้ความเชื่อและนับถือพระเป็นเจ้าของเพียงพระพรหมองค์เดียว ถือว่าพระองค์เป็นวิญญูณที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเป็นปรมาตมัน * เป็นผู้สร้างจักรวาลและมวลสรรพสิ่งอันมีชีวิตทั้งหลายขึ้นมา สภาวะแรกของพระพรหมที่ทรงถือกำเนิดจะดำรงเพศเป็นฤๅษีหรือประชาชนคิ**นับว่าเป็นปฐมฤๅษีแห่งโลกานูโลก⁵ พวกพราหมณ์จะถือการปฏิบัติตนให้ไปสู่ความหลุดพ้นและไปรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระพรหมเรียกว่า “พรหมัน” หรือ “พราหมัตมัน” ข้อกำหนดดังที่กล่าวมานี้ถือเป็นหลักสำคัญของลัทธิพราหมณ์และเป็นบทบัญญัติอันแท้จริงของคัมภีร์พระเวท ในสมัยพราหมณ์พวกอารยันจะถูกลงโทษห้ามพวกทราวิชาวาดำทราวม จึงมีการแบ่งกลุ่มบุคคลออกเป็น 4 กลุ่มหรือ 4 วรรณะ ได้แก่ กลุ่มหรือวรรณะ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์และศูทร⁶

ลัทธิพราหมณ์ได้เปลี่ยนแปลงเป็นฮินดูเมื่อประมาณปีพุทธศักราช 700 ในช่วงเวลานั้นพวกพราหมณ์มีบทบาทและอิทธิพลสำคัญต่อสังคมอินเดียโบราณเป็นอย่างมาก มีการสร้างเทพเจ้าขึ้นมาให้มีความสำคัญทัดเทียมหรือเหนือกว่าพระพรหม จึงเกิดเทพเจ้าองค์ต่างๆมากมาย แต่เทพเจ้าที่พราหมณ์ต่างให้ความนับถือและยกย่องกันมากที่สุดมีเพียง 3 พระองค์ คือ พระพรหม พระวิษณุหรือนารายณ์ พระศิวะหรืออิศวร เทพเจ้าทั้งสามองค์นี้รวมเรียกว่า ตรีมูรติ⁷

* ที่รวมวิญญูณทั้งหลายในจักรวาล

** เป็นใหญ่ในประชา เป็นบิดาหรือผู้สร้างสัตว์ทั้งหลาย

⁵ พูลหลวง, เทวโลก (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ , 2530), หน้า 87.

⁶ คณัฒ ไชยโยธา, ลัทธิศาสนาและความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น

(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเคียนสโตร์ , 2538), หน้า 6.

⁷ ธนาภิต, ตำนานเทพเจ้าและอสูร (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ปิรามิด, 2546), หน้า 13.

พวกพราหมณ์ได้มีการกำหนดบทบาทหน้าที่สำคัญของเทพเจ้าองค์ต่างๆ เกิดการแบ่งแยกออกเป็นนิกาย ไครนัถือนิกายใดก็แต่งเรื่องยกย่องเทพเจ้านิกายของตนให้ยิ่งใหญ่เหนือกว่าเทพเจ้าของนิกายอื่นๆ ซึ่งนิกายสำคัญๆจะมีอยู่ 3 นิกาย คือ พรหมนิกาย ไวยณนิกาย ไสวะนิกาย

พรหมนิกาย - เป็นนิกายที่เก่าแก่กว่านิกายอื่นๆ เป็นลัทธิเคารพบูชานับถือพระพรหม

ไวยณนิกาย - เป็นลัทธิเคารพบูชานับถือพระวิษณุหรือพระนารายณ์

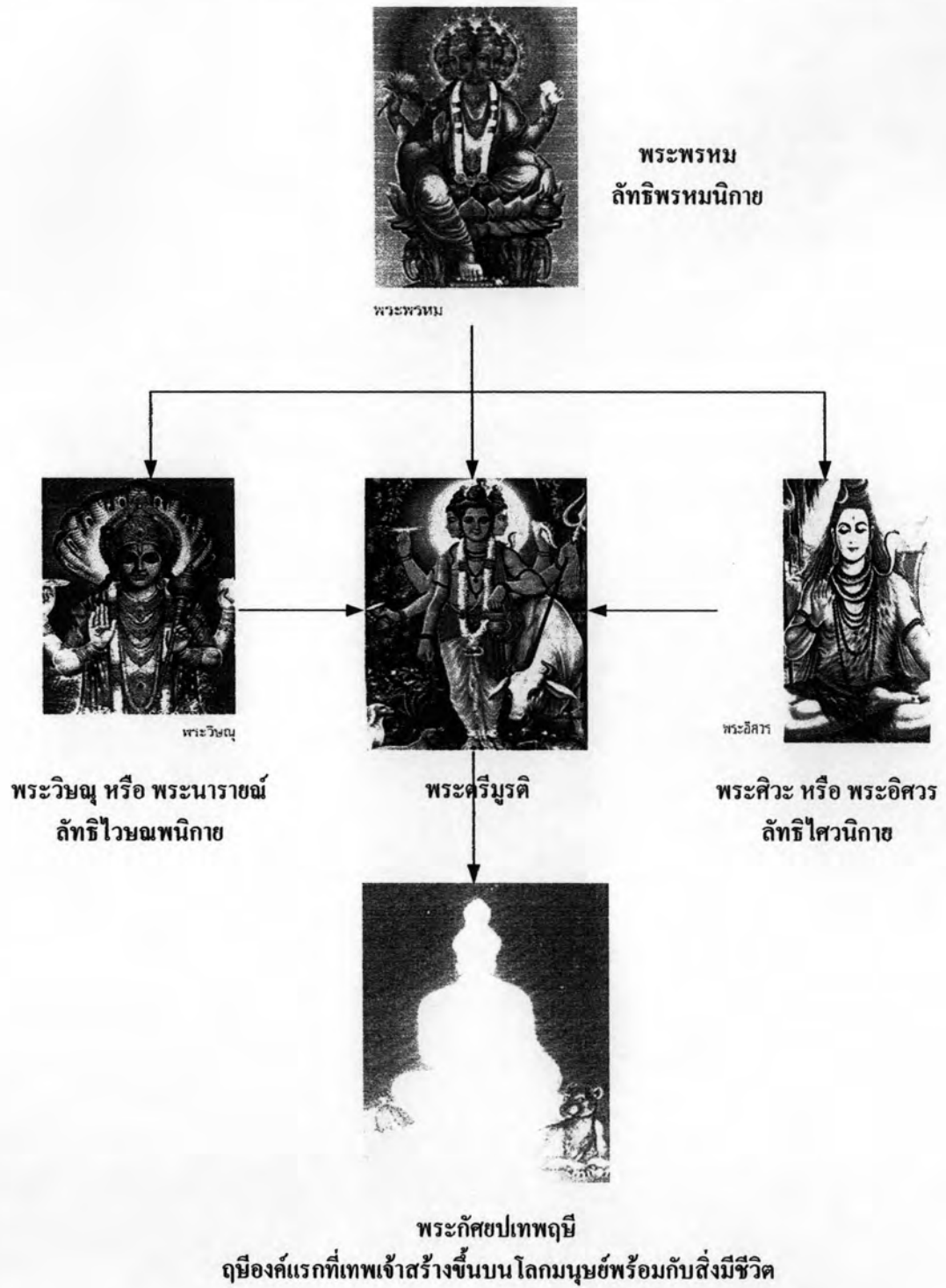
ไสวะนิกาย - เป็นลัทธิเคารพบูชานับถือพระศิวะหรือพระอิศวร

ดังที่กล่าวมาข้างต้นอาจพอสรุปได้ว่า ลัทธิความเชื่อต่างๆของชนชาวอินเดียที่มีต่อลัทธิพราหมณ์จนกระทั่งวิวัฒนาการมาเป็นฮินดู ชาวอินเดียนับถือในเทพเจ้าที่ตนเองเชื่อว่าเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายขึ้นบนโลก จากเทพเจ้าเพียงองค์เดียวคือพระพรหม ในเวลาต่อมาพวกพราหมณ์ได้รังสรรค์สร้างเทพเจ้าองค์อื่นๆ ขึ้นมา ให้ทัดเทียมความยิ่งใหญ่และเหนือกว่าพระพรหม เกิดนิกายความเชื่อต่างๆในกลุ่มชนที่นับถือเทพเจ้าองค์นั้นๆ ต่างเชื่อว่าเทพเจ้าของตนมีฤทธิ์อำนาจเหนือกว่าเทพเจ้านิกายอื่นๆ แต่ไม่ว่าจะเป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ในนิกายใดๆก็ตามที่สร้างโลกและสรรพสิ่งทั้งหลายขึ้นบนโลก สิ่งหนึ่งที่พระผู้เป็นเจ้าหรือเทพเจ้าในนิกายต่างๆสร้างขึ้นมาร่วมกับโลก คือ ฤๅษี⁸ ซึ่งมีการกล่าวไว้ในทุกนิกาย อีกทั้งพระผู้เป็นเจ้าที่เป็นเจ้าของนิกายนั้นยังดำรงตนถือเพศเป็นฤๅษี อีกด้วย

⁸ เกษม ขนบแก้ว , อิทธิพลของวรรณคดีต่างประเทศต่อวรรณคดีไทย

(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ , 2539) , หน้า 27.

แผนภูมิที่ 1 เทพเจ้าผู้ให้กำเนิดฤๅษีบน โลกมนุษย์

ที่มา : หนังสือมหัศจรรย์อินเดียแผ่นดินแห่งความหลากหลาย หน้า 5 และ หนังสือดวง
มหาลาภฉบับพิเศษตำนานพระฤๅษี หน้า 8

2.1.3 การศึกษาของพราหมณ์ก่อนเป็นฤๅษี

ดังที่ได้ทราบแล้วว่า เมื่อลัทธิพราหมณ์ได้วิวัฒนาการเป็นฮินดู จึงเกิดความปลอดภัยที่สาคัญอีกอย่างหนึ่งของพวกพราหมณ์ คือ การจัดการศึกษา ได้มีการกำหนดการศึกษาภาคบังคับ ให้แก่บุคคลในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์และแพศย์ต้องส่งบุตรชายเข้ารับการศึกษาในสถานศึกษาแห่งใดแห่งหนึ่งของนักบวชพราหมณ์ การศึกษาจะศึกษาคัมภีร์พระเวทที่กำหนดแบบแผนการดำเนินชีวิตของบุคคลออกเป็น 4 ระยะเวลาหรือ 4 วัย เรียกว่าอาศรม⁹ คือ พรหมจารี คฤหัสถ์ วานปรัสถ์ สันยาตี

ระยะที่ 1 พรหมจารี - วัยศึกษาเล่าเรียนหรือวัยเด็ก คือ ศึกษาเล่าเรียนสาระของพระเวท ยัญพิธีและวิชาอื่นๆกับครูอย่างน้อย 12 ปี

ระยะที่ 2 คฤหัสถ์ - วัยครองเรือน เริ่มตั้งแต่แต่งงาน ทำหน้าที่ให้กำเนิดบุตร ประกอบยัญพิธีและรับผิดชอบต่อชุมชน

ระยะที่ 3 วานปรัสถ์ - วัยออกไปอยู่ป่า เมื่อมีอายุได้ประมาณ 40 ปีหรือได้เห็นลูกของลูกแล้ว ควรออกไปพำนักอยู่ในอาศรมบำเพ็ญตบะและข้อปฏิบัติอื่นๆทางศาสนาอย่างเคร่งครัด

ระยะที่ 4 สันยาตี - วัยที่สละสมบัติ ออกจากอาศรมเลิกประกอบพิธีกรรมและข้อปฏิบัติทุกอย่าง ออกจาริกขออาหารดำรงชีพเที่ยวเร่ร่อนโดยไม่ต้องเสพสังคัม พิจารณาเห็นความเสื่อมโทรมปฏิญญาระคนด้วยทุกข์ของร่างกาย ทำจิตใจให้สงบมุ่งสู่พรหม

การศึกษาในลัทธิพราหมณ์หรือฮินดูโบราณทั้ง 4 ระยะนี้ ชาวฮินดูถือว่าใครไม่ผ่านผู้นั้นจะมีบาปหนัก โดยเฉพาะระยะที่ 3 (วานปรัสถ์) และระยะที่ 4 (สันยาตี) ซึ่งเป็นระยะที่ดำเนินชีวิตอยู่ในป่าเพียงคนเดียว ต้องสละทางโลกอย่างเด็ดขาด ทั้งสองระยะนี้อาจจะเรียกว่า ฤๅษี เพราะต้องบำเพ็ญทุกขกิริยา การบำเพ็ญอาจเป็นในลักษณะแตกต่างกันออกไปแล้วแต่ความมุ่งหมายของแต่ละบุคคล แต่สุดท้ายที่ทุกคนต้องการคือ ต้องการไปสู่สวรรค์หรือต้องการเป็นผู้วิเศษ

⁹ เกษม ขนาบแก้ว, อิทธิพลของวรรณคดีต่างประเทศต่อวรรณคดีไทย

(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ , 2539) , หน้า 32 - 33.

2.1.4 ประเภทของฤกษ์ที่มีในประเทศอินเดีย

จากข้อมูลข้างต้นเมื่อพวกพราหมณ์ได้กำหนดการศึกษาในระยะเวลาต่างๆตามที่ได้กล่าวมาแล้ว โดยเฉพาะการศึกษาระยะที่ 3 และระยะที่ 4 ถือว่ามีความสำคัญกับพวกพราหมณ์ในการปฏิบัติตนเป็นฤกษ์ ดังนั้นในประเทศอินเดียจึงเกิดมีฤกษ์มากมายหลายประเภท ซึ่งแต่ละประเภทมีการประพศปฏิบัติในวิถีทางที่แตกต่างกัน แต่จุดประสงค์ที่มุ่งหวังจะเป็นไปในทางเดียวกัน คือ ฌาน* ฤกษ์ในอินเดียมีชื่อเรียกต่างๆ กัน เช่น เรียกชื่อตามที่มีปรากฏอยู่ในตำรา เรียกตามลักษณะที่พบเห็นหรือเรียกกันตามความเข้าใจ

ชาวอินเดียนิยมเรียกฤกษ์หรือนักพรตว่า “ สาธุ ” พวกสาธุมีการดำรงชีวิตด้วยการภิกขาจาร** บางพวกอยู่ติดที่ประจำสำนัก บางพวกเร่ร่อนไปเรื่อยๆ บางพวกเก็บตัวอยู่ในสถานที่ที่เงียบสงบ โดยปกติฤกษ์จะพำนักอยู่ในอาศรม ในป่า ในถ้ำ ตามเทวาลัย ตามหุบเขา เช่น เชิงเขาหิมาลัย มีฤกษ์บางพวกสัญจรไปตามนิคมคาม ในบางฤดูกาลฤกษ์ซึ่งอยู่ในที่ต่างๆตามที่กล่าวมานี้ จะออกมาปรากฏตัวชุมนุมกันในวันเทศกาลสำคัญๆทางศาสนา เช่น พิธีกุมภเมลา (พิธีลอยบาปในแม่น้ำคงคา) พิธีศิวาราตรี (การบูชาพระศิวะ)

ฤกษ์ในประเทศอินเดียอาจแบ่งจำแนกประเภทได้ประมาณ 15 ประเภท¹⁰ คือ ฤกษ์นาคบาบา ฤกษ์จีเจ้า ฤกษ์ปริพาชก ฤกษ์คงคา ฤกษ์อายุรเวท ฤกษ์สามตา ฤกษ์พระเวท ฤกษ์คัตตน ฤกษ์มหากาพย์ ฤกษ์นารัท ฤกษ์บาบาล ฤกษ์หิมพานต์ ฤกษ์คงกะพัน ฤกษ์หิมะ และฤกษ์เทวาลัย ซึ่งในแต่ละประเภทมีลักษณะดังนี้ คือ

1. ฤกษ์นาคบาบา หมายถึง ฤกษ์เปลือยกาย เรียกว่า นุ่งลมห่มฟ้า ผมขาวเหยียด

เหมือนเถาวัลย์อาศัยอยู่ในถ้ำแถบภูเขาหิมาลัย ในอดีตสมัย

พุทธกาลฤกษ์ประเภทนี้ เรียกว่า ฤกษ์ทิมพร และมีฤกษ์

อีกนิกายหนึ่งนิยมนุ่งขาวห่มขาว เรียกว่า “ เสวตัมพร ”

* การเพ่งอารมณ์จนจิตใจแน่วแน่เป็นสมาธิ

** การขออาหารเลี้ยงชีพจากผู้อื่น

¹⁰นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, มหัศจรรย์อินเดียแผ่นดินแห่งความหลากหลาย

(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , 2549) , หน้า 105.

2. ฤๅษีจี้เถา หมายถึง ฤๅษีบูชาไฟ จะนั่งภาวนาพร้อมกับสุมกองไฟให้ลุกโชติช่วงอยู่ตลอดเวลา เมื่อเกิดเป็นจี้เถามากพอ จะเอาจี้เถาจากกองเพลิงมาถูดตามเนื้อตัวและใบหน้าจนขาวโพลน
3. ฤๅษีปริพาชก หมายถึง ฤๅษีผู้เร่ร่อน เดินทางไปในสถานที่ต่าง ๆ อย่างไม่มีจุดหมายปลายทาง
4. ฤๅษีคังคา หมายถึง ฤๅษีแช่ตัวบำเพ็ญเพียรในแม่น้ำคงคาตลอดทั้งวัน
5. ฤๅษีอายุรเวท หมายถึง ฤๅษีผู้มีความรอบรู้ในอายุรเวทศาสตร์เป็นหมอยาแผนโบราณ
6. ฤๅษีสามตา หมายถึง ฤๅษีผู้นิยมการยื่นเพ่งพระอาทิตย์ตลอดวัน จนตาแดงกล้าเพื่อหวังมีพลังทางตา
7. ฤๅษีพระเวท หมายถึง ฤๅษีผู้เชี่ยวชาญในการอ่านพระเวทเป็นบทโคลกและแปลความหมายให้ฟัง
8. ฤๅษีคัดคน หมายถึง ฤๅษีที่มีความรู้ความสามารถในวิชาโหราศาสตร์ นิยมการคัดคนด้วยทำพิศดารต่างๆ โดยใช้อวัยวะร่างกายทุกส่วน เช่น มือ แขน ขา ลำตัว และศีรษะ เป็นต้น
9. ฤๅษีมหากาพย์ หมายถึง ฤๅษีผู้เจนจัดในการอ่าน โสตรกรามายณะและมหากาพย์มหากาพย์สำคัญของอินเดีย
10. ฤๅษีนาร์ทหรือฤๅษีนารท หมายถึง ฤๅษีผู้เชี่ยวชาญการคิดพิณสังฆจรไปตามที่ต่าง ๆ
11. ฤๅษีบาดาล หมายถึง ฤๅษีผู้นิยมในการฝังตัวอยู่ในดิน โผล่เพียงศีรษะเหนือพื้นดินหรือนอนอยู่ในโพรงใต้ดิน
12. ฤๅษีหิมพานต์ หมายถึง ฤๅษีผู้บำเพ็ญตบะอยู่ในป่าคงคิบห่างจากโลกภายนอก
13. ฤๅษีคังกะพัน หมายถึง ฤๅษีผู้ชอบนอน นั่ง ยืนบนแผงตะปูหรือของมีคม
14. ฤๅษีหิมะ หมายถึง ฤๅษีผู้พเนจรอยู่แถบภูเขาหิมาลัยเข้าไปในแดนหิมะ บำเพ็ญตบะอยู่เชิงเขาไกรลาส เพื่อบูชาพระศิวะ ด้วยสภาพอากาศหนาวเย็น
15. ฤๅษีเทวาลัย หมายถึง ฤๅษีผู้นิยมตั้งอาศรมอยู่ในบริเวณเทวาลัยต่าง ๆ

ภาพฤษีในประเทศอินเดีย

ภาพที่ 1 : ฤษีปริพาชก (นักบวชผู้เร่ร่อน)
ที่มา : หนังสืออมหัตศวรรษอินเดีย หน้าปกหน้า

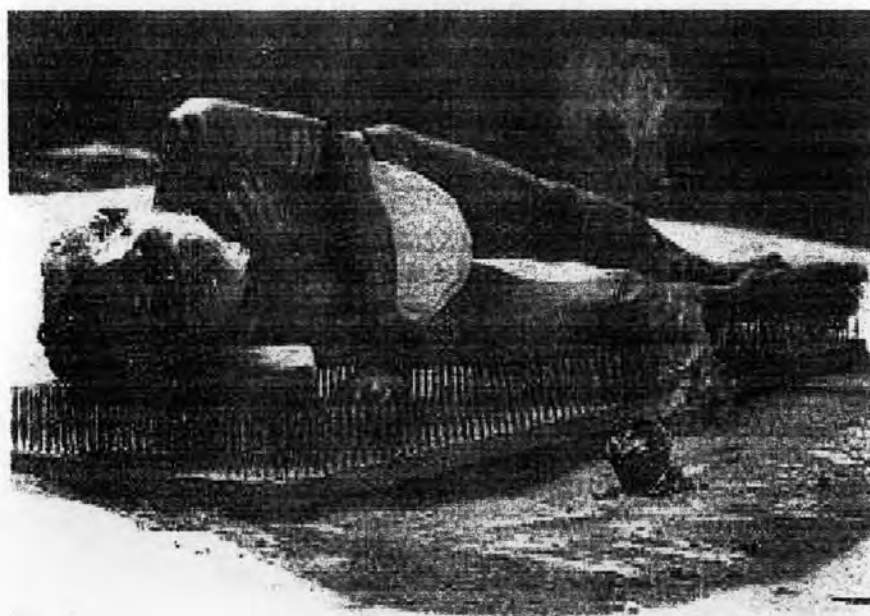

ภาพที่ 2 : ฤษีนั่งบำเพ็ญตบะ
ที่มา : หนังสืออมหัตศวรรษอินเดีย หน้า 104

ภาพฤๅษีในประเทศอินเดีย

ภาพที่ 3 : ฤๅษีบาดาล
ที่มา : หนังสือมหัศจรรย์อินเดีย หน้า 10

ภาพที่ 4 : ฤๅษีคกงะพัน
ที่มา : หนังสือมหัศจรรย์อินเดีย หน้า 17

ภาพฤๅษีในประเทศอินเดีย

ภาพที่ 5 : ฤๅษีนักบวชรวมตัวกันที่ปราสาทริมแม่น้ำคงคาในเทศกาลกุมภเมลา *
ที่มา : หนังสือมหัศจรรย์อินเดีย

2.1.5 การแต่งกายของฤๅษีอินเดีย

เมื่อทราบถึงประเภทของฤๅษีที่มีอยู่ในประเทศอินเดียแล้ว หัวข้อต่อไปควรจะทราบถึงลักษณะการแต่งกายโดยรวมของฤๅษีประเภทต่างๆ ซึ่งอาจมีความคล้ายคลึงและแตกต่างกันออกไปบ้างในแต่ละประเภทตามลัทธิความเชื่อ สีต่างๆของเครื่องนุ่งห่มฤๅษีมีมากมายหลายสี เช่น สีเหลือง สีหมากสุก สีเลือดหมูเข้ม สีกรัก เป็นต้น บางลัทธิจะเปลือยกายนุ่งลมห่มผ้า บางลัทธิไว้ผมยาว บางลัทธิโกนศีรษะจนเกลี้ยง มีสัญลักษณ์บนหน้าผากเขียนไว้ด้วยแป้งสีขาว สีแดงหรือสีเหลือง บางคนทาสีร่างกาย เช่น หัวไหล่ แขน ข้อมือ เป็นต้น

ทั้งนี้ถ้าเป็นพวกฤๅษีที่บวชเรียนมานาน มีความรู้ความสามารถมีพลังจิตสูง จะนิยมไว้ผมยาวรุงรังหรือขมวดผมเป็นก้อนแข็งทำเป็นมุ่นไว้กลางศีรษะคล้ายชฎา เขียนหน้าผากเป็นสัญลักษณ์ของเทพเจ้าที่ตนศรัทธาด้วยขี้เถ้ากระดูกที่เก็บมาจากที่เผาศพ

---

* ทุกๆ 12 ปีมีเทศกาลอาบน้ำอมฤตที่หยดลงมาจากพิธีกวนน้ำอมฤตในปรัมปราคดีของลัทธิพราหมณ์

เพื่อเป็นการประกาศตนถึงความเป็นอมตะ ไม่เกรงกลัวต่อความตาย ไม่หวั่นไหว ต่อภูตผีปีศาจ ฤๅษีจะนิยมห้อยคอด้วยลูกประคำหรือกระดูกคน มือถือไม้เท้ามีลักษณะ เป็นไม้ยาวคดเคี้ยวหรือถือสามง่าม หอก เพื่อให้ดูน่าเกรงขาม

จากข้อมูลดังกล่าวอาจพอสรุปได้ว่า สมัยที่พราหมณ์มีบทบาทสำคัญในสังคม อินเดียโบราณได้จัดให้มีการศึกษาเพื่อดำเนินชีวิตออกเป็น 4 ระยะหรืออาศรม 4 คือ พรหมจารี คฤหัสถ์ วานปรสถ์และสันยาสี คั้งนั้นตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันจึงเกิดฤๅษีขึ้น มากมายหลายประเภทในประเทศอินเดียซึ่งมีการปฏิบัติพิธีกรรม ความเป็นอยู่และการ แต่งกายที่แตกต่างกันออกไปตามความเชื่อในแต่ละลัทธิินิกาย

2.2 ฤๅษีในวรรณคดีไทยฉบับต่างๆ

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงฤๅษีที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยที่มีมาแต่สมัยโบราณ ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีอินเดียโบราณหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วรรณคดีภารตะ โดยจะพบเห็นบทบาทของตัวละครที่ถือเพศเป็นฤๅษีปรากฏอยู่เกือบทุก เรื่อง ฤๅษีในวรรณคดีไทยสามารถแยกออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 2 ประเภท คือ ฤๅษี วรรณคดีสันสกฤต*ในลัทธิพราหมณ์ และ ฤๅษีวรรณคดีบาลี**ในศาสนาพุทธ

2.2.1 ฤๅษีวรรณคดีสันสกฤตในลัทธิพราหมณ์

วรรณคดีเรื่องต่างๆของอินเดียและไทย เรื่องราวจะปรากฏบทบาทของฤๅษีเข้าไป เกี่ยวข้องอยู่มากมาย ทั้งนี้เพราะชาวอินเดียให้การยกย่องนับถือฤๅษีว่าเป็นผู้รู้ เป็นตัวแทน ของพระผู้เป็นเจ้า วรรณคดีเรื่องต่างๆ ของอินเดียส่วนใหญ่จึงเกิดจากฤๅษีเป็นผู้รจนา หรือผู้แต่งขึ้น เช่น คัมภีร์พระเวท ถือเป็นวรรณคดีเรื่องแรกที่เกิดในยุคพระเวท อันมี ความสำคัญทางด้านศาสนา ปรัชญา สังคมศาสตร์และวรรณคดี ได้ถูกรวบรวมเรียบเรียง ให้เป็นตำรับแห่งไสยศาสตร์หรือคัมภีร์ทางลัทธิพราหมณ์ ผู้แต่งคือฤๅษีวยาส นอกจากนี้ ยังมีวรรณคดีชิ้นเอกของโลกอีก 2 เรื่องซึ่งเกิดในยุคมหากาพย์ คือ เรื่องรามายณะ และ มหาภารตะ อันเกิดจากฤๅษีเป็นผู้แต่งขึ้น กล่าวคือ ฤๅษีวาลมิกเป็นผู้แต่งเรื่องรามายณะ และ ฤๅษีวยาส เป็นผู้แต่ง เรื่องมหาภารตะ

* หมายถึง วรรณคดีที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู

** หมายถึง วรรณคดีที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ฤๅษีในวรรณคดีสันสกฤต จะมีบทบาทโดดเด่นในสังคมชาวโลกและสวรรค์หลายประการมักจะเป็นผู้มีอำนาจ มีอิทธิฤทธิ์ สามารถให้กำเนิดสิ่งต่างๆ ได้ตามต้องการหรือเมื่อผู้ใดทำให้เกิดอารมณ์โกรธก็มักจะสาปแช่งให้ผู้เป็นสาเหตุแห่งความโกรธมีอันเป็นไปอย่างไรก็ได้ เช่น ฤๅษีในเรื่องรามเกียรติ์ ตอน ฤๅษีสัตนชุนนางมณโฑด้วยความเมตตาสงสารหรือตอนฤๅษีโคดมสาปนางกาลอัจนาด้วยความโกรธแค้นที่หลอกหลวงตน ฤๅษีในเรื่องรามเกียรติ์จึงมีอุปนิสัยลักษณะทางอารมณ์แตกต่างกันออกไปทั้งในด้านความรักความเมตตาและความดุร้าย ผสมผสานกันอยู่ตลอดทั้งเรื่อง

วรรณคดีสันสกฤตในยุคต่อจากยุคพระเวทลงมาถึงยุคมหากาพย์และยุคปุราณะ ได้มีการจัดลำดับชั้นและกลุ่มของฤๅษีที่สำคัญขึ้นตามความรู้ความสามารถที่ทรงคุณลักษณะพิเศษเหนือฤๅษีธรรมดาที่เป็นนักบวชอยู่ในป่า โดยจะมีความแตกต่างกันตามหลักในทางวรรณคดีสันสกฤตดังนี้ คือ

1. การจัดแบ่งลำดับชั้นฤๅษี แบ่งออกเป็น 7 ระดับ ¹¹ ได้แก่ พรหมฤๅษี เทพฤๅษี ราชฤๅษี มหาฤๅษี บรมฤๅษี สรรตฤๅษีและกามาฤๅษี โดยฤๅษีทั้ง 7 ลำดับชั้นมีลักษณะดังนี้

1.1 พรหมฤๅษี หรือ พรหมรรษี หมายถึง ฤๅษีที่สืบเชื้อสายมาจากพระพรหมหรือเป็นฤๅษีที่อยู่ในวรรณะพราหมณ์ ถือว่าเป็นวรรณะสูงสุดและเป็นผู้นำเพ็ญตบะ*อย่างยิ่งยวดเหนือฤๅษีทั้งหลาย ฤๅษีประเภทนี้ในวรรณคดียุคมหากาพย์และปุราณะมีอยู่มาก เช่น ฤๅษีกัศยป ภัทรวาห เคาตม (ฤๅษีโคดม) นารท (ฤๅษีนารอท) วศิษฐ์ วิศวามิตร (ฤๅษีองค์เดียวที่สามารถแปลงวรรณะกษัตริย์เป็นวรรณะพราหมณ์ได้สำเร็จ โดยบำเพ็ญตบะ ในรามเกียรติ์ เรียกว่า ฤๅษีสวามิตร) ฤๅษี व्याส ผู้แต่งกาพย์มหาภารตะ ซึ่งมีความยาวถึง 100,000 โสลกและฤๅษีไวศัมปายน (ผู้สวดมหากาภารตะจบบริบูรณ์เป็นคนแรก) เป็นต้น

1.2 เทพฤๅษี หรือ เทวรรษี เป็นฤๅษีที่มีฐานะสูงสุดโดยชาติกำเนิด คือ เป็นเทพมาตั้งแต่กำเนิดแล้วมาบำเพ็ญพรตเพื่อสร้างตบะเคชะให้ยิ่งยวดถือเพศเป็นฤๅษีภายหลัง แม้องค์พระศิวะ(อิศวร)ผู้เป็นเทพเจ้าสูงสุดองค์หนึ่งในสามองค์ของพราหมณ์หรือฮินดู

* หมายถึง พิธีข่มกิเลสโดยการทรมานตัวเพื่อให้กิเลสเบาบาง

¹¹ ศักดิ์ศรี เข้มแน่นคดา ,รวมบทประพันธ์บางเรื่อง (กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์ ,2535) , (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายทิพ พิกเฉิมวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ.2525) ,หน้า 54.

ยังทรงใช้เวลาไปในการบำเพ็ญพรตเป็นครั้งคราว จึงได้พระนามว่า เทวรรณิ

เทพฤณีหรือเทพผู้ดำเนินชีวิตแบบฤณิองค์ที่นับว่าเก่าแก่ที่สุด คือ พระพหูสัปติ (หรือพรหมณัสปติ) ซึ่งในคัมภีร์ฤคเวทกล่าวไว้ว่า เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งมนตร์อันประเสริฐ และดำรงตำแหน่งเทวปุโรหิตของทวยเทพทั้งหลายคู่กับพระอัคนี (เทพ-แห่งไฟ) ต่อมา ในยุคมหากาพย์และปรัมณะได้เปลี่ยนฐานะเป็นฤณีโดยสมบูรณมีฐานะเป็นอาจารย์ของ ทวยเทพทั้งมวลและมีเทพฤณีอีกองค์หนึ่งมีฐานะเป็นอาจารย์ของอสูร แพศย์และทานพ ทั้งหลายอันเป็นศัตรูกับเทพ คือ พระศุภร์หรืออุศน์สหรือกวิ ซึ่งเป็นฤณีตั้งแต่ยุคพระเวท จนถึงยุคมหากาพย์และปรัมณะ

พระศุภร์เป็นผู้เดียวที่รู้มนต์ชื่อ สัตยชีวินี ที่ชุบผู้ตายให้ฟื้นชีวิตขึ้นมาได้ใหม่ จึงใช้ มนตร์บัพนี้ชุบชีวิตอสูรขึ้นมาไม่รู้จบ นับเป็นผู้ที่ทวยเทพหวาดเกรงมากที่สุด นอกจาก เทพฤณีที่กล่าวมาแล้วยังมีเทพฤณีอีกมากมายได้แก่ พระพุช กัสยป ตนู วศิษฐ์ และนารท เป็นต้น เฉพาะฤณีวศิษฐ์ และนารท นอกจากจะเป็นเทพฤณีโดยกำเนิดแล้วยังเป็น พรหมฤณีอีกด้วย เพราะได้บำเพ็ญตบะยิ่งยวดขึ้นไปจึงได้เลื่อนฐานะเป็นพรหมฤณี

1.3 ราชฤณี หรือ ราชรรณิ หมายถึง พระราชาที่สละราชสมบัติออกบวชเป็นฤณี จะ โดยชั่วคราวหรือตลอดชีวิตก็ตาม เช่น พระชนก (บิดาของนางสีดา) พระราม พระลักษมณ์ และพระวิศวามิตร เป็นต้น แม้ในพุทธศาสนาคำนี้ก็มิใช่ใช้ในการทำงานเดียวกัน เช่น พระเวสสันดรเมื่อตอนออกบวชเป็นฤณีอยู่ที่เขาวงกตก็เรียกว่า ราชฤณี คำว่า ราชฤณี หรือราชรรณิบางที่อาจใช้ในความหมายหลวมๆ ใช้เป็นคำเรียกพระเจ้าแผ่นดินที่มี เฉลนภาพแม้มิได้ออกบวชเป็นฤณี เช่น ท้าวทฤษัณต์ กษัตริย์จันทรวงศ์ตัวละครตัวเอก ในละครเรื่องอภิชนานศากุนคัลมหรือศกุนคลา ของกาลิทาส ก็ได้ฉายาว่าราชรรณิ

1.4 มหาฤณี หรือ มหรรณิ แปลว่า ฤณีผู้ยิ่งใหญ่ หมายถึงฤณีโดยทั่วไปที่สามารถ บำเพ็ญตบะได้อย่างอุกฤษฏ์ (สูงสุด) จนมีฤทธิ์เดชเป็นที่เกรงกลัวของเทวดาและอสูร ทั้งหลาย ฤณีดังกล่าวนี้อาจรวมถึงฤณี 3 พวกที่กล่าวมาแล้วข้างต้นก็ได้ หรือเรียกฤณีผู้มี ชื่อเสียงอันใดก็ได้ทั้งนั้น ในวรรณคดีสันสกฤตมีเอ่ยถึงมหาฤณีเป็นจำนวนมากมาย แต่มี ชื่อเสียงโด่งดังจริงๆอันควรเอ่ยชื่อได้แก่ ฤณีวาลมิกิ ผู้แต่งเรื่องรามายณะอันเป็นต้นกำเนิด ของรามายณะทุกฉบับในแถบเอเชียอาคเนย์และในเรื่องรามายณะมีกล่าวถึง ฤณีอักษตยะ ว่าเป็นผู้บอกมนตร์อาทิตยหฤทัยให้พระรามฆ่าราพณ์หรือทศกัณฐ์ได้ในที่สุด

ส่วนในมหากาฬระฤกษ์ก็ศตยะเป็นผู้กำราบความอวดดีของภูเขาวินชัย ซึ่งพยายามขูดเหนื่อภูเขาหิมาลัย โดยสั่งให้ภูเขาวินชัยโน้มยอดลงเพื่อเดินข้ามไปสู่อินเดียภาคใต้ เมื่อข้ามไปแล้วฤกษ์ก็ศตยะกำจับภูเขาให้ก้มหัวอยู่เช่นนั้น โดยกล่าวว่า “จงเป็นอยู่ดังนี้จนกว่าข้าจะกลับมา” แต่ฤกษ์ก็ศตยะหาได้กลับมาไม่ เพราะไปสิ้นชีวิตในอินเดียภาคใต้ ภูเขาวินชัยจึงโน้มยอดลงต่ำกว่าภูเขาหิมาลัยเช่นนั้นตลอดไป ฤกษ์ทรวาส ผู้โทษะร้ายสาปแช่งเทวดาให้พินาศ พระภรตมุนี ผู้รจนาคำรานาฏศาสตร์ โดยจดจำทำรำของพระศิวะปางนาฏราชที่แสดงที่ตำบลจันทมพรหมในอินเดียได้

1.5 **บรมฤกษ์ (ปรมฤกษ์) หรือ ปรมรรษี** แปลว่า ฤกษ์ผู้ยิ่งยอด ไม่มีคำอธิบายเฉพาะเด่นชัดว่ามีคุณลักษณะพิเศษอย่างไร เพียงแต่อธิบายกว้างๆว่ามีลักษณะเหมือนเทพฤกษ์

1.6 **ศรุตฤกษ์ หรือ ศรุตรรษี** หมายถึง ฤกษ์ที่แต่งคัมภีร์พระเวทโดยทั่วไป

1.7 **กานทฤกษ์หรือกานทรรษี** หมายถึง ฤกษ์ที่แต่งบทสวดบางบทโดยเฉพาะในคัมภีร์พระเวท

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าฤกษ์เหล่านี้น่าจะมีอาการตำรวมมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฐานานุศักดิ์ทั้ง 7 ลำดับ ซึ่งอาจเป็นแนวทางในการตีบทฤกษ์ในโขน

2. **การแบ่งกลุ่มฤกษ์** ฤกษ์แบ่งออกได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสัปตฤกษ์และกลุ่มประชาบดี¹²

2.1 **กลุ่มสัปตฤกษ์** หมายถึง ฤกษ์ผู้ยิ่งใหญ่เจ็ดตน ตามคัมภีร์ศตปถพราหมณะระบุชื่อไว้ดังนี้ คือ ฤกษ์โคดมหรือเคาตม ภรทวาช วิศวามิตร ชมทักษิณี วสิษฐ กัศยปและอัตริ แต่กาพย์มหากาฬระได้ระบุชื่อต่างกันไป คือ มริจิ อัตริ อังคิรส ปุลหะ ปุัสตยะ กระตุ วสิษฐ กลุ่มสัปตฤกษ์ดังที่ได้กล่าวมานี้ หมายถึง กลุ่มดาวจระเข้ทั้งเจ็ดดวงนั่นเอง

2.2 **กลุ่มประชาบดี** คำว่า ประชาบดี แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ในลูกหลานหรือเผ่าพันธุ์ หมายถึง ฤกษ์ 10 คนที่เป็นโอรสอันเกิดจากใจ (มานสบุตร) ของพระพรหม ในมนุสมฤติได้ระบุนามไว้ คือ ฤกษ์มริจิ อัตริ อังคิรส ปุัสตยะ ปุลหะ กระตุ วสิษฐ ประเจตส (ทักษะ) ภฤคุ นารท แต่คัมภีร์บางตำรับ เช่น ศตปถพราหมณะและกาพย์มหากาฬระกล่าวไว้ว่าฤกษ์กลุ่มประชาบดีมีเพียง 7 องค์ เรียกว่า สัปตฤกษ์

¹² ศักดิ์ศรี เข้มมั่นคงา ,รวมบทประพันธ์บางเรื่อง (กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์ ,2535) ,(อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายทิพ พิภเจียมวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ.2525) ,หน้า 57.

ดั่งที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ในวรรณคดีสันสกฤตได้กล่าวไว้ว่า ลัทธิพราหมณ์ หรือฮินดู ฤๅษีคึกคักบรรพ์เป็นผู้ให้กำเนิดสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย โดยรับหน้าที่มาจากพระพรหมโดยตรง ซึ่งคตินี้ยังสืบเนื่องมาถึงสมัยพุทธกาล ดังจะเห็นได้จากพระไตรปิฎก มีการอ้างถึงบุคคลโดยโคตร เช่น พวกวาเสฏฐโคตร หมายถึง ผู้สืบเชื้อสายมาจากฤๅษีวสิษฐ์ ภารทวาชโคตร หมายถึงผู้สืบเชื้อสายมาจากฤๅษีภารทวาช แม้แต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระสมณโคดมก็ทรงอยู่ในเคาตมโคตร หมายถึง ตระกูลอันสืบเชื้อสายมาจากฤๅษีเคาตม หรือฤๅษีโคดม

ในมหากาพย์และคัมภีร์ปุราณะฉบับต่างๆ ได้กล่าวถึงชื่อฤๅษีในกลุ่มประชาบดีแตกต่างกันออกไป โดยมีได้จำกัดจำนวนเพียง 10 คน และได้กล่าวไว้ว่า พระกศปหรือพระกศปกำเนิดมาจากพระพรหมเป็นผู้สร้าง เป็นฤๅษีผู้ให้กำเนิดสิ่งมีชีวิตมากมายหลายประเภท ทั้งเทวดา อสูร ภูต และอื่นๆ อีกทั้งทรงเป็นบิดาของพระอินทร์และพระนารายณ์ (ปรากฏในนารายณ์อวตารปางที่ 5 วามนาวตาร) จึงได้รับฉายาว่าเทพบิดร ซึ่งเป็นเกียรติพิเศษเหนือกว่าตำแหน่งพระประชาบดีธรรมดาและถือได้ว่าเป็นฤๅษีองค์แรกของโลกมนุษย์ที่ถูกสร้างขึ้นจากเทพเจ้า¹³

---

¹³ ว.จันประคิษฐ์, ดวงมหาลาก ตำนานพระฤๅษี (กรุงเทพฯ : สยามบรรณการพิมพ์, 2548), หน้า 55.

พระกัศยปหรือพระกศป

พระกัศยปหรือพระกศป

ภาพที่ 6 : พระกัศยปเทพบิดร
ที่มา : หนังสือเทพเจ้าและอสูร หน้า 282

นอกจากฤๅษีที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังมีฤๅษีสามัญชรรมคาที่มีได้มีการจัดลำดับชั้นหรือกลุ่มเป็นพิเศษ แต่มีชื่อเรียกต่างกัน โดยเฉพาะ 8 ชื่อดังนี้ คือ สิทธา โยคี มุนี ดาบส นักสิทธ ษฎิล นักพรต และ พรหมณ์

1. สิทธา หมายถึง ผู้มีคุณธรรมวิเศษ มีหลักฐานมั่นคง สถิตอยู่ตามเทือกเขาและในถ้ำ ตามแต่จะเห็นความสะดวกสบาย อยู่ระหว่างพระอาทิตย์ลงมาสู่พื้นแห่งโลก มนุษย์โดยกำหนด

2. โยคี หมายถึง ผู้มีความสำเร็จหรือผู้ที่กำลังศึกษาสัง โยคคือ การอยู่ร่วมกัน ในด้านหลักวิชาโยคกรรมมักชอบทรมานตน อาศัยอยู่ตามเทือกเขาและในป่า ตามความเหมาะสมในความสันโดษ

3. มุนี หมายถึง ผู้บำเพ็ญด้วยความเพียรมานะจนพบกับความสำเร็จ เป็นผู้

ปัญญาความรู้ความสามารถชั้นสูง

4. **ดาบส** หมายถึง ผู้ที่บำเพ็ญตนสร้างบารมี มุ่งอยู่ในคบะธรรมเพียรเผาผลาญกิเลสให้หมดไป ด้วยการทรมานกายและจิตใจ เพื่อต้องการความหลุดพ้น

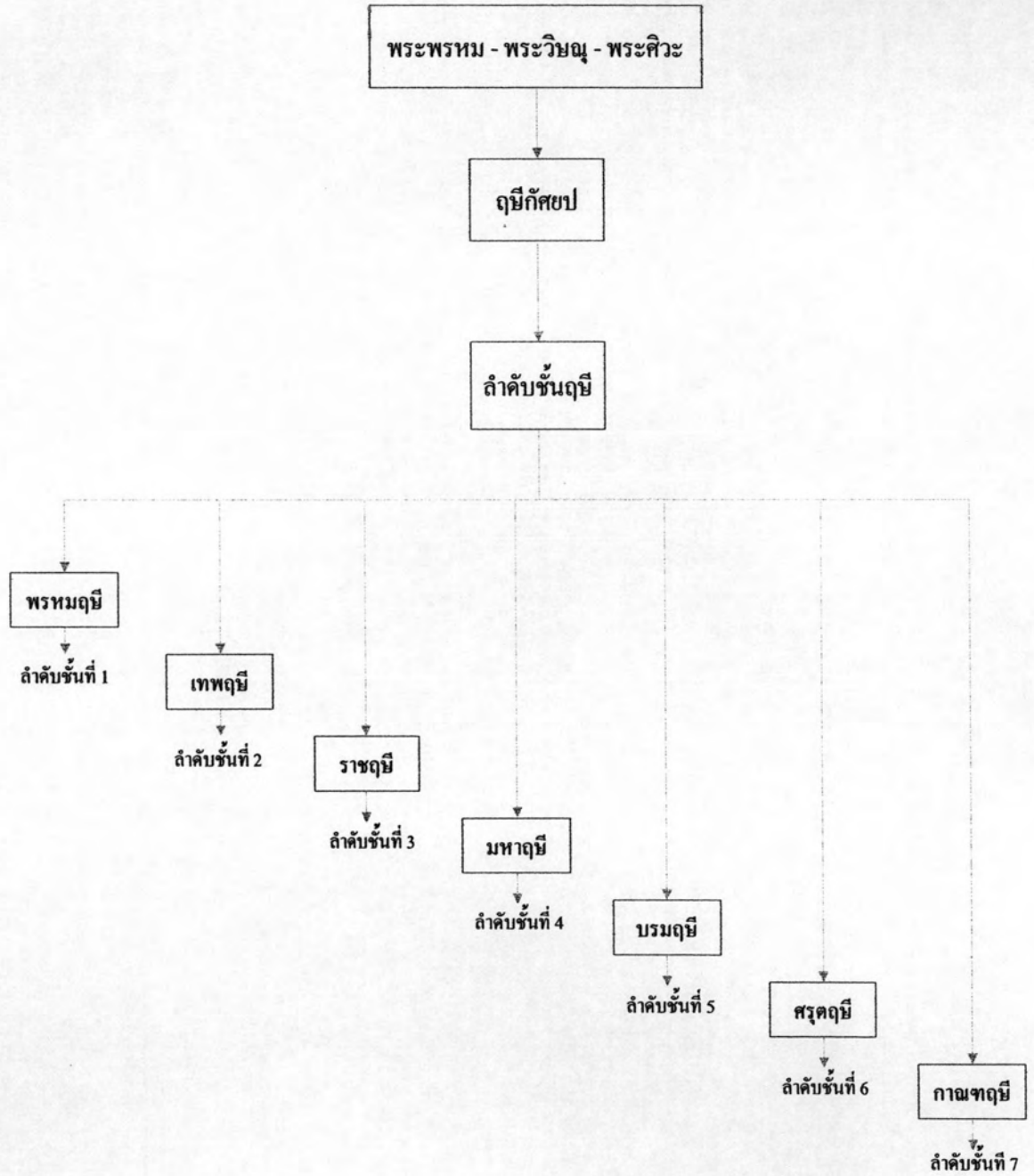
5. **นักสิทธิ์** หมายถึง ผู้ทรงศีลที่เป็นครึ่งมนุษย์ครึ่งอมมนุษย์ หรือครึ่งมนุษย์ครึ่งเทวดา มักจะรักสัจจะวาจา มีความเที่ยงธรรมเป็นที่ตั้ง ชอบช่วยเหลือผู้ได้รับความเดือดร้อน อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากในระหว่างกลางที่ว่างเปล่าและบริสุทธิ์ วัตรระยะตั้งแต่ดวงอาทิตย์ลงมาจากนกระทั่ง โลกมนุษย์และเที่ยวตระเวนไปในที่ต่างๆ เพื่อสอดส่องหาทางลงมาช่วยมวลมนุษย์

6. **ขฤติ** หมายถึง นักพรตจำพวกหนึ่งที่ชอบเกล้ามุ่นมวยผมเป็นแบบชฎาไว้บนศีรษะและไว้หนวดเครายาวรุงรัง อีกทั้งผ้าที่นุ่งห่มก็รุ่มร่าม ไม่ชอบในการรักสวรักรงาม ทำตนเป็นพราหมณ์รอนแรมอยู่ตามป่าดง

7. **นักพรต** หมายถึง ผู้เคร่งครัดในการปฏิบัติ มียอมให้ศีลบกพร่องแต่ประการใด ตั้งใจบำเพ็ญพรต บำเพ็ญตบะ เพื่อที่จะสร้างเสริมบารมีให้มากๆ ชอบสถิตอยู่ตามป่าเขา และในถ้ำ มักไม่ยอมให้ผู้ใดพบเห็น มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย แต่มีอิทธิฤทธิ์มาก

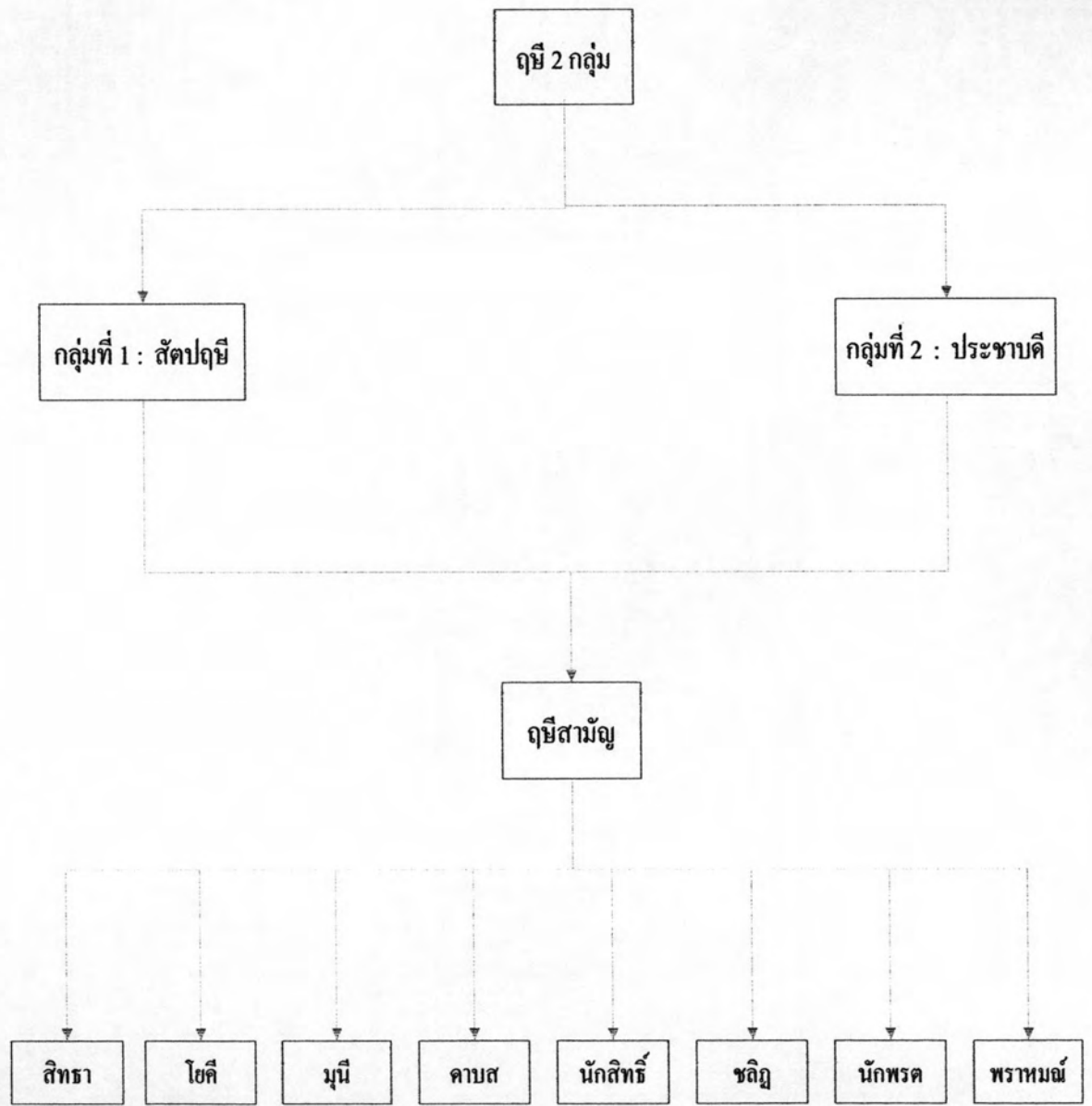
8. **พราหมณ์** หมายถึง ผู้เกี่ยวข้องกับฤณี แต่เป็นในด้านการศึกษาปฏิบัติบูชาบำเพ็ญตบะสร้างบารมีอย่างมุ่งมั่น เป็นผู้ที่สละในเรื่องของโลกภายนอก มีความมุ่งมั่นที่จะออกไปช่วยเหลือมนุษย์และสรรพสัตว์โดยทั่วไป พราหมณ์มักจะชุมนุมรวมกลุ่มกันเป็นหมู่คณะ ตามเทวสถานต่างๆด้วยความพร้อมเพรียงและสามัคคีกัน

แผนภูมิที่ 2 การแบ่งลำดับชั้นฤๅษีในลัทธิพรหมณ์

ที่มา : ผู้วิจัย

แผนภูมิที่ 3 การแบ่งกลุ่มฤๅษีในลัทธิพราหมณ์

ที่มา : ผู้วิจัย

ลำดับต่อไปผู้วิจัยจะกล่าวถึงอิทธิพลการจัดลำดับชั้นฤกษ์ในลัทธิพราหมณ์ที่มีต่อการจัดลำดับชั้นสมณะศักดิ์พระสงฆ์ไทยในพุทธศาสนา การจัดลำดับชั้นฤกษ์ในลัทธิพราหมณ์หรือฮินดู หากจะเปรียบเทียบกับการจัดลำดับชั้นสมณะศักดิ์พระภิกษุสงฆ์ของไทยในพุทธศาสนา จะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ลำดับชั้นฤกษ์มีการจัดลำดับตามความรู้ความสามารถออกเป็นลำดับชั้นพรหมฤกษ์ เทพฤกษ์ ราชฤกษ์และมหาฤกษ์ เป็นต้น ส่วนศาสนาพุทธได้ถือกำเนิดจากประเทศอินเดียหลังลัทธิพราหมณ์หรือฮินดูเผยแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทยพร้อมกับจารีตประเพณี วัฒนธรรมในด้านต่างๆ

ดังนั้นอิทธิพลทางศาสนาจึงเข้ามามีบทบาทต่อสังคมไทย ด้วยการรับเอาศาสนาพุทธมาเป็นศาสนาประจำชาติ ดังนั้นการจัดลำดับชั้นของนักบวชที่เรียกว่าพระสงฆ์ จึงมีการจัดสมณะศักดิ์คล้ายกับฤกษ์ คือ จัดตามความรู้ความสามารถแบ่งเป็นสมณะศักดิ์ชั้นพระพรหม พระธรรม พระเทพ พระราชเช่นกัน ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าพุทธศาสนาของไทย ลอกเลียนแบบมาจากการจัดลำดับชั้นฤกษ์ในลัทธิพราหมณ์อีกชั้นหนึ่ง

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า วรรณคดีสันสกฤตมีเรื่องราวเกี่ยวกับฤกษ์เป็นจำนวนมากไม่ว่าจะเป็นวรรณคดีประเภทใด มักจะกล่าวถึงบทบาทความสำคัญของฤกษ์ที่มีอยู่ในสังคมสวรรค์และโลกมนุษย์ ในที่นี้อาจสรุปบทบาทของฤกษ์ในวรรณคดีสันสกฤตได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้¹⁴

1. เป็นกวีรุ่นแรกของอินเดีย เช่น บรรดาฤกษ์ต่างๆ ประเภทศรุตธรรมีและกานทธรรมีที่ช่วยกันรจนาคัมภีร์พระเวท ในยุคมหากาพย์ฤชิวาลมีก็ได้รจนาหรือแต่งวรรณคดีเรื่องรามายณะ ได้รับยกย่องว่าเป็นอาทิกาพย์หรือกาพย์เรื่องแรกของอินเดีย

2. เป็นผู้แต่งตำราฟิสิกส์และเป็นครูนาฏยศิลป์ คือ พระภคตมุนีผู้รวบรวมตำรา (กรณะ) ของพระศิวะทั้ง 108 ทำ นำมาเขียนเป็นตำรานาฏยศาสตร์อธิบายไว้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาวิชาฟิสิกส์ในอินเดียและประเทศต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ คนไทยในวงการนาฏยศิลป์ไทย ให้ความเคารพนับถือว่าเป็นเจ้าแห่งวิชาฟิสิกส์ จึงสร้างห้วโชน

¹⁴ ศักดิ์ศรี เข้มแน่นคดา ,รวมบทประพันธ์บางเรื่อง (กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์ ,2535) , (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายทิพ พักเจียมวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ.2525) , หน้า 59.

เป็นรูปฤๅษีเอาไว้บูชาในฐานะเป็นสัญลักษณ์ของครูพื่อนร่า ซึ่งผู้จะเรียนวิชาต้องเข้าพิธีครอบครูจากหัวโขนฤๅษีนี้ทุกคน แสดงถึงความศรัทธาอย่างจริงจังที่มีต่อพระภคฤๅษี

3. เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาคนตรี ได้แก่พระนารทฤๅษีผู้เป็นโอรสของพระพรหมผู้เป็นทั้งเทพฤๅษีและพรหมฤๅษี ในการไหว้ครูคนตรีไทยจะมีการบูชาศิระฤๅษี ซึ่งเป็นหัวโขนฤๅษีแบบเดียวกับพระภคฤๅษีนี้ แต่พึงเข้าใจว่าหัวโขนฤๅษีที่ตั้งในพิธีไหว้ครูคนตรีไทยเป็นฤๅษีนารท ซึ่งคนไทยเรียกเพี้ยนเป็นฤๅษีนารอท

4. เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาแพทย์แบบโบราณหรือผู้เขียนตำรายาที่ปรุงจากสมุนไพรต่างๆ ลักษณะนี้เหมาะแก่บุคคลประเภทฤๅษีอย่างยิ่ง เพราะเป็นผู้อยู่ป่าและท่องเที่ยวไปในป่า ย่อมรู้จักสมุนไพรนานาชนิดได้ดีกว่าใครๆ ในเมืองไทยได้ยึดถือคตินี้ กล่าวคือ หมอยาแผนโบราณต้องป็นรูปฤๅษีไว้บูชาในฐานะครูแพทย์ มิได้เฉพาะเจาะจงว่าเป็นฤๅษีชื่อใดคนใดแน่ชัด

5. เป็นผู้ปราบปรามผู้ชั่วร้าย เรื่องราวเช่นนี้มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีสันสกฤตหลายเรื่อง เช่น ในบทสวดของคัมภีร์ฤคเวท มีบางบทกล่าวถึงพระพหูสบัติเทพฤๅษี ผู้มีฤทธิ์มากได้ติดตามฝูงโคสวรรค์ของพระอินทร์ที่ถูกพวกโจรปนิลักไปซ่อนไว้ในถ้ำ พระพหูสบัติได้ร้ายมนตร์ระเบิดปากถ้ำนำฝูงโคสวรรค์กลับมาคืนให้แก่พระอินทร์ได้สำเร็จ ฤๅษีอีกคนหนึ่งคือ ทชิจะหรือ ทชัณยูจะ มีเรื่องราวในคัมภีร์พระเวท ว่าถอดกระดูกเอาไปสร้างวัชระให้พระอินทร์ใช้ปราบอสูร ในคัมภีร์ปุราณะ มีเรื่องเล่าว่า ฤๅษีอัสตยะ (รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เรียก ฤๅษีอรรคต) ได้ปราบพระจักรพรรดิชั่วร้าย ชื่อนุหุสให้ตกลงมาจากสวรรค์แล้วสาปให้กลายเป็นงูและรากษส

2.2.2 ฤๅษีวรรณคดีบาติในศาสนาพุทธ

เมื่อทราบถึงบทบาทความสำคัญของฤๅษีในวรรณคดีสันสกฤตมาพอสมควรแล้ว ลำดับต่อไปผู้วิจัยจะกล่าวถึงบทบาทความสำคัญของฤๅษีในวรรณคดีบาติ ว่ามีลักษณะบทบาทความสำคัญอย่างไร ฤๅษีในวรรณคดีบาติส่วนใหญ่จะเป็นนักบวชที่บำเพ็ญภาวนาอยู่ในป่าตามปกติ มิได้มีเรื่องราวในด้านอิทธิฤทธิ์มหัศจรรย์มากมายหรือมีบทบาทความรัก ความดุร้าย เหมือนอย่างฤๅษีในรามเกียรติ์ ผู้วิจัยจึงขอกกล่าวพอสังเขป

ฤๅษีในวรรณคดีบาติมักจะเป็นผู้ให้ความเมตตา ช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากที่มาขอความช่วยเหลือ เช่น พระเวสสันดรยกกัญหา ซาลี ผู้เป็นบุตรให้แก่ชุกผู้มาขอไปเป็นทาส พระกัสสปฤๅษี ในสุรชนชาคก ช่วยเหลือรับฝากผ้าสไบและแหวนจากนางมโนราห์

เพื่อคอยมอบให้พระสุรชนที่ติดตามมา ทั้งยังบอกวิธีที่จะเดินทางไปตามนางมโนราห์ให้ทราบด้วย ฤๅษีในชาดกต่างๆตามวรรณคดีบาลี ซึ่งเป็นวรรณคดีทางพุทธศาสนาจึงเป็นบุคคลที่มุ่งเน้นไปในทางสละละทางโลกแล้วทั้งสิ้น

ในศาสนาพุทธมีการศึกษาเกี่ยวกับพุทธประวัติ เมื่อครั้งที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ มีอยู่หลายพระชาติที่พระพุทธรองค์ทรงบวชเป็นฤๅษี ได้แก่ ชาติที่เป็นสุวรรณสาม ได้ช่วยเหลือเลี้ยงดูบิดามารดาซึ่งเป็นคาบสและคาบสสินี จนเมื่อบำเพ็ญฌานสมาบัติได้สำเร็จ ครั้นสิ้นชีพก็ไปบังเกิดเป็นพรหมอยู่ ณ พรหมโลกพร้อมกับบิดามารดา

ในชาติที่เป็นพระเตมีย์ ได้ทรงผนวชเป็นฤๅษีจนทำให้พระราชบิดามารดา รวมทั้งข้าราชการบริวาร พ่อค้าประชาชนได้วิญญาสมาบัติ เมื่อตายไปจึงได้ไปเกิดบนสวรรค์ หรือครั้งที่เสวยพระชาติเป็นพระนารามะหรือนารอท ทรงแสดงธรรมจนพระเจ้าอังคตราชแห่งเมืองมิถิลาซึ่งเชื่อถ้อยคำของชีวกที่ให้ทำชั่ว ก็กลับตัวเป็นคนดีและในชาติสุดท้ายที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรก็ทรงผนวชเป็นฤๅษีอยู่ในป่าเช่นกัน

เรื่องการรู้อดีตชาติของฤๅษี ในวรรณคดีสันสกฤตมิได้กำหนดเวลาแน่นอนว่าฤๅษีสามารถรู้ถึงเหตุการณ์ในอดีตได้ยาวนานเพียงไร แต่ในวรรณคดีบาลีวรรณคดีทางพุทธศาสนามีข้อเปรียบเทียบกำลังความรู้เรื่องในระลอกอดีตที่เรียกว่า ปุพเพนิวาสานุสสติญาณของฤๅษีกับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าแตกต่างกัน กล่าวคือ ฤๅษีระลอกอดีตชาติได้ไม่เกินแปดสิบชาติ แต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงระลอกอดีตชาติได้มากมายเป็นจำนวนชาติอันหาที่สุดมิได้ ด้วยคุณธรรมข้อนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าฤๅษีทั้งปวง ดังข้อความในเถรคาถาแห่งขุททกนิกาย¹⁵

กล่าวไว้ว่า “ พระองค์เป็นฤๅษีผู้ประเสริฐกว่าฤๅษีทั้งหลาย ”

จากคำอธิบายที่ได้กล่าวมานี้พอสรุปได้ว่า วรรณคดีบาลีจะกล่าวถึงแต่เพียงเรื่องราวเกี่ยวกับฤๅษี ในด้านที่เป็นนักบวชบำเพ็ญพรตภาวนาอยู่ในป่าตามปกติ หาได้มีอิทธิฤทธิ์เรื่องราวมหัศจรรย์เหมือนกับฤๅษีในวรรณคดีสันสกฤต ฤๅษีในชาดกต่างๆ ทาง

¹⁵ ศักดิ์ศรี เข้มมั่นคงคา , รวมบทประพันธ์บางเรื่อง (กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์ , 2535) , (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายทิพ พักเจียมวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ.2525) , หน้า 53.

พุทธศาสนาเป็นบุคคลที่มุ่งมั่นบำเพ็ญเพียรสละแล้วซึ่งกิเลสทางโลกทั้งสิ้น ตรงข้ามกับ
 ฤๅษีในวรรณคดีสันสกฤตซึ่งมีบทบาทในสังคมของชาวโลกหลายอย่างหลายประการ
 ที่ยังมีได้หลุดพ้นทางกิเลสตัณหา วรรณคดีสันสกฤตจึงมักกล่าวถึงฤๅษี “ ว่าเป็นผู้มีอำนาจ
 น่ากลัว อาจให้คุณให้โทษแก่ผู้ใดก็ได้ตามแต่ใจต้องการ แม้แต่ทวยเทพก็ไม่อาจต้านทาน
 อำนาจอันเกิดจากคบะของฤๅษีได้ ” ¹⁶

2.2.3 ฤๅษีในวรรณกรรมเรื่องรามายณะ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าวรรณคดีสันสกฤตเรื่องรามายณะ เป็นวรรณคดีเรื่องแรกที่
 เกิดขึ้นในยุคมหากาพย์ เป็นวรรณกรรมที่ยิ่งใหญ่แพร่หลายไปทั่วโลก โดยฤๅษี वालมิกี
 เป็นผู้แต่งขึ้น โดยอาศัยความจริงทางประวัติศาสตร์ คือ การทำสงครามระหว่างชาว
 อารยันกับชาวทราวีก หรืออาจจะจำลองจากเรื่องทวยเทพปรัมปราของอินเดียก็เป็นได้ ¹⁷
 เรื่องรามายณะ มีความยาวทั้งสิ้น 24,000 โศลก เนื้อเรื่องแบ่งออกเป็น 7 กัณฑ์ คือ
 พาลกัณฑ์ อโยธยากัณฑ์ อรัญยะกัณฑ์ กิษกันธากัณฑ์ สุนทรกัณฑ์ ยุทธกัณฑ์ และ
 อูตรกัณฑ์

เรื่องรามายณะเป็นต้นตำรับเรื่องรามเกียรติ์ของไทย เนื้อเรื่องกล่าวถึงฤๅษีอยู่
 หลายตนซึ่งมีชื่อและบทบาทคล้ายกับฤๅษีในเรื่องรามเกียรติ์ บางองค์ชื่อและบทบาท
 อาจจะคลาดเคลื่อนแตกต่างกันออกไปบ้าง เช่น พระฤษยะสฤงค์ (หรือเรียกตามภาษา
 มครว่า อีสี่สิงค์) บุตรพระพิภณฑกมุณี หลานพระกัศยปมุณี กำเนิดและเติบโต
 ขึ้นในป่าไม่เคยพบมนุษย์ มุ่งแต่เข้าฌานบำเพ็ญคบะเป็นนิจ จนแคว้นองคราชภูร์เกิด
 ความแห้งแล้งฝนไม่ตกลงมา

¹⁶ ศักดิ์ศรี เข้มแน่นคดา ,รวมบทประพันธ์บางเรื่อง (กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์
 ,2535) , (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายทิพ พักเจียมวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ.2525)
 ,หน้า 61.

¹⁷ เกษม ขนานแก้ว , อิทธิพลของวรรณคดีต่างประเทศต่อวรรณคดีไทย
 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเคียนส์ , 2539) , หน้า 27.

ท้าวโลกบาทผู้ครององคราษฎร์ (รามเกียรติ์ชื่อว่าท้าวโรมพัต) ได้เสด็จออกไปยังป่าที่อาศัยแห่งพระฤษยะสฤงค์ ให้จัดแต่งพลับพลาอันวิจิตรเป็นที่สถิตแห่งนางसानดาผู้เป็นราชธิดา(รามเกียรติ์ชื่อว่า นางอรุณวดี) แล้วจัดให้นางนครโสภณิไปล่อลวงฤษีมายังพลับพลา ท้าวโลมบาทก็ต้อนรับด้วยความเคารพและยกนางसानดาให้เป็นชายาเชิญเข้าไปในวัง ฝนที่แล้งก็ตกลงมาสมความปรารถนา (เรื่องพระฤษยะสฤงค์ในรามเกียรติ์เรียกฤษีหน้าเนื้อตนนี้ว่า ฤษีกลไกฏ ส่วนพระอิสีสิงค์รามเกียรติ์แต่งให้เป็นพ่อ แท้ที่จริงพระ ฤษยะสฤงค์หรืออิสีสิงค์คือฤษีกลไกฏ ฤษีหน้าเนื้อนั่นเอง)

ในวรรณกรรมเรื่องรามายณะจะมีฤษีที่ปรากฏนามและบทบาทสำคัญรวมทั้งหมด 48 คน ดังนี้

1. ฤษีที่ร่วมทำพิธีอัสวเมธ (บูชาขัณ्डด้วยม้า) เพื่อขอลูกให้ท้าวทศรถ คือ ฤษีฤษยะสฤงค์ หรือ อิสีสิงค์ วศิษฐ์ วามเทพ สุขัญ ชวาลี กาศยป
2. ฤษีที่เป็นอาจารย์สอนศิลปศาสตร์พระราม พระลักษมณ์ คือ ฤษีวิศวามิตร
3. ฤษีที่พระราม นางสีดา พระลักษมณ์ พบขณะเมื่อออกเดินป่า คือ ฤษีภรทวาช สรังกค์ วาลมีกิ สฤติษณ์ โคดม นารท อัตรีและนางอนนะสุยา
4. ฤษีที่เป็นปुरुหิตท้าวชนกเมืองมิตลา คือ ฤษีสถานนทมุณี (ในรามเกียรติ์ชื่อว่า ฤษีสุธามันคัน)
5. ฤษีที่ร่วมเดินทางไปกับท้าวทศรถเพื่ออภิเษกพระราม นางสีดา ที่เมืองมิตลา คือ ฤษีวศิษฐ์ วามเทพ ชวาลี กาศยป มรรคณไทย กาศยอน
6. ฤษีที่ท้าวชนกอัญเชิญมาร่วมพิธีอภิเษกพระราม นางสีดา คือ ฤษีกุศรวัช อิกษวากู
7. ฤษีผู้สาปแช่งพาลีหรือผู้รับใช้พาลีเมื่อเข้ามาในป่าที่อาศัยให้กลายเป็นหิน คือ ฤษีมังค
8. ฤษีที่ถวายสรและพระแสง พร้อมทั้งบอกมนตร์อาทิตยเหตุภัยให้พระรามสังหารท้าวราพย์หรือทศกัณฐ์ คือ ฤษีอัสตยมุณี (ถวายธนูของพระนารายณ์ชื่อ พรหมมาสตร์ ถวายพระขรรค์ค้ำฝักกุดันของพระอินทร์)
9. ฤษีบิดาของพระพรหมฤษีฤจิกซึ่งเป็นบิดาของพระชัมภอ์คณี คือ ฤษีภฤฤ
10. ฤษีที่อยู่นครเกกัย คือ ฤษีอังครส ครรรคะ

11. ฤๅษีที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำยมนา คือ ฤๅษีภรรควะ จยาวัน
12. ฤๅษีที่พระวิศวามิตรเล่าตำนานให้พระราม พระลักษมณ์ ฟังขณะเดินทางไปกรุงมถิลา คือ ฤๅษีจูลี คาลิ กุศนาภ ฤๅษิก ฤๅษิกุ ชนहु โคคม
13. ฤๅษีที่พระวชิษฐ์แสดงพงศาวดารพระราม คือ ฤๅษีมริจิ กัศยป วิวัสวัต มนุไววัสวัต หรือ พระประชาบดี
14. ฤๅษีที่กล่าวถึงในตำนานรัตนธนูและกำเนิดสีก คือ ฤๅษีทกษะ (ถูกพระอิศวรใช้ธนูทำลายพิธี) ฤๅษีชนก (ทนายทบรรพบุรุษผู้รักษาธนูและเป็นผู้นำนางสีดามาเลี้ยงเป็นลูก)
15. ฤๅษีในวงศ์อสุรพงษ์ คือ ฤๅษีวิศรพพรหมมุนีหรือพระเปาลัสตยะ (ในรามเกียรติ์ คือ ท้าวลัสเตียน) ฤๅษีปลัสตย์หรือพระประชาปิตย์ (ลูกพระประชาบดี) ฤๅษีตรีนิวิทุ (ผู้เป็นอาจารย์พระประชาปิตย์) ฤๅษีประเหติ
16. ฤๅษีที่สมควรกล่าวถึง คือ พระราม นางสีดา พระลักษมณ์ ฤๅษีทั้ง 3 คนนี้ บวชเพียงชั่วคราวแล้วลาเพศสิกเป็นฆราวาส

จากจำนวนฤๅษีที่ปรากฏในเรื่องรามายณะ จะมีมากกว่าฤๅษีในเรื่องรามเกียรติ์ของไทย แต่ทั้งนี้ชื่อและบทบาทความสำคัญต่างๆอาจมีความคล้ายคลึงและแตกต่างกันออกไป โดยการกำหนดชื่อและบทบาทจะเป็นไปตามความประสงค์ของผู้แต่ง ซึ่งจะยึดตามหลักความเชื่อในทางศาสนาของตนเอง ส่วนพฤติกรรมของฤๅษีในเรื่องรามายณะกับฤๅษีในเรื่องรามเกียรติ์ย่อมมีความเชื่อมโยงกัน โดยเฉพาะเรื่องพิธีกรรมต่างๆที่สอดคล้องกันจนเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตคนไทยมาแต่โบราณที่ได้รับอิทธิพลแบบแผนมาจากอินเดีย

2.2.4 ฤๅษีในวรรณกรรมบทละครเรื่อง รามเกียรติ์

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงเรื่องฤๅษีในวรรณกรรมบทละครเรื่องรามเกียรติ์ แต่ก่อนกล่าวถึงฤๅษีในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงความเป็นมาของบทละครเรื่องรามเกียรติ์ที่กรมศิลปากร นำมาใช้เป็นหลักในการประพันธ์บทโขนให้ได้เห็นพอเป็นสังเขป เพราะวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ของไทยได้ดัดเค้าเรื่องมาจากเรื่องรามายณะ เข้ามาเผยแพร่ในรูปแบบนิยายเล่าขานต่อกันมาจากนั้นจึงมีผู้นำมาแต่งเป็นหนังสือวรรณคดีบทละคร เพื่อใช้สำหรับอ่านหรือแสดงมหรสพ โดยมีการปรับปรุงเรื่องให้เป็นแบบฉบับของคนไทย ทั้งนี้เพราะคนไทยเป็นชาวพุทธ เมื่อแต่งเรื่องให้ชาวพุทธอ่านก็ย่อมจะแทรกคติทางพุทธเข้าไป ทำให้พฤติกรรมของตัวละครในเรื่อง

รามเกียรติ์แตกต่างกันไปจากพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องรามายณะของอินเดียซึ่งยึดในคติทางพราหมณ์หรือฮินดู¹⁸

เมื่อนำวรรณคดีบทละครมาใช้เป็นองค์ประกอบในการแสดงหนังใหญ่และการแสดงโขนละคร จึงปรากฏเป็นสำนวนต่างๆ มากมาย แต่งขึ้นในหลายโอกาส หลายวาระต่างกัน ทำให้เกิดรูปแบบการประพันธ์ที่หลากหลายเป็นลักษณะประเภทโคลงฉันท กาพย์ กลอน ซึ่งบ่งบอกถึงความเป็นมาของการแสดงนาฏกรรมเรื่องรามเกียรติ์ว่ามีมาตั้งแต่สมัยใด ใช้ในการแสดงมหรสพประเภทใด

ทั้งนี้จะได้เห็นได้จากสำนวนการแต่งคำประพันธ์ประเภทต่างๆ การใช้ถ้อยคำอันเป็นที่นิยมในแต่ละยุคสมัย ดังเช่น หนังสือวรรณคดีคำพากย์เรื่องรามเกียรติ์ ที่แต่งคำประพันธ์เป็นประเภทคำฉันท เชื่อกันว่าอาจตกทอดมาจากสมัยอยุธยาหรือวรรณกรรมบทละครเรื่องรามเกียรติ์บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 แต่งขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ.2340 ตัวละครจึงอาจมีพฤติกรรมคล้ายคนสมัยนั้นตามแบบค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายถึงกรุงรัตน โกสินทร์ ดังที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ในคำนำหนังสือ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค 1¹⁹ ไว้ว่า

“ คำพากย์เรื่องรามเกียรติ์ที่มีปรากฏอยู่ ถ้าว่าตามกระบวนที่แต่งเป็น 2 อย่างต่างกัน อย่างหนึ่งเป็นคำพากย์ยาว คล้ายกับเอาเรื่องรามเกียรติ์แต่งเป็นฉันทติดต่อกันเรื่อยไปมิได้แบ่งเป็นชุดอีกอย่างหนึ่งเป็นคำพากย์สั้น เช่นแต่งเรื่องเฉพาะตอนหรือเฉพาะบท พิศราะห์ดูเหมือนมีเค้าเรื่องเป็นหลักฐาน ว่าคำพากย์อย่างยาวนั้นเป็นแบบคำพากย์เดิม สำหรับเล่นหนังแต่โบราณ ”

¹⁸ ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ และ สุมาลย์ บ้านกล้วย, ตัวละครในรามเกียรติ์ (กรุงเทพมหานคร : ธเนศวรการพิมพ์, 2525), หน้า 17.

¹⁹ กรมศิลปากร, ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอคิสัน เพรส โพรดักส์ จำกัด, 2546), หน้า 3.

ถึงแม้บทพระราชนิพนธ์จะพยายามเล่าถึงนิยายตามแบบโบราณของอินเดียก็ตาม แต่พระราชประสงค์ที่ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ขึ้น จะเป็นไปในรูปแบบบทละครรา ตลอดทั้งเรื่อง คงจะเพื่อให้มีเรื่องอันบริบูรณ์สำหรับเป็นมรดกทางวรรณคดีเก็บไว้เป็น คำรับสำหรับแผ่นดินและใช้ในการแสดงมหรสพในงานเฉลิมฉลองต่างๆ โดยไม่มี จุดประสงค์ที่จะให้เป็นคำสอนหรือคัมภีร์เหมือนเรื่องรามายณะ ดังตอนจบของเรื่องทรง พระราชนิพนธ์ไว้ว่า

“อันพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์	ทรงเพียรตามเรื่องนิยายไสย
ไซ้จะเป็นแก่นสารสิ่งใด	ดั่งพระทัยสมโภชบูชา
ใครฟังอย่าได้ไหลหลง	จงปลงอนิจจังสังขาร” ²⁰

ส่วนเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ที่มีอยู่ในหนังสือวรรณคดีบทละครฉบับต่างๆ ทั้งฉบับที่ มีความสมบูรณ์หรือฉบับที่มีเฉพาะบางตอน เนื้อเรื่องจะกล่าวถึงการทำสงครามระหว่าง มนุษย์(พระราม) ซึ่งมีไพร่พลทหารเป็นวานร (ลิง) กับฝ่ายยักษ์หรืออสูร (ทศกัณฐ์) เพื่อ ช่างชิงผู้หญิงอันเป็นที่รัก (นางสีดา) ในการดำเนินเรื่องจะเต็มไปด้วยการใช้อิทธิฤทธิ์เวท มนต์ร์คาถา ฤทธาานุภาพของอาวุธที่มีความวิเศษ การเหาะเหินเดินอากาศและแทรกน้ำ คำคิดของตัวละครในเรื่อง

สำหรับตัวละครที่ปรากฏบทบาทสำคัญอยู่ในเรื่อง อาจแบ่งแยกออกเป็นประเภท ได้ 5 ประเภท คือ พระ นาง ยักษ์ ลิงและตัวประกอบหรือตัวเบ็ดเตล็ด สำหรับฤณี จัดเป็นตัวประกอบที่สำคัญประเภทหนึ่ง ที่ช่วยเสริมเพิ่มเติมความสามารถให้ตัวเองมี บทบาทโดดเด่น อีกทั้งยังเป็นผู้เชื่อมโยงเรื่องเพื่อคลี่คลายปัญหาหรือเป็นผู้สร้างปัญหา ให้เกิดความซับซ้อนของปมเรื่องจนนำไปสู่ความสมบูรณ์ นับว่าเป็นตัวประกอบที่มี ความสำคัญไม่น้อยไปกว่าตัวเองของเรื่อง

---

²⁰ ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ และ สุมาลย์ บ้านกล้วย , ตัวละครในรามเกียรติ์
(กรุงเทพมหานคร : ธเนศวรการพิมพ์ , 2525) , หน้า 15.

บทพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ จะพบเห็นฤๅษีคนต่างๆ ที่มีความสำคัญในการดำเนินเรื่อง โดยเฉพาะบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) ซึ่งถือว่าเป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุด จะปรากฏพบเห็นฤๅษีต่างๆ ที่มีบทบาทสำคัญ รวมทั้งสิ้น 40 คน ได้แก่

1. ฤๅษีสร้างกรุงศรีอยุธยา 4 คน คือ อจนคาวี ทะหะ ยุทธอัคขระ ยาคะ
2. ฤๅษีที่ชุนนางมณโฑ 4 คน คือ โรมสิงห์ วชิร วัตันตะ วิสุทธี
3. ฤๅษีที่ชุนนางกาลอัจนา 1 คน คือ โคดม หรือ โคตะมะ, เคาตม
4. ฤๅษีที่อยู่แคว้นเมืองชีคชัน 1 คน คือ อังกต (อาจารย์ของพญาพาลี)
5. ฤๅษีที่ทำพิธีหุงข้าวทิพย์ 5 คน คือ กไล โกฎ ภารทวาช วศิษฐ์ สวามิตร วัชอัคคี
6. ฤๅษีที่อยู่แคว้นเมืองลงกา 3 คน คือ โคนบุตร นารท กาล
7. ฤๅษีที่อยู่เขตรีกูฏ 3 คน คือ อมรเรศ สุเมธ ปรมเส
8. ฤๅษีที่หนุมานพบเมื่อคราวไปถวายแหวนนางสีดา 2 คน คือ นารท ชฎิล
9. ฤๅษีที่อยู่เชิงเขามรกต 1 คน คือ ทิศไพ
10. ฤๅษีที่อยู่ป่ากาละวาด 1 คน คือ วัชมฤค
11. ฤๅษีที่อยู่เชิงเขาไกรลาส 2 คน คือ คาวินท์ สุขวัฒน์
12. ฤๅษีที่อยู่แคว้นมิลิลา 1 คน คือ สุชามันตัน
13. ฤๅษีที่พระรามพบเมื่อเดินดง 5 คน คือ ภารทวาท สระกังค์ อรรคต สุทัศน์
สุโขคาบสสินี
14. ฤๅษีผู้บอกวิธีให้พระรามสังหารท้าวอูณาราช คือ โคศก
15. ฤๅษีที่อยู่แคว้นไทยเกษ 1 คน คือ โควินท์
16. ฤๅษีทศกัณฐ์แปลงร่างมี 2 คน คือ สุธรรม แปลงร่างเมื่อครั้งไปลักนางสีดาและ
สิทธิโคดม แปลงร่างเมื่อครั้งไปหาพระรามที่ค่ายเพื่อพูดเกลี้ยกล่อมให้เลิกทัพ
17. ฤๅษีที่ออกบวชแล้วลาเพศจากฤๅษีในเวลาต่อมามี 5 คน คือ ท้าวชนกจักรวรรดิ
พระราม พระลักษมณ์ นางสีดา หนุมาน

ลำดับต่อไปผู้วิจัยจะบรรยายถึงความเป็นมาและบทบาทที่สำคัญ ของฤๅษีแต่ละคนในเรื่องรามเกียรติ์ตามที่ได้กล่าวมาแล้วเบื้องต้น ซึ่งแต่ละคนล้วนมีบทบาทสำคัญทั้งสิ้น โดยลำดับความเป็นมาและบทบาทที่สำคัญของฤๅษีตามเนื้อเรื่องที่ปรากฏบทบาท

แต่ละคนก่อนและหลังเพื่อให้ทราบเพียงพอสังเขป จะไม่เจาะลึกลงไปรายละเอียดที่เห็นว่าไม่ใช่บทบาทสำคัญของฤๅษีคนนั้นๆ ดังต่อไปนี้

1. ฤๅษีสร้างกรุงศรีอยุธยา 4 คน คือ อจนคาวี ทะหะ ยุทธอัคขระ ยาคะ

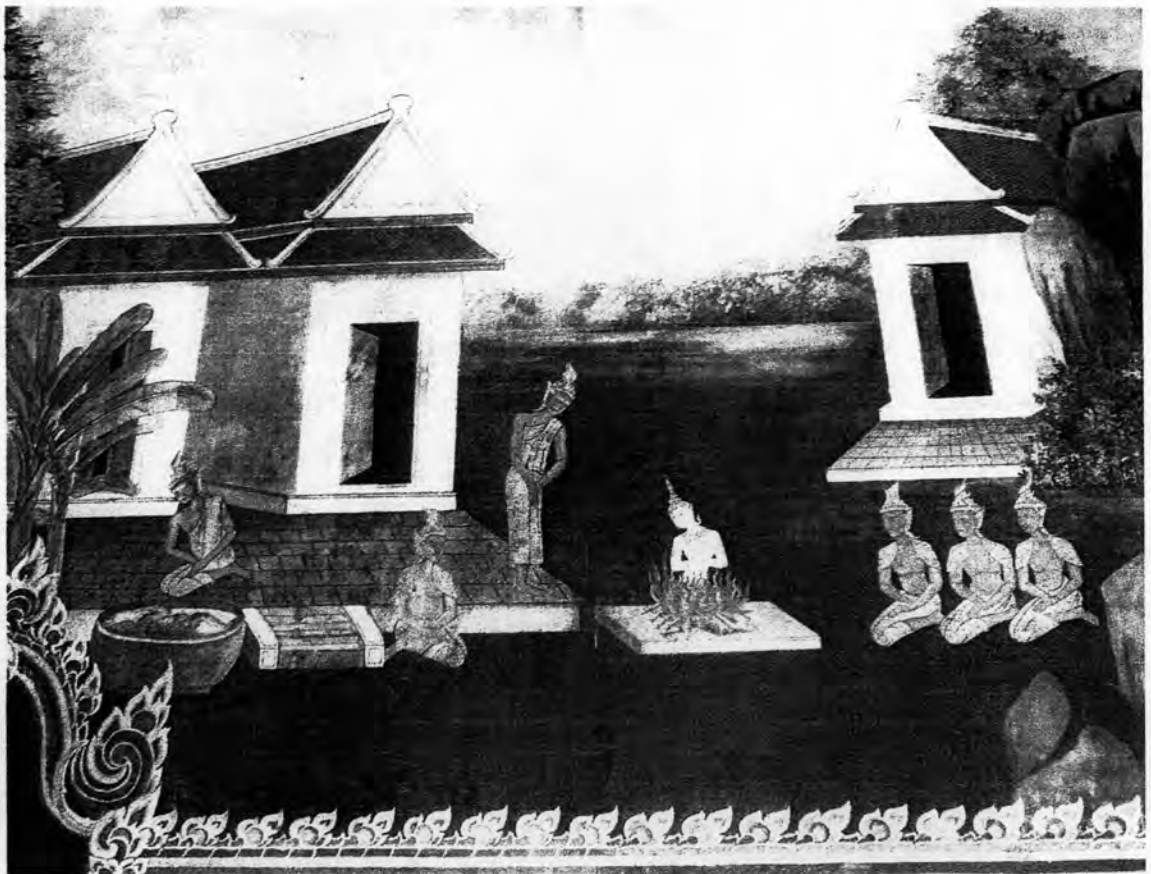
ฤๅษีทั้ง 4 คนอาศัยอยู่ในเขตชมพูทวีป ป่าทวารวดี บำเพ็ญพรตอยู่เป็นเวลาถึงแสนปี เมื่อพระอิศวรให้พระอินทร์ลงไปสร้างเมืองให้ทำวอ โนมัตันครอบครอง พระอินทร์จึงลงไปยังชมพูทวีปได้พบฤๅษีทั้งสี่คนและได้สร้างเมืองขึ้นที่นั่น โดยนำชื่อต้นนามของฤๅษีทั้ง 4 คนและชื่อป่าประสมกัน ตั้งชื่อนามเมืองว่า “กรุงศรีอยุธยาทวารวดี”

ภาพที่ 7 : การแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอน สร้างกรุงศรีอยุธยาสี่ (ฤๅษีประทานนามกรุงศรีอยุธยา)

ที่มา : สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

2. ฤๅษี 4 คนที่ชুবนางมณฑา คือ โรมสิงห์ วชิร วตันตะหรืออดันตา วิสุทธหรือวิสุตร บำเพ็ญพรตอยู่ที่เขาหิมพานต์เป็นเวลาสามหมื่นปี โคนมหาร้อยตัวมีใจเลื่อมใส ได้มาหยคน้ำนมลงในอ่างทุกเช้า ถึงเวลาฤๅษีก็พากันไปฉันทโครสและให้ทานแก่นางกบตัวหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่ข้างอ่าง วันหนึ่งมีนางนาคชื่อ อนงค์นาคี ธิดาพระยากาลนาคขึ้นมาสมจรกับงูคืน ฤๅษีทั้งสี่ไปพบเข้าเห็นเป็นการเสียเกียรติยศนาค จึงเอาไม้เท้าเคาะที่หางให้รู้ตัว นางนาคตกใจมีความอับอายและแค้นใจ แทรกลงไปบาดาล เกรงว่าฤๅษีจะนำเรื่องไปฟ้องบิดาจึงคิดจะฆ่าเสีย วันหนึ่งจึงแอบขึ้นมาคายพิษลงในอ่างน้ำนม นางกบเห็นเช่นนั้นกลัวว่าฤๅษีจะถึงแก่ความตาย ด้วยความกตัญญูจึงโดดลงไปตายแทน ฤๅษีเห็นนางกบตายอยู่ในอ่างทำให้เกิดความสงสัย ชุบให้คืนชีพแล้วถามสาเหตุ เมื่อทราบเรื่องราวก็เกิดความเมตตา จึงชুবนางกบให้เป็นนางมนุษย์สวยงาม ตั้งชื่อว่า “มณฑา” ตามชาติที่เป็นมณฑุกะ (กบ) แล้วนำไปถวายพระอิศวร

ภาพที่ 8 : สี่ฤๅษีชুবนางมณฑา

ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (ด้านมุขประตูท้ายเขตเสด็จหลัง ตรงข้ามห้อง 133)

นายไตรรงค์ รัตนวัย เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2533.

3. ฤๅษีโคดม หรือ โคตะมะ, เคาตม ผู้หุบนางกาลอัจนา

เดิมเป็นเจ้ากรุงสาเกตไม่มีโอรสธิดา มีความเบื่อหน่ายในสมบัติได้ออกบวชเป็นฤๅษี บำเพ็ญพรตอยู่สองพันปีจนหนวดยาวปรกตัก มีนกกกระจาบผิวเมียคู่หนึ่งมาทำรังที่หนวดนั้น นกตัวเมียอยู่กไข่ นกตัวผู้ไปหาเหยื่อ บินไปถึงสระหิมพานต์เห็นดอกบัวใหญ่ก็บินโผลง เกลือกเกล้าเกสรและจิกอาหารจนเพลิน เมื่อเวลาค่ำบัวหุบกลีบจึงถูกขังอยู่จนสว่าง ครั้นกลับมานางนกเมียโกรธหาว่าไปสมสู่กับนางนกอื่น ผิวจะซีจางอย่างไรก็ไม่ฟัง นกตัวจึงสาบานว่า ถ้าประพடுத்தล่วงใจเมีย ขอให้บาปฤๅษีทั้งหมดตกแก่ตน ฤๅษีโคดมได้ยินเช่นนั้น ก็ถามว่าตัวท่านมีบาปอะไร นกตัวตอบว่า บาปที่ไม่มีลูกสืบราชวงศ์ ฤๅษีจึงเห็นบาปของตน จึงเสกนางอัปสรจากพิธีกองกฤษณ์ให้ชื่อว่า กาลอัจนา แล้วอยู่ด้วยนาง จนมีลูกผู้หญิงคนหนึ่งชื่อ นางสาวหะ

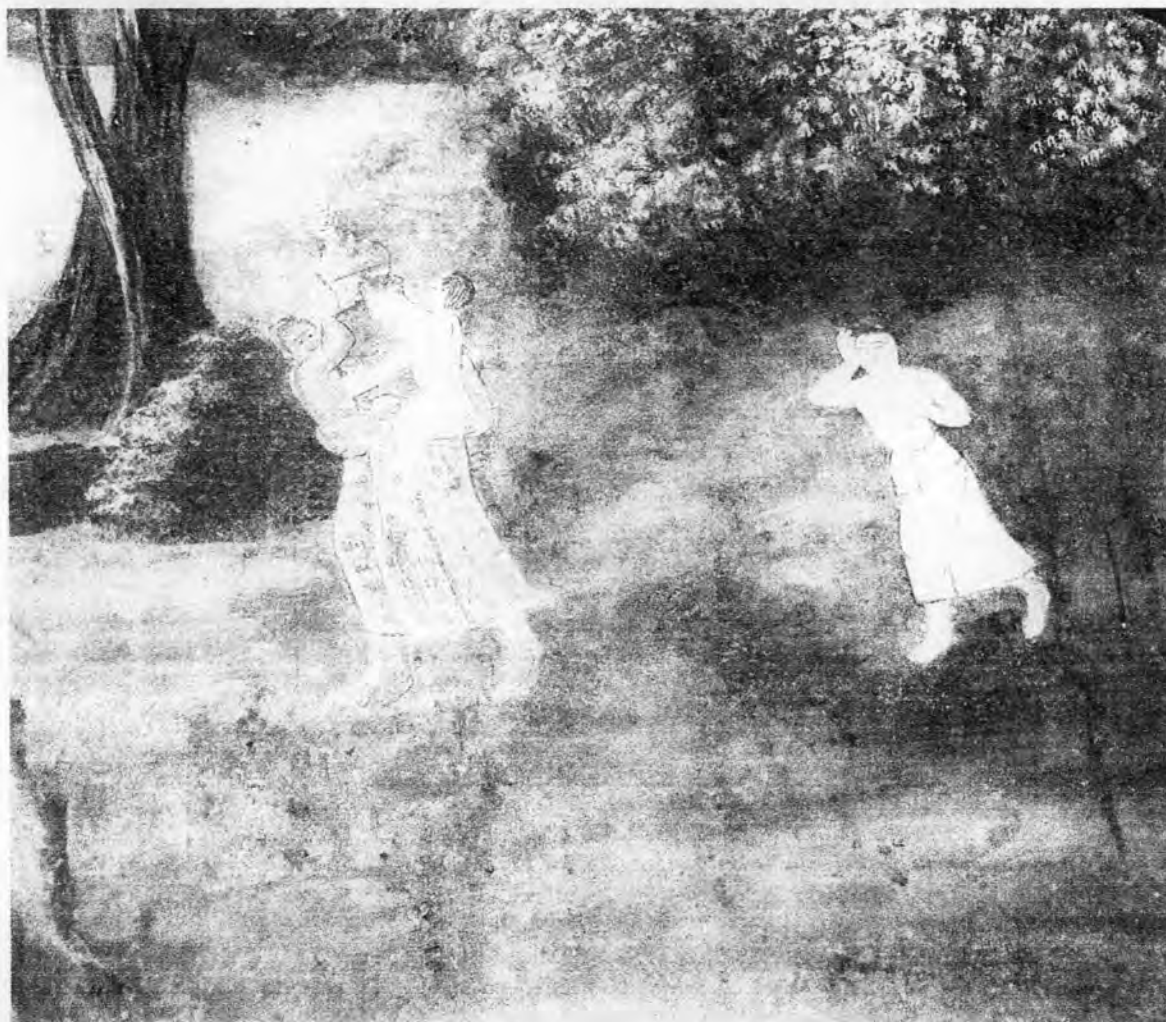
ภาพที่ 9 : ฤๅษีโคดมหุบนางกาลอัจนา

ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (मुखผนังทางเข้าประตู 7 ประตุมิหารยอด)

นายสุทธี คำเด่นงาม เขียน (ไม่ระบุปี พ.ศ.)

นายจ่านงค์ รอคอริ เขียนซ่อม(ไม่ระบุปี พ.ศ.)

วันหนึ่งฤๅษีเข้าไปหาผลไม้ในป่า พระอินทร์คิดจะแบ่งกำลังลงมาช่วยพระนารายณ์อวตารปราบยักษ์ จึงลงมาสัมผัสกายนางกาลอัจนา ให้นางเกิดกำหนดจนให้กำเนิดโอรส จากนั้นไม่นานพระอาทิตย์ก็ลอบลงมาช่วยรักกับนางอีกนางก็ให้กำเนิดโอรสขึ้นอีกคนหนึ่ง ฤๅษีโคดมเข้าใจว่าเป็นลูกของตน จึงมีความรักใคร่เด็กนั้น จนกระทั่งวันหนึ่งฤๅษีไปสร่งน้ำ โดยมีขวาคูมลูกคนเล็ก คนกลางให้ชี้หลัง ส่วนลูกผู้หญิงจึงเดินไป นางสวาทะเกิดความน้อยใจเดินบ่นตลอดทางว่า “ที่ลูกเขาละอุ้มชูให้ชี้ ส่วนลูกของตัวเองกลับให้เดินคิน”

ภาพที่ 10 : นางสวาทะเดินตัดพ้อฤๅษีโคดม

ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (มุขผนังทางเข้าประตู 7 ประตูลิขิต)

นายสุทธิ คำเด่นงาม เขียน (ไม่ระบุปี พ.ศ.)

นายจันทน์ รอดอริ เขียนซ่อม (ไม่ระบุปี พ.ศ.)

ฤๅมิเกิดความสงสัยจึงซักถาม นางสาวหะจึงเล่าเรื่องตามที่เห็นผู้ชายสองคนมาหาแม่ ฤๅมิโกรธเมียมากครั้ง ไปถึงฝั่งแม่น้ำก็ตั้งสัตย์อธิษฐานว่า จะโยนเด็กทั้งสามนี้ลงน้ำ ถ้าเด็กคนใดเป็นลูกของตนให้ว่ายกลับมา ถ้ามิใช่จงกลายเป็นวานรเข้าป่าไป ครั้งเป็นไปตามคำอธิษฐาน ฤๅมิจึงอุ้มลูกสาวผู้ว่ายน้ำเข้ามาหาเดินทางกลับสู่ฤๅมิ พอมาถึงก็กริ้วโกรธนางกาลอจนา สาปนางให้กลายเป็นก้อนหิน จนกว่าพระรามจะจงถนนไปลงกา ให้เอาท่มถมจมทะเลไปตลอดกาล นางกาลอจนาจึงสาปนางสาวหะให้ไปยืนดินเคียวเหนือขวकिनลมอยู่บนเขาจักรวาล จนกว่าจะมีลูกเป็นวานรจึงพ้นคำสาป

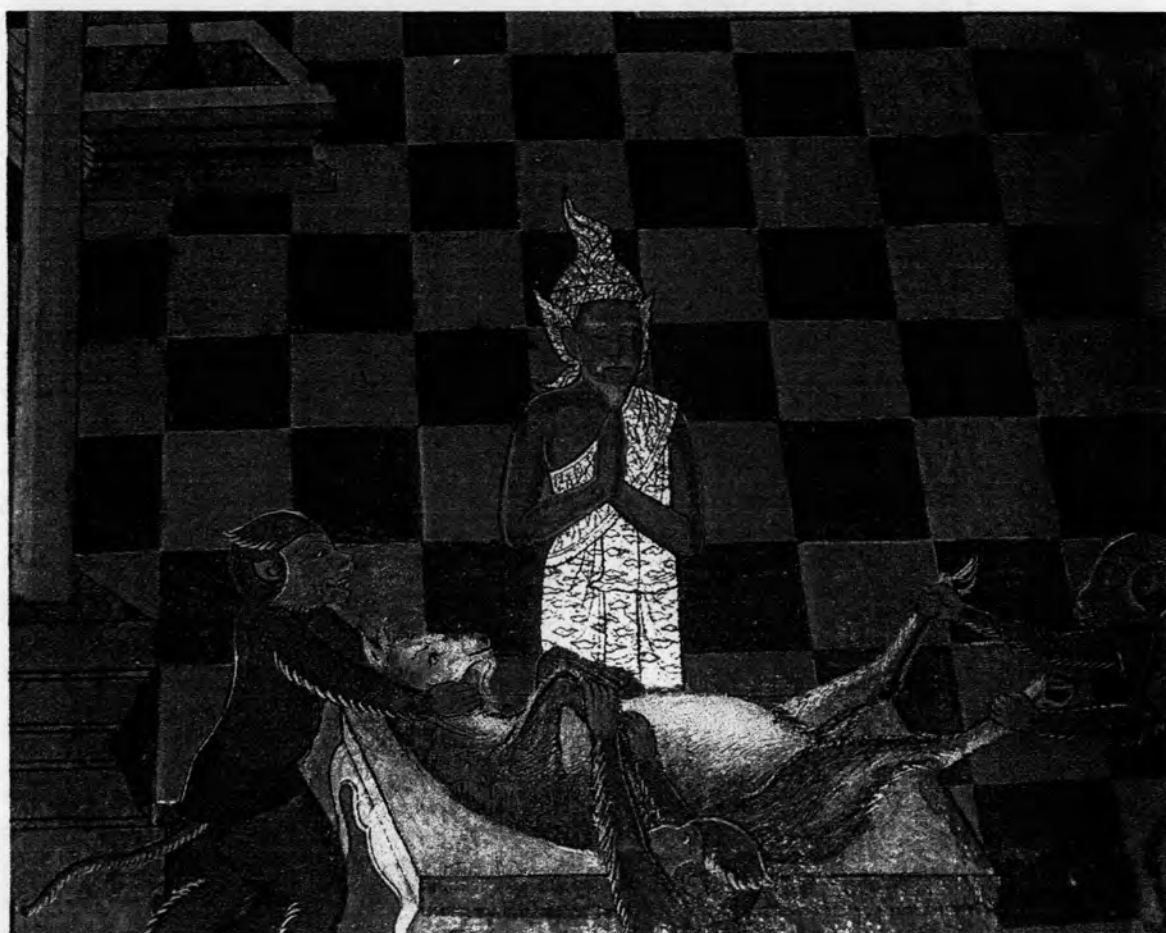
ภาพที่ 11 : ฤๅมิโคดมสาปนางกาลอจนา

ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (มุขผนังทางเข้าประตู 7 ประตูลิหิต)

ไม่ระบุนามผู้เขียน ผู้ซ่อม และ ไม่ระบุปี พ.ศ.ที่เขียน

4. ฤๅษีที่อยู่แคว้นเมืองซิดจิน 1 คน คือ อังคต (อาจารย์ของพญาพาลี)

เมื่อครั้งที่ทศกัณฐ์อุ้มนางมณโฑเหาะผ่านเมืองซิดจิน พาลีเห็นเข้าก็โกรธเหาะขึ้นไปรบกับทศกัณฐ์ จึงเอานางมณโฑมาเป็นเมียอยู่มาจนนางตั้งครรภ์ ต่อมาทศกัณฐ์มากราบไหว้ขอให้ฤๅษีอังคตผู้เป็นอาจารย์ของพญาพาลีช่วยว่ากล่าวขอนางคืนให้แก่ตน พาลียอมคืนให้แก่ขอลูกในท้องไว้ ฤๅษีอังคตจึงทำพิธีผ่าท้องนางมณโฑเอาลูกออกจากครรภ์ไปใส่ในท้องแพะแล้วนำนางไปส่งคืนทศกัณฐ์ ครั้นครบกำหนดคลอด ฤๅษีทำพิธีผ่าท้องแพะ เอากุมารออกมา แล้วตั้งชื่อว่าอังคต เพื่อให้คล้ายกับชื่อตนคือฤๅษีอังคต

ภาพที่ 12 : ฤๅษีอังคตนำองคตใส่ในท้องแพะ
ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
หลวงเจนจิตรรงค์ เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2473
นายพนัส ขมิทธิพงษ์ เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2485

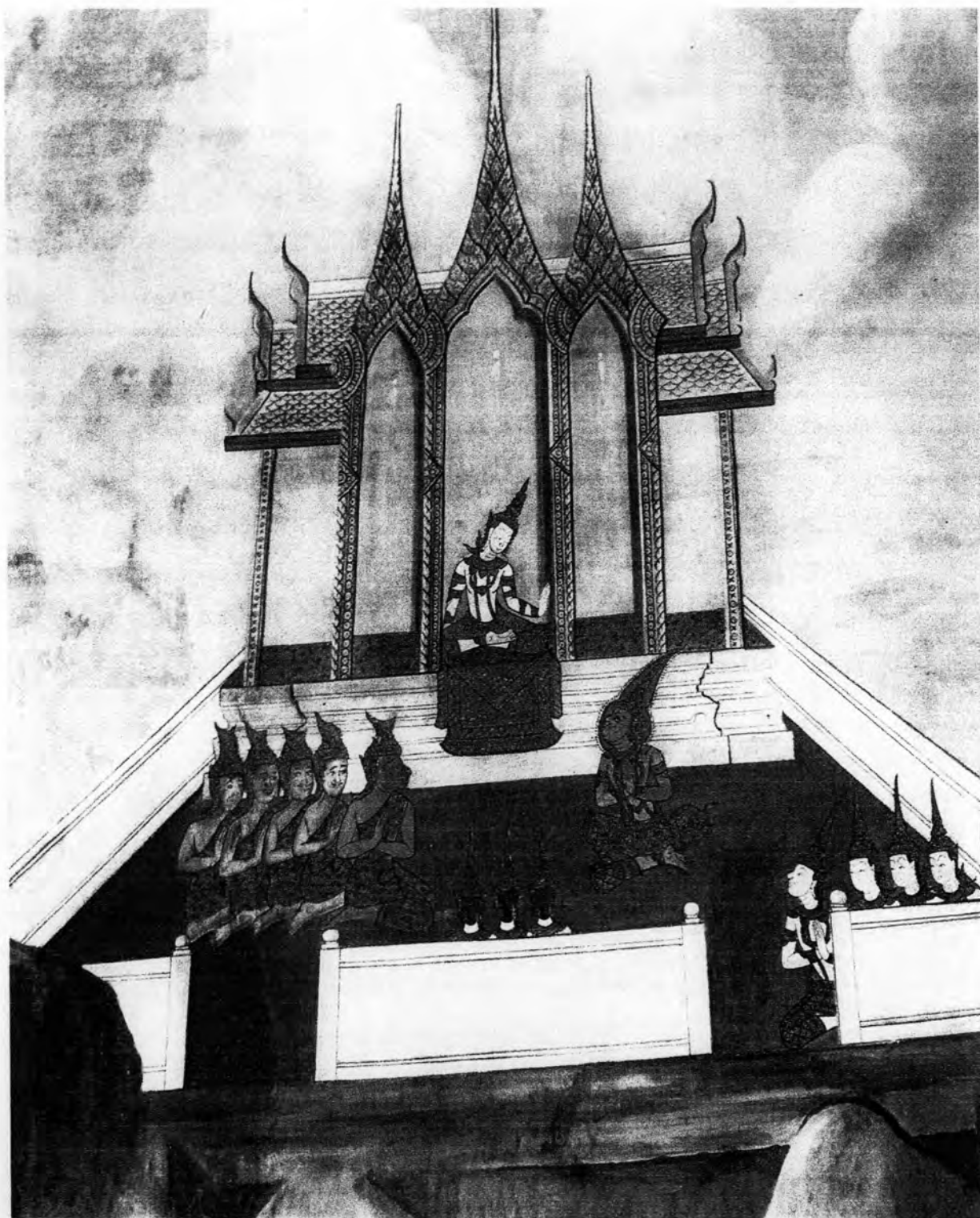
5. ฤๅษีโลโกฏ

ฤๅษีตนนี้หน้าเป็นหน้าเนื้อ ร่างกายเป็นมนุษย์ เป็นฤๅษีอาวุโสที่ยิ่งใหญ่ที่สุดใน
กระบวนมหาฤๅษีทั้งปวงในเรื่องรามเกียรติ์ บำเพ็ญพรตอยู่ในป่าสาละวัน แคนเมือง
พัทวิสัย เป็นบุตรอสีสังข์พรหมฤๅษี มารดาเป็นกวางหรือนางเนื้อ เป็นพระสหายสนิทของ
พระอิศวรมีตบะแก่กล้าจนทำให้ฝนแล้งไปสามปี โดยไม่รู้ตัวว่าตนเองว่าเป็นสาเหตุทำ
ให้ฝนแล้ง แม้ท้าวโรมพัตตันหรือท้าวโรมพัต เจ้าเมืองพัทวิสัย จะจึงทำพิธีบวงสรวง
สังเวทเวทคาเป็นเวลาถึงเจ็ดเดือนเจ็ดวัน ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ

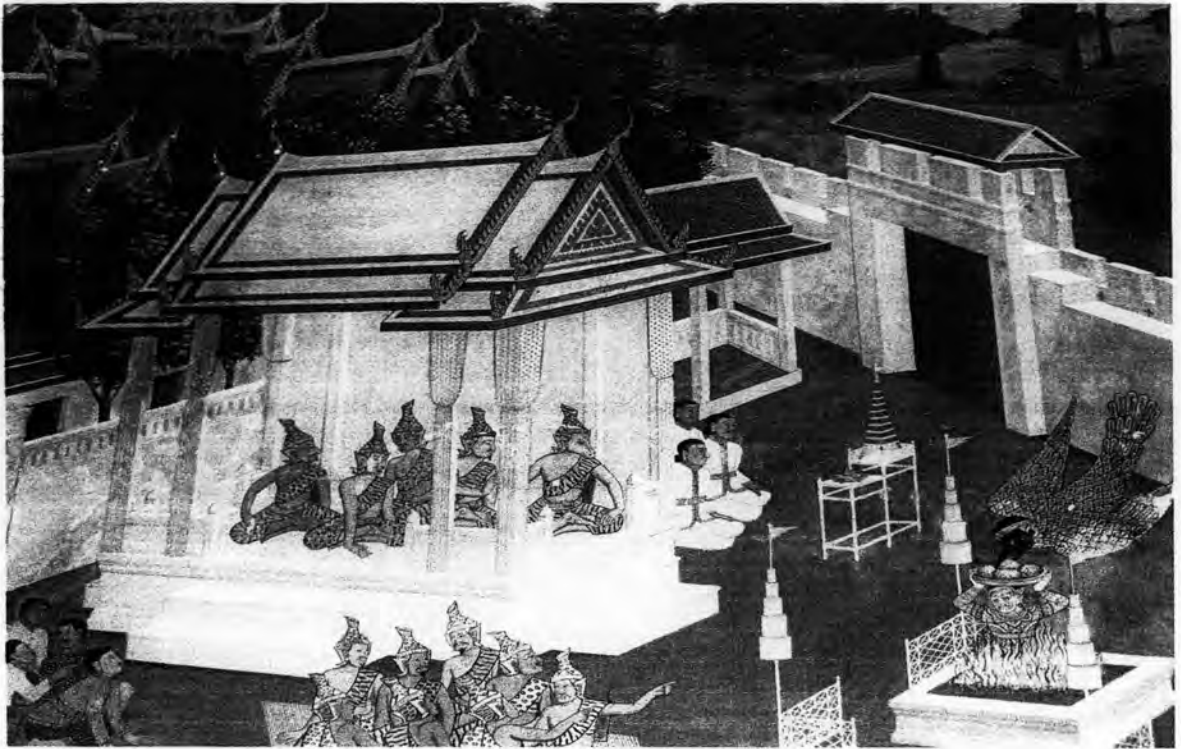
จนกระทั่งนายวันจรกพรานป่าเข้ามากราบทูลถึงสาเหตุที่ทำให้ฝนแล้งเพราะการ
บำเพ็ญฌานของฤๅษีโลโกฏ ท้าวโรมพัตจึงตรัสใช้พระธิดาชื่อ อรุณวดี ไปทำลายพิธี
และเกลี้ยกล่อมนำตัวฤๅษีเข้ามาในเมือง นางอรุณวดีจึงเดินทางออกมาสู่ยังที่บำเพ็ญพิธี
ของฤๅษี เมื่อมาถึงก็ตรงเข้าไปนั่งหน้าฤๅษีทันที ฝ่ายฤๅษีโลโกฏตั้งแต่เกิดมาไม่เคยพบเห็น
ผู้หญิง ครั้นเห็นจึงเกิดความประหลาดใจซักถามว่าเป็นสัตว์จำพวกไหนจึงมีเขางอกที่
หน้าอก นางอรุณวดีได้ฟังจึงตอบไปพร้อมกับเข้าปรนนิบัตินวดเพนช่วยวนใจฤๅษี

ฤๅษีโลโกฏไม่เคยรู้อิสตรีจึงไม่เข้าใจในกลมายาแห่งผู้หญิง จึงลืมทุกสิ่งทุก
อย่างแม้กระทั่งคำที่พระบิดาสั่งไว้ได้นางเป็นชายาทำให้เสียตบะกิจ ฝนที่เคยแล้งก็ตกลง
มาอย่างมากมาย นางอรุณวดีจึงบอกความจริงแล้วเชิญฤๅษีเข้าไปพำนักในเมืองพัทวิสัย
กับตนอย่างมีความสุข

กล่าวฝ่ายท้าวทศรถจะกระทำพิธีขอโอรส จึงทรงปรึกษามหาฤๅษีทั้งสี่ตนอันได้แก่
ฤๅษีวิศิษฐ์ สวามิตร ภารทวาช และวัชอักษิ ฤๅษีทั้งสี่จึงแนะนำให้นิมนต์ฤๅษีโลโกฏมาเป็น
ประธาน เมื่อฤๅษีโลโกฏรับนิมนต์แล้วจึงเป็นผู้นำฤๅษีทั้งสี่ตนขึ้นเฝ้าพระอิศวร เพื่อทูล
อัญเชิญพระนารายณ์อวตาร และเป็นประธานในการทำพิธีขอโอรสให้แก่ท้าวทศรถ
จนเป็นที่สำเร็จเรียบร้อย ก็กลับยังเมืองพัทวิสัย ต่อจากนั้นก็ไม่มีกรกล่าวถึงบทบาทของ
ฤๅษีตนนี้อีกเลยตลอดในเรื่องรามเกียรติ์

ภาพที่ 13 : ฤๅมิกลไกโกฏอัญเชิญพระนารายณ์อวตาร
 ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (मुखनंगทางเข้าประตู 6 ประตูสนาม)
 หลวงเจนจิตรรงค์ เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2473

ภาพที่ 14 : พิธีกว่นข้าวทิพย์

ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (มุขผนังทางเข้าประตู 6 ประตูสนาม)

หลวงเจนจิตรรงค์ เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2474

เรื่องราวของอุษิกไลโกฏที่ปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์ มีความแตกต่างจากเรื่องรามายณะของอินเดีย โดยในรามายณะได้กล่าวไว้ว่า อุษิกไลโกฏ คือ อุษิษยศฤงค์ หรือ อีสีสิงค์ ยอดอุษิ ผู้เป็นพรหมอุษิ โอรสอุษิวิภาณชก ตามพาลกัณฑ์ กล่าวว่าสุมันตร์เป็นผู้เล่าเรื่องอุษิษยศฤงค์ หรือ อีสีสิงค์ ให้ท้าวทศรถฟัง เรื่องฝนแล้งในเมืองอังครฐ ท้าวโลมบาท ได้ครัสใช้ให้นางระบำไปล่อลวงอุษิษยศฤงค์ ซึ่งไม่เคยพบเห็นสตรี จนได้อุษิษยศฤงค์เข้าไปในนคร ท้าวโลมบาททกพระธิดาให้ ฝนจึงตกตามพระประสงค์

เรื่องราวตอนนี้จึงตรงกับอุษิกไลโกฏในรามเกียรติ์ของไทย แต่ของไทยกล่าวไว้ว่าอุษิกไลโกฏเป็น โอรสของอุษิอีสีสิงค์ แต่ในรามายณะกล่าวว่าเป็นเรื่องของตัวอุษิอีสีสิงค์เอง อุษิษยศฤงค์คนนี้ในรามายณะว่าท้าวทศรถได้นิมนตร์เข้าไปช่วยพิธีอศวเมธขอโอรส (ซึ่งในรามเกียรติ์เราเรียกพิธีนี้ว่าพิธีกว่นข้าวทิพย์) อีกประการหนึ่งอุษิกไลโกฏ ของไทยลักษณะหน้าเป็นหน้าเนื้อ จึงทำเป็นรูปร่างศิระเป็นหน้าเนื้อ แต่ในรามายณะกล่าวเพียงว่า อุษิษยศฤงค์เกิดในป่า และเติบโตในหมู่เนื้อ มิได้เห็นมนุษย์ใด นอกจากอุษิวิภาณชกผู้เป็นบิดา

6. ฤๅษีภารัทวาท หรือ ภารัทวาท

ฤๅษีภารัทวาทเป็นมหาฤๅษีคนหนึ่ง ในจำนวน 5 คนที่ร่วมทำพิธีกวนข้าวทิพย์ขอโอรสให้ท้าวทศรถ บำเพ็ญพรตอยู่ ณ ฟากแม่น้ำสะโตง เมื่อพระรามรับสัจจจากพระราชบิดาออกเดินป่าพร้อมด้วยนางสีดาและพระลักษมณ์เดินทางมาถึงจึงข้ามฟากแม่น้ำไปหาโดยมีนายพรานกุชขันเป็นผู้นำไป เมื่อไปถึงฤๅษีจึงอ่านมนตร์อวยพรและเอาน้ำมนตร์อาบให้สามกษัตริย์ พร้อมทั้งชี้ทางให้เดินทางไปทางทิศใต้จะเป็นที่สงบสุขและจะได้พบฤๅษีสระกังก์

ภาพที่ 15 : พระราม นางสีดา พระลักษมณ์ลาฤๅษีภารัทวาท
 ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 18
 นายเส็ง อ่อนงามพร้อม เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2472
 พ.ท. สิริ จินดา เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2516

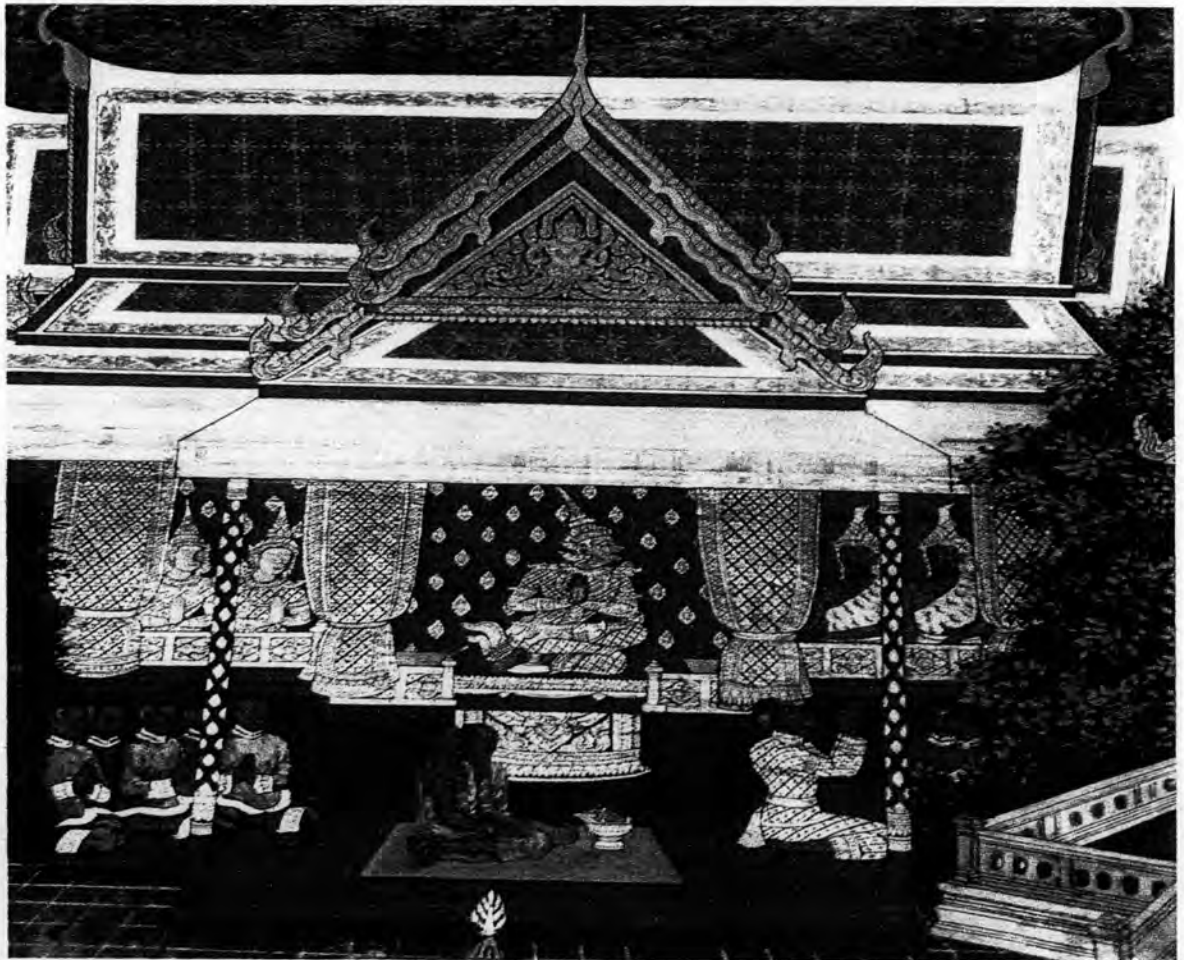

7. ฤๅษีวชิษฐ์ – ฤๅษีสวามิตร

บำเพ็ญพรตอยู่ในป่าหิมพานต์ ฤๅษีทั้งสองคนนี้เป็นที่นับถือแห่งราชตระกูลเมืองอยุธยา ในเรื่องรามเกียรติ์จะปรากฏบทบาทฤๅษีทั้งสองคนปฏิบัติภารกิจร่วมกันตลอดทั้งเรื่องและมีบทบาทสำคัญอยู่หลายตอน ดังนี้

บทบาทตอนอภิเษกท้าวทศรถเป็นกษัตริย์องค์ที่ 3 แห่งกรุงอยุธยา

เป็นตอนแรกที่ปรากฏบทบาทของฤๅษีทั้งสองคน เมื่อท้าวอชบาลกษัตริย์องค์ที่ 2 แห่งกรุงอยุธยาทำพิธีอภิเษกท้าวทศรถผู้เป็นโอรสขึ้นครองกรุงอยุธยา ท้าวอชบาลสั่งให้ขุนธรรมการอำมาตย์ผู้ใหญ่ไปนิมนต์ ฤๅษีวชิษฐ์ สวามิตร สองพระอาจารย์ เข้ามาร่วมพิธี และเป็นผู้นำฤๅษีชีพรามณ์ต่าง ๆ ทำพิธีหลั่งน้ำสรงมูรธาภิเษกให้แก่ท้าวทศรถ

ภาพที่ 16 : ท้าวทศรถปริกษาฤๅษีวชิษฐ์ สวามิตร
ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 15
นายเขื่อน สัมทับกิจ เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2472
นายโชติ อจรานนท์ เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2516

เป็นที่ปรึกษาและร่วมทำพิธีขอโอรสให้ท้าวทศรถ

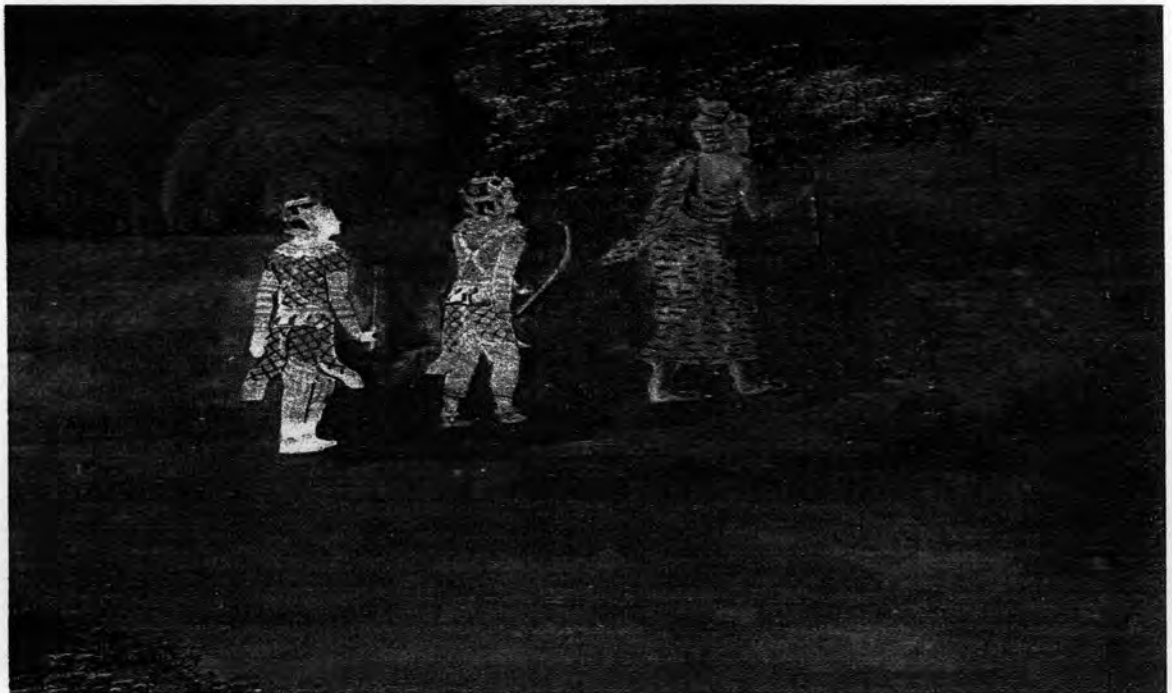
ท้าวทศรถจะทรงทำพิธีขอโอรส จึงนิมนต์ฤๅษี วลัยฐ์ สวามิตร ภารทวาช วัชอัครี เข้ามาปรึกษาและทำพิธีกวณข้าวทิพย์อัญเชิญพระนารายณ์อวตาร ทำให้ได้พระโอรส สมดังพระราชหฤทัยที่พระองค์ คือ พระราม พระพรต พระลักษมณ์ พระสัตรุต

เป็นพระอาจารย์สอนศิลปศาสตร์ให้แก่สี่พระกุมาร

เมื่อสี่พระโอรสเจริญวัยชันษาได้สิบสี่ปี ท้าวทศรถจึงให้พระรามและน้องๆ ไร่เรียนวิชากับสองฤๅษี จนมีความรอบรู้เชี่ยวชาญ อาจารย์ทั้งสองตั้งพิธีบูชาให้ สี่พระโอรส ซึ่งพระอิศวรทรงประทานศรศักดิ์สิทธิ์และลูกศรลงมาให้องค์ละสามเล่ม

เป็นผู้ขอให้พระราม พระลักษมณ์ สองกุมารมาปราบอสูรนางกานาสวามุริศ

หลังจากสี่พระกุมารเรียนศิลปศาสตร์จบ ต่อมาพวกฤๅษีถูกนางกานาสูรและบริวารมารบกวนไม่ให้บำเพ็ญพิธี ฤๅษีวลัยฐ์ สวามิตรจึงขอความช่วยเหลือท้าวทศรถ ขอประทานอนุญาตให้พระราม พระลักษมณ์ มาช่วยปราบนางกานาสูรและสวามุโอรส สิ้นชีวิต ส่วนมูริศเห็นพระรามมีสีกร รู้ว่าเป็นพระนารายณ์อวตาร จึงหลบหนีไป นำความผาสุกมาสู่เหล่าคณะฤๅษีทั้งปวงอีกครั้ง

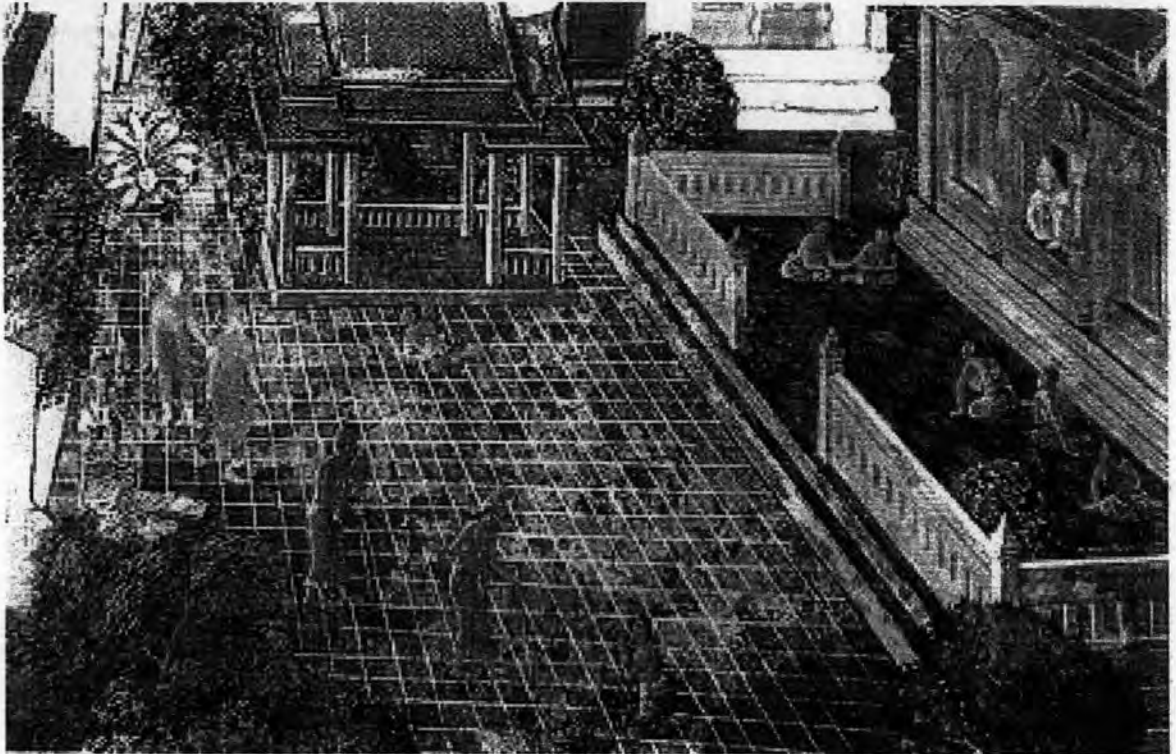
ภาพที่ 17 : ฤๅษีวลัยฐ์นำพระรามพระลักษมณ์ไปปราบกานาสูร

ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (มุขผนังทางเข้าประตู 7 ประตูดุสิตาราย)

เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2517 ไม่ระบุนามผู้เขียน

เป็นผู้นำพระราม พระลักษมณ์ร่วมพิชิตครุฑที่เมืองมิดิลา

เมื่อท้าวชนกจักรวรรดิแห่งเมืองมิดิลาแจ้งข่าวการทำพิชิตครุฑ ซึ่งแม้ผู้ใดสามารถยกได้จะได้อภิเษกกับนางสีดา ฤชิวสิษฐ์ สวามิตรเมื่อทราบข่าวก็ทูลแก่พระราม พระลักษมณ์ให้ทรงทราบแล้วพาเดินทางมายังกรุงมิดิลา จนพระรามยกธนูมหาโมลีได้ และเข้าอภิเษกกับนางสีดา

ภาพที่ 18: ฤชิวสิษฐ์ สวามิตรนำพระรามพระลักษมณ์มาถึงเมืองมิดิลา

ที่มา: จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 4

นายกำจัด ประคิษฐ์เขียน เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2473

เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2515 ไม่ระบุนามผู้เขียน

ต่อจากนั้นบทบาทของฤชิวสิษฐ์ สวามิตร ก็มีปรากฏให้เห็นเป็นช่วง ๆ ไม่ค่อยมีความสำคัญเท่าไรนัก เช่น ตอนพระราม นางสีดา พระลักษมณ์ ออกเดินป่า ก็ได้แวะมาลา ตอนท้าวทศรถใกล้จะสิ้นพระชนม์ก็ได้ตั้งความกับสองฤชิวามีให้ นางไทยเกษิและพระพรตถวายพระเพลิง ตอนพระพรตติดตามหาพระราม ก็เป็นผู้ร่วมเดินทางไปด้วย และตอนพระรามคืนกลับพระนคร เมื่อเดินป่าครบสิบสี่ปีก็แวะมากราบนมัสการและพักผ่อนยังอาศรมก่อนที่จะเข้ากรุงศรีอยุธยา

จะเห็นได้ว่าในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ของไทย ฤๅษีสฤษฏ์ ฤๅษีสวามิตร จะมีบทบาทที่กล่าวถึงร่วมกันในการปฏิบัติภารกิจเสมอไป แต่ในวรรณคดีสันสกฤตของอินเดียได้กล่าวถึงความมาของสองฤๅษีต่างกันและมีได้อยู่ร่วมกัน ทั้งยังเคยเป็นศัตรูซึ่งกันและกัน กล่าวคือ

ฤๅษิวฤษฏ์ เป็นพรหมฤๅษี ปุโรหิตประจำพระองค์ท้าวทศรถในรามายณะ เรียกว่า โอรสพระพรหม เป็นหัวหน้าพวกชีฟ้าขาว (คือแต่งขาวล้วน) ก่อนที่ได้มาเป็นปุโรหิตท้าวทศรถได้เป็นปุโรหิตของพระราชบิดา ในโบราณกาลมาแล้วหลายองค์ และได้เคยวิวาทกับฤๅษีวิสวามิตร เพราะแย่งที่ปุโรหิตกันครั้งหนึ่ง ซึ่งไม่เกี่ยวกับเรื่องรามายณะ ฤๅษิวฤษฏ์มีชยานามว่าอรุนธติ และมีบุตรถึงร้อยตน

วิสวามิตร (วิศวามิตร) นามแปลว่า เป็นมิตรทั่วไป ในรามเกียรติ์เรียกว่า สวามิตร แปลว่า เพื่อนของลิง เรื่องราวที่กล่าวถึงฤๅษีวิสวามิตรมีชื่อยาวพิศดาร มากกล่าวคือ ฤๅษีวิสวามิตรเป็นกษัตริย์แต่อยากเป็นพราหมณ์ ถูกฤๅษิวฤษฏ์ผู้เป็นเอกอัครพรหมฤๅษีหัวหน้าชาติพราหมณ์ คัดค้านอย่างรุนแรง จนเกิดวิวาทกันอยู่เสมอๆ และถึงรบกันด้วยกำลังกายและกำลังฤทธิ์

ฤๅษีวิสวามิตรมุ่งบำเพ็ญบารมีขึ้นไปเป็นลำดับ โดยมุ่งอยู่แต่จะได้เป็นพรหมฤๅษีให้จงได้ ในระหว่างที่บำเพ็ญตบะอยู่นั้น เป็นที่เคียดแค้นแก่เหล่าเทวดา ทำให้พระอินทร์ต้องใช้นางเทพอัปสรชื่อเมณฑา ลงมาทำลายพิธี นางได้มาช่วยวณฤๅษีวิสวามิตรจนพิธีแตก และได้เสียดกัน มีลูกชื่อว่าศกุนตลา ฤๅษีวิสวามิตรมีความละอายแก่ใจ พุดจว่ากล่าวให้นางเมณฑากลับขึ้นไปสู่สวรรค์ แล้วตนก็ไปยังเขาจักรวาลเพื่อบำเพ็ญตบะต่อไปอีกพันปี รามายณะกล่าวว่า ในที่สุดเทวดาพากันไปอ้อนวอนฤๅษิวฤษฏ์พรหมมุนี จึงยอมรับรองว่าฤๅษีวิสวามิตรได้บำเพ็ญบารมีพอแล้ว ควรยกให้เป็นพรหมฤๅษีได้ ฝ่ายฤๅษีวิสวามิตรได้สมปรารถนาแล้วก็กระทำการเคารพต่อฤๅษิวฤษฏ์ตามสมควรแก่ผู้ที่มีอายุมากกว่าในฝ่ายพรหมฤๅษีด้วยกัน เมื่อสมัยกาลที่ท้าวทศรถครองนครศรีอโยธยานั้น ฤๅษิวฤษฏ์ผู้เป็นปุโรหิตของท้าวทศรถ และฤๅษีวิสวามิตรนั้นได้เป็นมิตรกันแล้ว จึงไปมาหาสู่กันอยู่เนื่องๆ จนได้ขอให้พระรามและพระลักษมณ์ไปช่วยปราบกานาสูร

จากนั้นฤๅษีวิศวามิตรก็เลยเป็นครูสอนกษัตริย์ทั้งสองนั้นสืบมา จนกระทั่งเป็นผู้นำพระรามและพระลักษมณ์เดินทางไปนครมิถิลาในการสยมพรนางสีดา และเมื่อพระรามได้นางสีดาแล้ว ท้าวทศรถไปปรับกลับเมือง ฤๅษีวิศวามิตรก็ได้ไปในกระบวนของท้าวทศรถจนถึงนครอโยธยา แล้วจึงได้ลากลับออกไปอยู่สำนักกลางป่าตามเดิม

8. รัชอัคคิมหาเทพฤๅษี

ฤๅษีรัชอัคคิ เป็นปุโรหิตแห่งราชตระกูลอโยธยา หนึ่งในมหาฤๅษีที่ขึ้นเฝ้าพระอิศวรเพื่ออัญเชิญพระนารายณ์อวตารลงมาปราบกษัตริย์และร่วมทำพิธี กวนข้าวทิพย์ เพื่อขอโอรสให้แก่ท้าวทศรถ

9. ฤๅษีโคบุตร

บำเพ็ญพรตอยู่เชิงเขานันทกาลา ในเขตกรุงลงกา บทบาทของฤๅษีโคบุตรมีอยู่หลายตอนดังนี้ เป็นอาจารย์ผู้สอนศิลปะศาสตร์ให้แก่ทศกัณฐ์และราชตระกูลลงกา

เป็นผู้ขอชีวิตทศกัณฐ์จากพระอรชุน

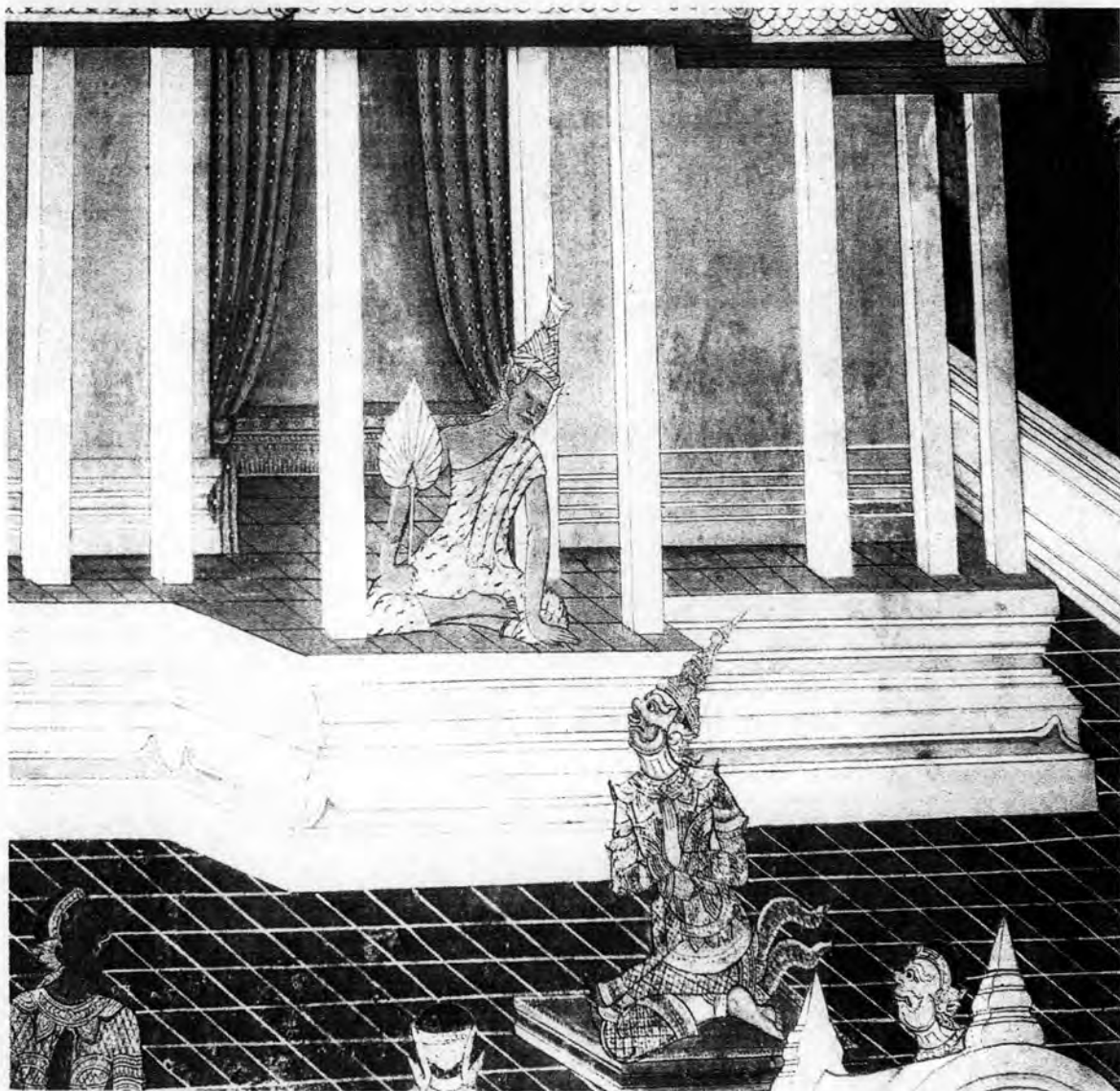
ทศกัณฐ์เมื่อมีความรู้ในด้านศิลปศาสตร์ ก็ใช้ความรู้ไปในทางที่ผิด เมื่อไปเที่ยวป่า พบสวนพระอรชุนก็เข้าไปหักทำลายต้นไม้ตามอำเภอใจ ทำให้พระอรชุนโกรธเคือง เข้ารบกับทศกัณฐ์และแผลงศรเป็นพญานาคเข้ามัดตัวทศกัณฐ์ไว้พาเหาะตระเวนไปเคียดร้อนถึงฤๅษีโคบุตรต้องมาไถ่เกลี้ยพระอรชุนจึงยอมยกโทษให้เพราะเห็นแก่ฤๅษีโคบุตร

เป็นผู้แนะนำให้ทศกัณฐ์ไปขอความช่วยเหลือจากฤๅษีอังคตเพื่อขอนางมณโฑคืนจากพาลี

เมื่อครั้งทศกัณฐ์ได้นางมณโฑมาเป็นบำเหน็จรางวัลจากพระอิศวร จนถูกพาลีแย่งชิงไป จึงเอาแต่โศกเศร้าเสียใจไม่เป็นอันกินอันนอนและไม่ยอมออกกว่าราชการเป็นเวลาถึงเจ็ดเดือน ทำให้กุมภกรรณและพิเภกผู้เป็นน้อง ต้องไปนิมนตร์ฤๅษีโคบุตรมาช่วยพูดเกลี้ยกล่อมพร้อมกับช่วยหาวิธีแก้ไข โดยแนะนำให้ทศกัณฐ์ให้ไปขอความช่วยเหลือจากฤๅษีอังคต ผู้เป็นอาจารย์พาลีจนได้นางมณโฑคืนมา

เป็นผู้ถอดดวงใจให้ทศกัณฐ์

หลังจากที่ทศกัณฐ์รบแพ้พาลีเป็นครั้งที่ 2 และถูกจับจองจำทรมานเป็นเวลานาน จึงปล่อยตัวกลับมา ทศกัณฐ์จึงคิดที่จะถอดดวงจิต จึงขอความเมตตาให้ช่วยเหลือจากฤๅษีโคบุตรทำพิธีถอดดวงจิตให้ใช้เวลาเก้าเดือนเก้าวันเก้านาทีจึงสำเร็จ ฤๅษีนำมาใส่กล่องแก้วแล้วภายนอกครอบด้วยกล่องศิลาเก็บรักษาไว้ให้ทศกัณฐ์ด้วยตนเอง

ภาพที่ 19: ทศกัณฐ์ปรึกษาพระฤๅษีโคบุตรถอดดวงใจ

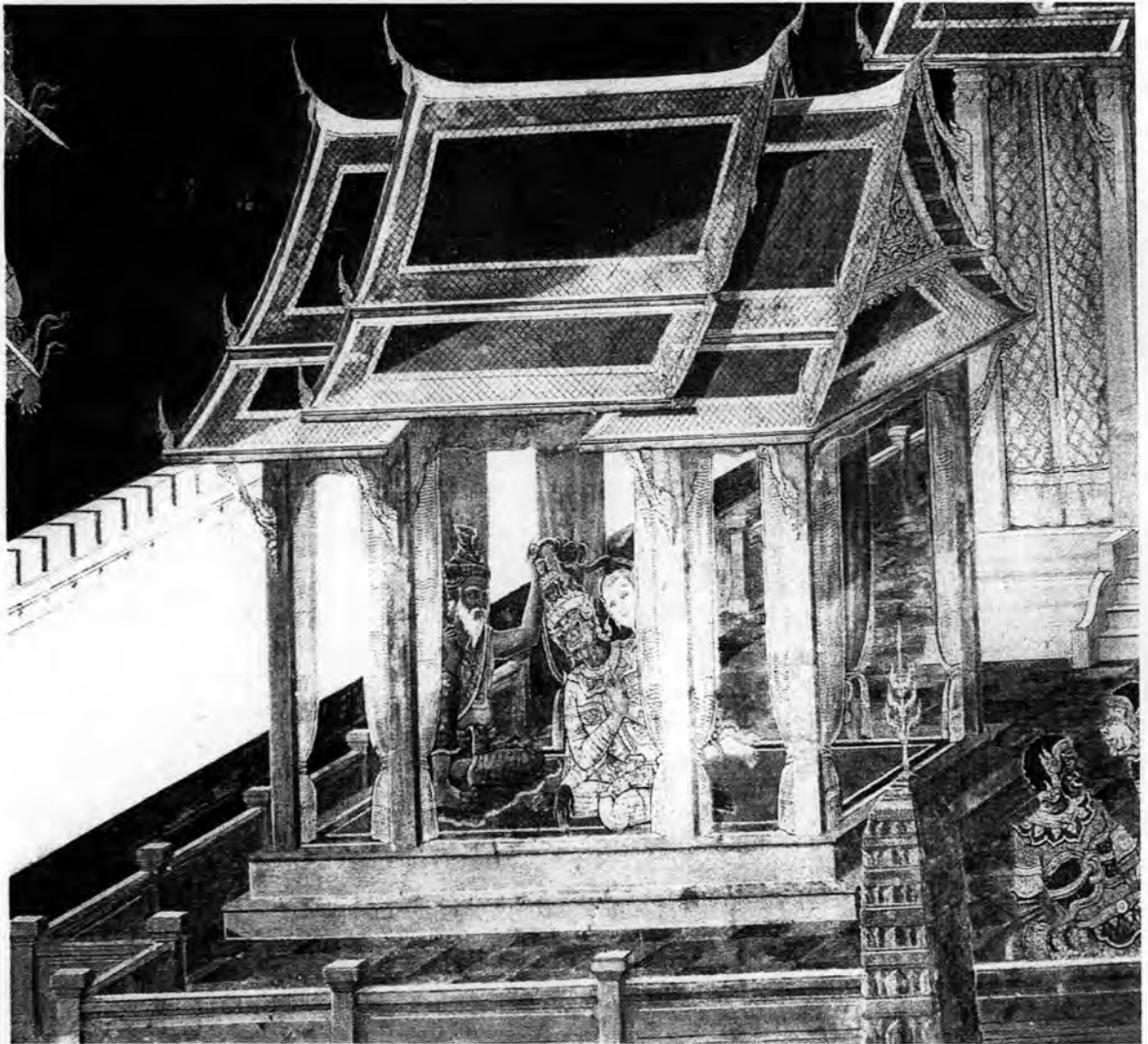
ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

หลวงเจนจิตรรงค์ เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2473

นายฉนัส ขมิทรพย์ เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2485

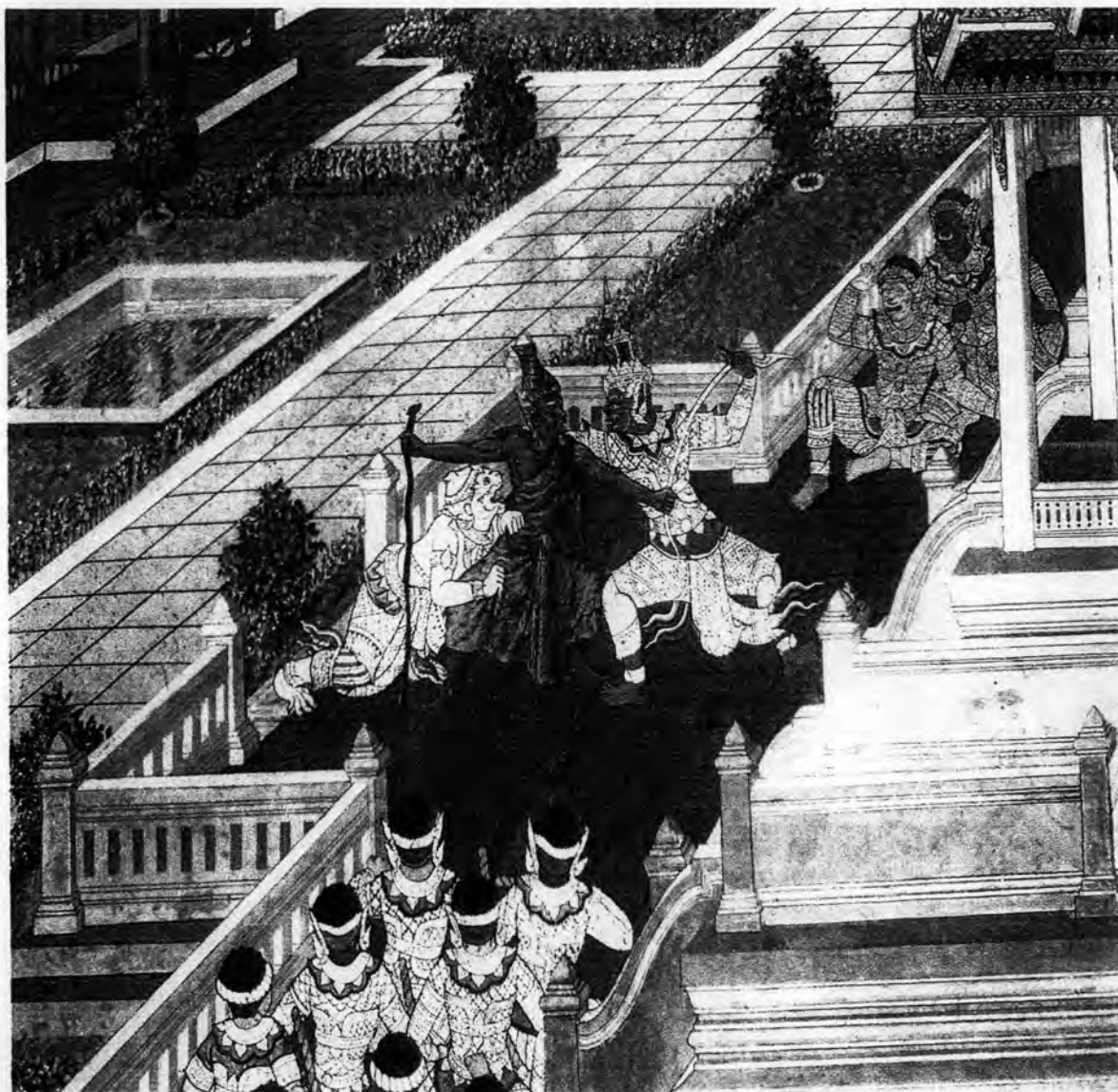
เป็นผู้บอกวิธีแก้มนตร์สะกดของหนุมาน

เมื่อครั้งที่หนุมานมาลักเอาลูกหินบดยาที่ทศกัณฐ์ใช้ทำเป็นหมอนหนุนนอน แล้วเอาผมผูกติดกับผมนางมณโฑ จารึกคำสาปไว้ที่หน้าผากทศกัณฐ์ ว่ามิให้มีสิ่งใดทำให้ผมหลุดออกจากกันได้ นอกจากนางมณโฑจะตบศีรษะทศกัณฐ์ 3 ครั้ง ทศกัณฐ์จึงใช้ให้เสนาไปนิมนตร์ฤๅษีโคบุตรเข้ามาช่วยแก้ไขจนสำเร็จ ด้วยการให้นางมณโฑตบศีรษะทศกัณฐ์ผู้เป็นสามี 3 ครั้งตามคำสาปหนุมาน

ภาพที่ 20 : ฤๅษีโคบุตรแก้มนตร์สะกดหนุมาน
ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 98
นายเรวัต เสนีวงศ์ ณ. อยุธยา เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2473
นายจินดา สุกสุจริต เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2519

ถูกหนุมานลวงเอาล่องดวงใจทศกัณฐ์จนเป็นเหตุให้ทศกัณฐ์ถึงแก่ความตาย
 เมื่อหนุมานองคร์รับอาสาพระรามมาล่องดวงใจของทศกัณฐ์
 โดยแกล้งทำมาขาเข้ามาหาฤๅษีโคบุตรให้ช่วยนำไปฝากตัวรับราชการอยู่กับทศกัณฐ์
 จนฤๅษีหลงเชื่อพาไปและขอมมอบล่องดวงใจให้องคตเก็บรักษาไว้ โดยไม่รู้เท่าทัน
 เล่ห์กลลึง เป็นเหตุให้ทศกัณฐ์ถึงแก่ความตาย

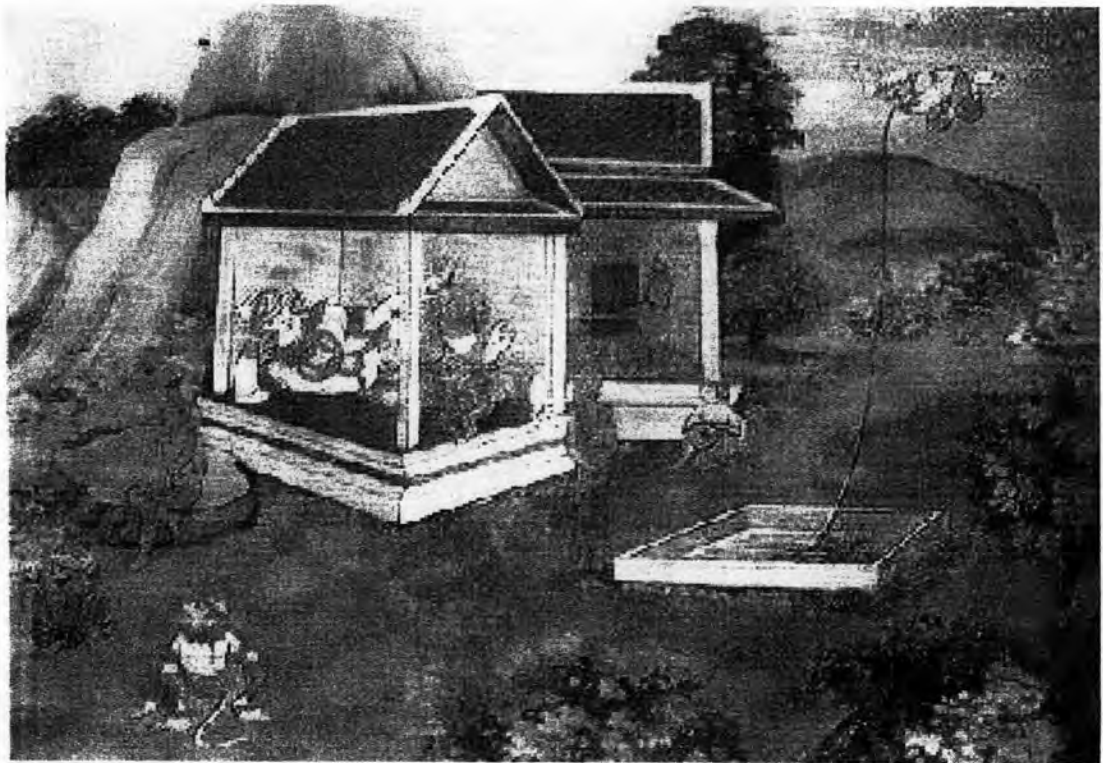

ภาพที่ 21 : ฤๅษีโคบุตรป้องกันหนุมานจากทศกัณฐ์
 ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 104
 นายสง่า มะขุระ เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2472
 นายสวาท กมรจันทร์ เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2518

10. ฤๅษีนารท หรือ ฤๅษีนารอท

บำเพ็ญพรตอยู่ที่เชิงเขาโสฬส เมื่อครั้งหนุมานสืบมรรคาเพื่อดูเส้นทางไปกรุงลงกา ได้เหาะกันไปจนถึงเขาโสฬสและพบฤๅษีนารท จึงแกล้งลองฤทธิ์โดยแปลงเป็นลิงน้อยเข้าไปขออาศัย ฤๅษีให้ในอาศรม ก็แกล้งเนรมิตกายให้โตใหญ่เต็มอาศรม จนฤๅษีรู้วาทิดจะลองฤทธิ์ จึงร้ายเวทย์มนตร์ให้ฝนตก จนหนุมานเหน็บหวานขอยอมแพ้ ฤๅษีจึงแกล้งหนุมานบ้างด้วยการเสกไม้เท้าเป็นปลิงตัวใหญ่อยู่ในสระ โบกขรณี ครั้นรุ่งเช้าหนุมานตื่นนอนลงมาอาบน้ำพอเอาน้ำบ้วนปาก ปลิงเกาะติดคางขึ้นมาดิ่งก็ไม่หลุดยั้งดึงตัวปลิงยืงยาว จึงวิ่งมาหาฤๅษีให้ช่วย ฤๅษีนารทจึงหีบปลิงที่คางหนุมานกลายเป็นไม้เท้า

ภาพที่ 22 : หนุมานลองฤทธิ์พระนารทฤๅษี
 ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 33
 นายอุดม ชวานนท์ เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2472
 นายจินดา สดุดจรีด เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2519

ต่อมาหลังจากหนุมานเผากรุงลงกาแล้ว ไฟยังติดอยู่ที่ปลายหางไม่ยอมดับ จึงเหาะไปขอความช่วยเหลือจากฤๅษีนารท ฤๅษีแนะนำให้ใช้น้ำบ่อน้อยในค้ำดับไฟ หนุมานจึงใช้น้ำลายของตนดับไฟที่หาง

ภาพที่ 23 : หนุมานขอให้ฤๅษีนารถช่วยดับไฟที่หาง
ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 37
นายเต็ง อ่อนงามพร้อม เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2473
นายประพัฒน์ โยธาประเสริฐ เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2518

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ 6) ทรงมีพระบรมราชาธิบายไว้ว่า

“พระนารถฤๅษีเป็นเทพฤๅษี โอรสพระพรหมธาดา เป็นเทวดาผู้ชำนาญในการศรียาตร์ เป็นผู้ริเริ่มคิดทำพิณขึ้นและเป็นผู้รอบรู้ในการทั้งสาม คือ อคิต ปัจจุบันและอนาคต ซึ่งรวมเรียกว่า ตริกาक्षณะ หรือ อีกนัยหนึ่งเรียกว่า ตริโลกษณะ คือ ผู้รู้จักโลกทั้ง 3 สามารถสอดส่องเห็นทั่วไปด้วยอำนาจตะ”²¹

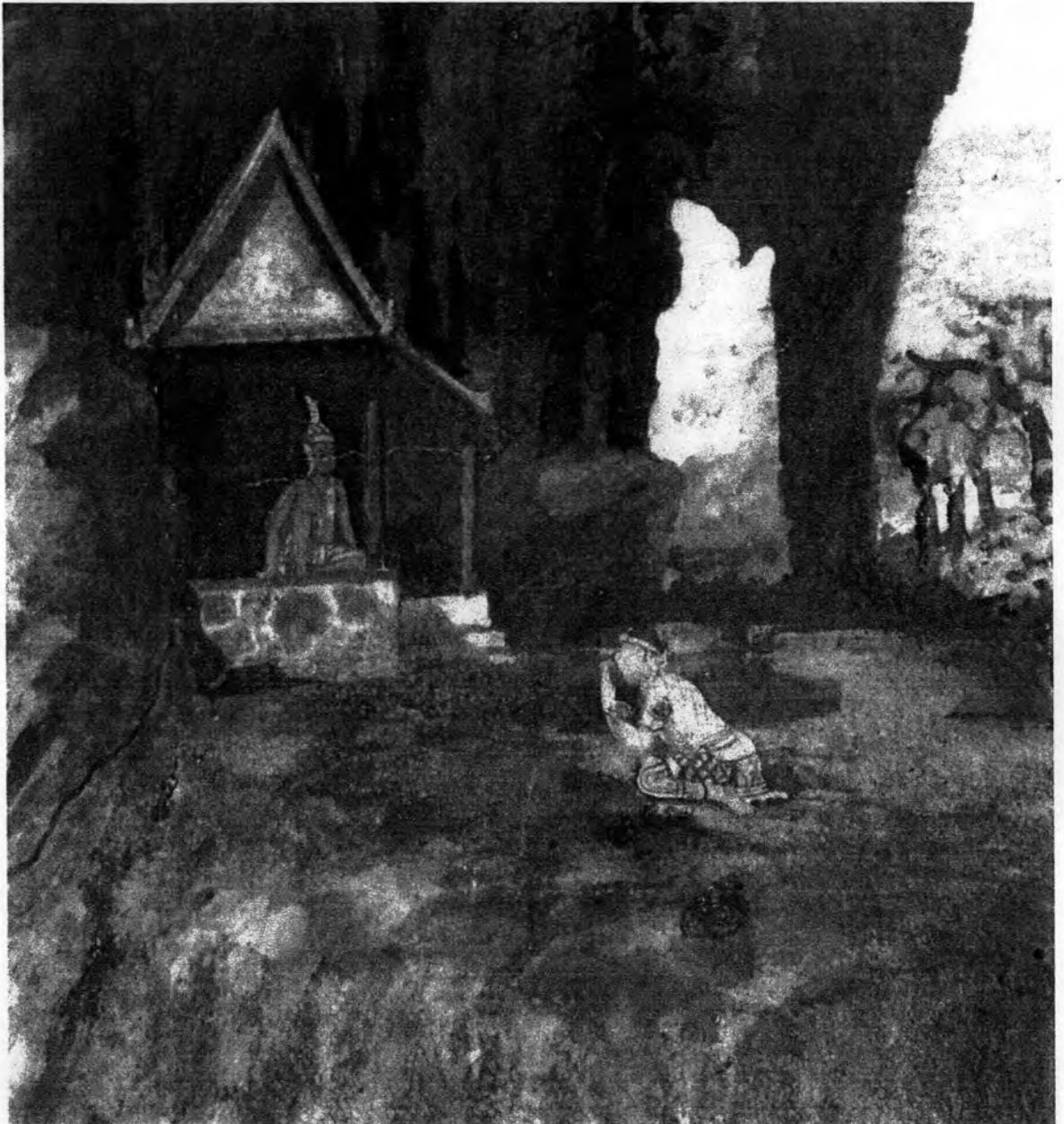
ในมหากาพย์รามายณะกล่าวว่าพระนารถฤๅษีองค์นี้เป็นผู้เล่าเรื่องรามายณะให้แก่พระฤๅษีวาลมิกิฟัง แล้วฤๅษีวาลมิกิจึงได้รจนาเรื่องขึ้นตามเทวโองการของพระพรหม

---

²¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เทพเจ้าและสิ่งน่ารู้
(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, 2547) หน้า 145.

11. ฤๅษีกาล

บำเพ็ญพรตอยู่ในป่าเขตเมืองลงกา มีบทบาทปรากฏอยู่ในตอนที่ไพนาสูริยวงศ์
โอรสองค์สุดท้ายของทศกัณฐ์และนางมณโฑ มาขอเรียนมนตร์มหาโศภส ซึ่งมนตร์บท
นี้มีไว้ป้องกันและแก้ฤทธิ์น้ำกรด ไฟกรด คำนกั้้นทางไปสู่เมืองมลิวันของท้าวจักรวรรดิ

ภาพที่ 24 : ไพนาสูริยวงศ์เรียนมนตร์กับพระฤๅษีกาล
ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 128
นายสมบุญ ภูนิยม เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2473
พ.ท. ศิริ จินดา เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2515

12. ฤๅษีมุรธา

บำเพ็ญพรตอยู่เชิงเขาหิมพานต์ เป็นอาจารย์สอนศิลปศาสตร์และเป็นผู้บอกกาลา ถอดดวงใจให้แก่ไมยราพณ์

13. ฤๅษีมรเรศ,อมเรศ หรือ อมรเมศวร

บำเพ็ญพรตอยู่ที่เขาไกรลาส พระรามให้หนุมานไปนิมนตร์มาเพื่อยืนยันคำของ เสนาวานรชื่อ ไซยามพวาน ว่าได้รับประทานพรจากพระอิศวรให้เป็นผู้ถือธงชัยนำหน้า กองทัพ เพราะมีชื่อที่ข่มนามยักษ์จะทำให้มีชัยชนะแก่ศัตรู

14. ฤๅษีปรเมศร์

บำเพ็ญพรตอยู่เชิงเขาไกรลาส เมื่อครั้งท้าวจักรวรรดิทรงสุบินนิมิตว่า ไฟไหม้ หางลูกม้าที่เลี้ยงไว้ลามมาถึงเสวตฉัตร โหรทำนายว่าจะเกิดศึกใหญ่ ท้าวจักรวรรดิสดับ คำทำนายของบรรดาโหร จึงสั่งให้สุพินสันอำมาตย์ไปนิมนตร์ฤๅษีปรเมศร์เข้ามาทำนาย ฝันฤๅษีทำนายต้องกันกับพวกโหรทุกประการ เพื่อขจัดภัยอันตรายฤๅษีจึงทำพิธีปลุกเสก น้ำมนตร์รดให้ท้าวจักรวรรดิ

ภาพที่ 25 : ฤๅษีปรเมศร์อาน้ำมนตร์ให้ท้าวจักรวรรดิ
ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 137
นายบุญยัง แสนสมรส เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2473
เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2515 (ไม่ระบุนามผู้เขียน)

15. ฤๅษีชลิฎ

บำเพ็ญพรตอยู่ในป่าเขตแดนตึกเมืองลงกา เป็นผู้บอกทางไปยังเขาเหมตริรัน
 ริมมหาสมุทรซึ่งเป็นท่าข้ามไปยังเมืองลงกา ให้แก่หนุมาน ชมพูพาน องคต ที่มาสืบหา
 หนทางไปเมืองลงกา

ภาพที่ 26 : พญาวานรปริกษาฤๅษีชลิฎ

ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 31

นายกำจัด ประดิษฐ์เขียน เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2472

นายภักดี กินเจ เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2516

16. ฤๅษีทศไฟ หรือ ทศไฟ

บำเพ็ญพรตอยู่เชิงเขามรกต มีบทบาทในตอนที่หนุมานรบกับอสูรบรรลัยกัลป์ และไม่สามารถเอาชนะได้ เพราะบรรลัยกัลป์ปลุกเสกขุบตัวด้วยน้ำวุ่น ทำให้ตัวลื่นไหล หนุมานไม่สามารถจับตัวได้ จึงเสกร่างมาหาไว้ให้ต่อสู้กับบรรลัยกัลป์ ส่วนตัวเองเหาะไปตามวิธีที่ปราบอสูรตนจากฤๅษีทศไฟ ฤๅษีจึงบอกวิธีเป็นปริศนา หนุมานรู้วิธี จึงสังหารบรรลัยกัลป์สิ้นชีวิตด้วยการไข่มุนทรายชัคไปที่ตัวบรรลัยกัลป์แล้วสังหาร นอกจากนี้ยังเป็นอุปัชฌาย์บวชให้หนุมานที่มณฑลปลิงขร

ภาพที่ 27 : ฤๅษีทศไฟทำปริศนาบอกกลอุบายให้หนุมาน
 ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 117
 นายทองอยู่ เรียงเนตร นายวงศ์ พัฒนานนท์ เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2474
 นายโหมค วงศ์สวัสดิ์ เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2516

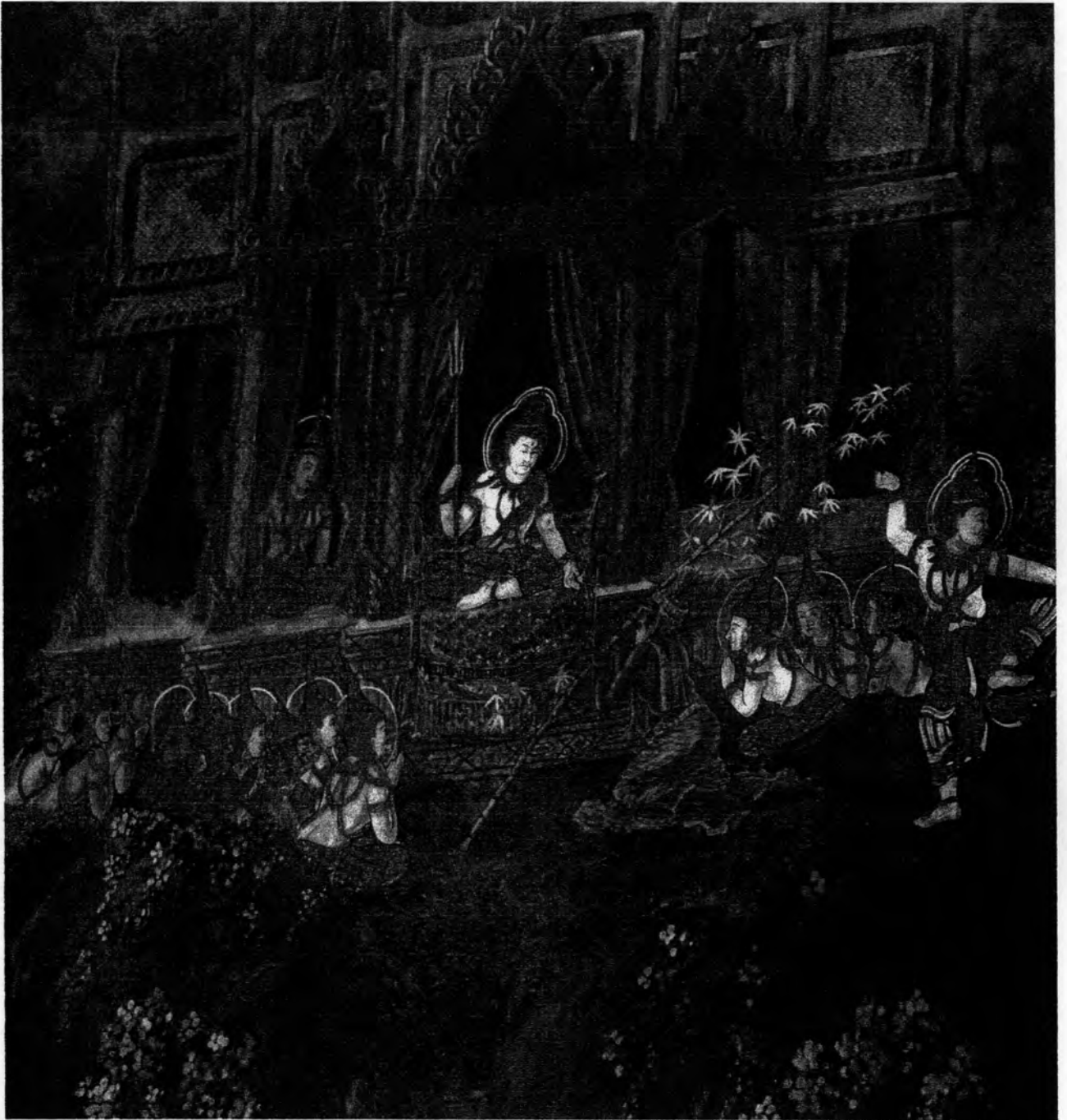
17. ฤๅษีคาวิวิท

บำเพ็ญพรตอยู่ ณ. เชิงเขาไกรลาส เป็นผู้สาปพญาวานร ชื่อนิลราช ด้วยเหตุที่ครั้งหนึ่งนิลราชเคยไปหยอกล้อ ลักเอาไม้เท้าไปซ่อนไว้ในน้ำ ฤๅษีรู้เข้าจึงโกรธและสาปไว้ว่า ต่อไปหากนิลราชทิ้งสิ่งใดลงน้ำให้ของสิ่งนั้นจมอยู่กับที่ ต่อมาเมื่อพระรามจองถนนข้ามไปนครลงกา ชามภูวราชจึงกราบทูลให้นิลราชเป็นผู้รับก้อนหินนำมาทิ้งมหาสมุทรเพียงผู้เดียว ดังนั้นการจองถนนจึงสำเร็จลงได้ด้วยคำสาปของฤๅษีคาวิวิทที่สาปนิลราช

18. ฤๅษีสุขวัตนะ

บำเพ็ญพรตอยู่เชิงเขาไกรลาส ครั้งหนึ่งระหว่างที่นั่งบำเพ็ญสมาธิอยู่ได้บังเกิดฝันใฝ่ฝันหนึ่งผุ่ขึ้นมา มีปลายยอดศู์เขาไกรลาส ครั้นเมื่อออกจากสมาธิจึงนำใฝ่ลำนั้นขึ้นไปถวายพระอิศวร พระอิศวรเห็นควรทำเป็นคันธนู แล้วทรงลองโค้งดู ปรากฏว่าธนูนั้นหักเป็นสองท่อน พระองค์จึงโยนทิ้งลงไปยังพื้นดิน ปลายธนูเกิดกลายเป็นพญาวานรชื่อนิลเกสร ซึ่งภายหลังต่อมาคือ ชามพูวราช

ส่วน โคนหรือคันธนูกลายเป็นพญาอสูรชื่อเวรัมภ์ เป็นพระญาติในวงศ์ทศกัณฐ์ ฝ่ายมารดา (นางรัชฎา) พญาวานรและพญาอสูรต่างขึ้นเฝ้าพระอิศวรอยู่เนื่องนิത്യ วันหนึ่งพระอิศวรได้ทรงพยากรณ์ไว้ต่อที่ประชุมเทวดาว่า ในภายภาคหน้าอสูรและวานรจะรบราฆ่าฟันกันปนปี วานรที่มีกำเนิดจากท่อนปลายธนูจะเป็นฝ่ายชนะ นับแต่นั้นมาจึงมีคำที่โลกเรียกใฝ่ชนิดนี้ว่า ใฝ่ (ฤ) ษีสุข (วัตนะ)

ภาพที่ 28 : ฤๅษีสุขวิณะถวายนไฟพระอิศวร
 ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (มุขด้านซ้ายหน้าพระอุโบสถตรงข้ามห้องที่ 56)
 นายช่าง ล้อเฮง เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2474
 ไม่ระบุนามผู้เขียนซ่อมและปี พ.ศ. ที่เขียนซ่อม

19. ฤๅษีสุธามันตัน

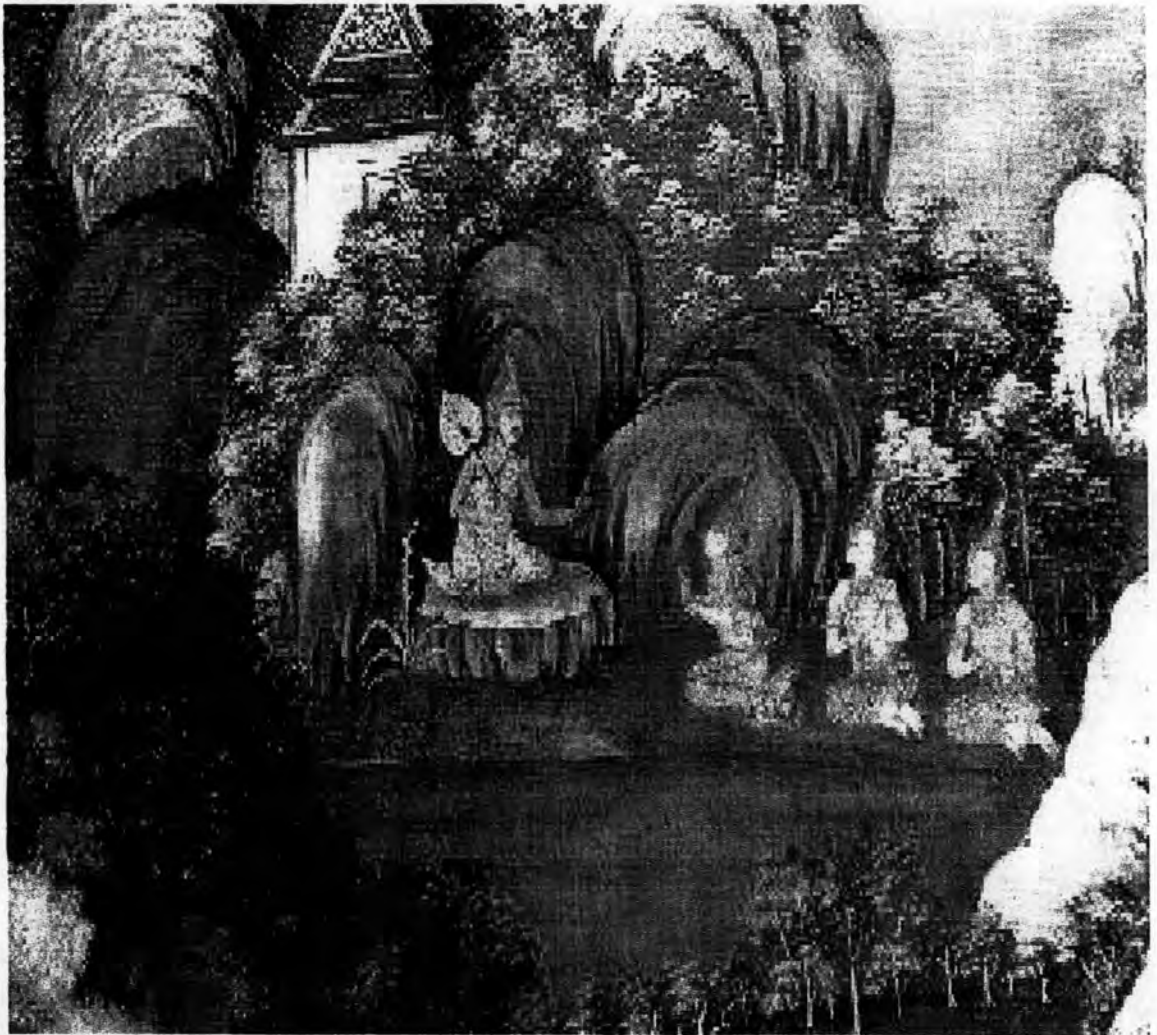
บำเพ็ญพรตอยู่ในเขตแดนเมืองมิลลา เป็นที่นับถือของท้าวชนกจักรวรรดิและชาวเมืองมิลลา มีบทบาทกล่าวไว้ว่า เมื่อครั้งพระรามและนางสีดาเข้าพิธีอภิเษกสมรส ได้นำเหล่าฤๅษีมาร่วมอวยพรชัย ฤๅษีสุธามันตันเป็นผู้ร่อนน้ำสังข์ให้แก่พระราม นางสีดา พร้อมกับฤๅษีวชิษฐ์ ฤๅษีสวามิตร สองฤๅษีแห่งอยุธยา

ภาพที่ 29 : ฤๅษีสุธามันตันร่วมพิธีอภิเษกพระรามกับนางสีดา
ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 8
ร.ท.ยัง ติมานนท์ นายชอบ บุญยะเสน เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2472
นายประทีป สว่างสุข เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2516

20. ฤๅษีสระกังค์

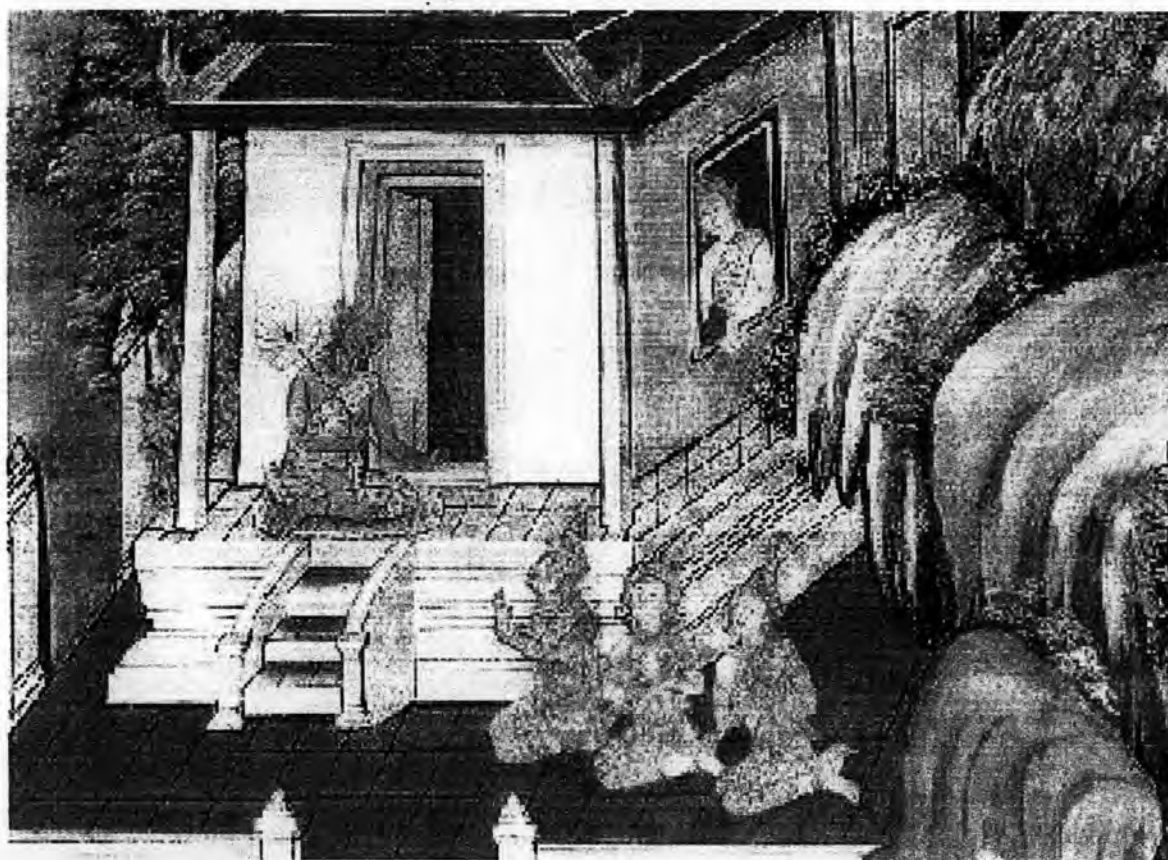
บำเพ็ญพรตอยู่ที่เชิงเขาหิมาวันต์ เมื่อพระรามพร้อมด้วยนางสีดา พระลักษมณ์ออกเดินคง จนไปพบฤๅษีภารทวาช และชี้ทางให้จนมาพบฤๅษีสระกังค์ซึ่งได้สร้างศาลาบำเพ็ญพรตไว้คอยท่า เมื่อพระรามเดินทางมาถึงจึงกราบทูลว่าสถานที่แห่งนี้ใกล้เมืองมากเกินไปไม่เหมาะที่จะอาศัยบำเพ็ญพรต ฤๅษีสระกังค์จึงชี้ทางให้ไปที่หลังเขาตัดถูฏห่างไปห้าโยชน์มีต้นนารีเป็นสำคัญเทวดาลงมาสร้างศาลาและอาณาบริเวณสงบร่มรื่นเหมาะแก่การเจริญภาวนา

ภาพที่ 30 : ฤๅษีสระกังค์เชิญพระรามอยู่อาศรม
 ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 19
 นายเส็ง อ่อนงามพร้อม เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2472
 พ.ท. ศิริ จินดา เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2516

21. ฤๅษีสัทศน์ และ นางศุกไขดาบสสินี

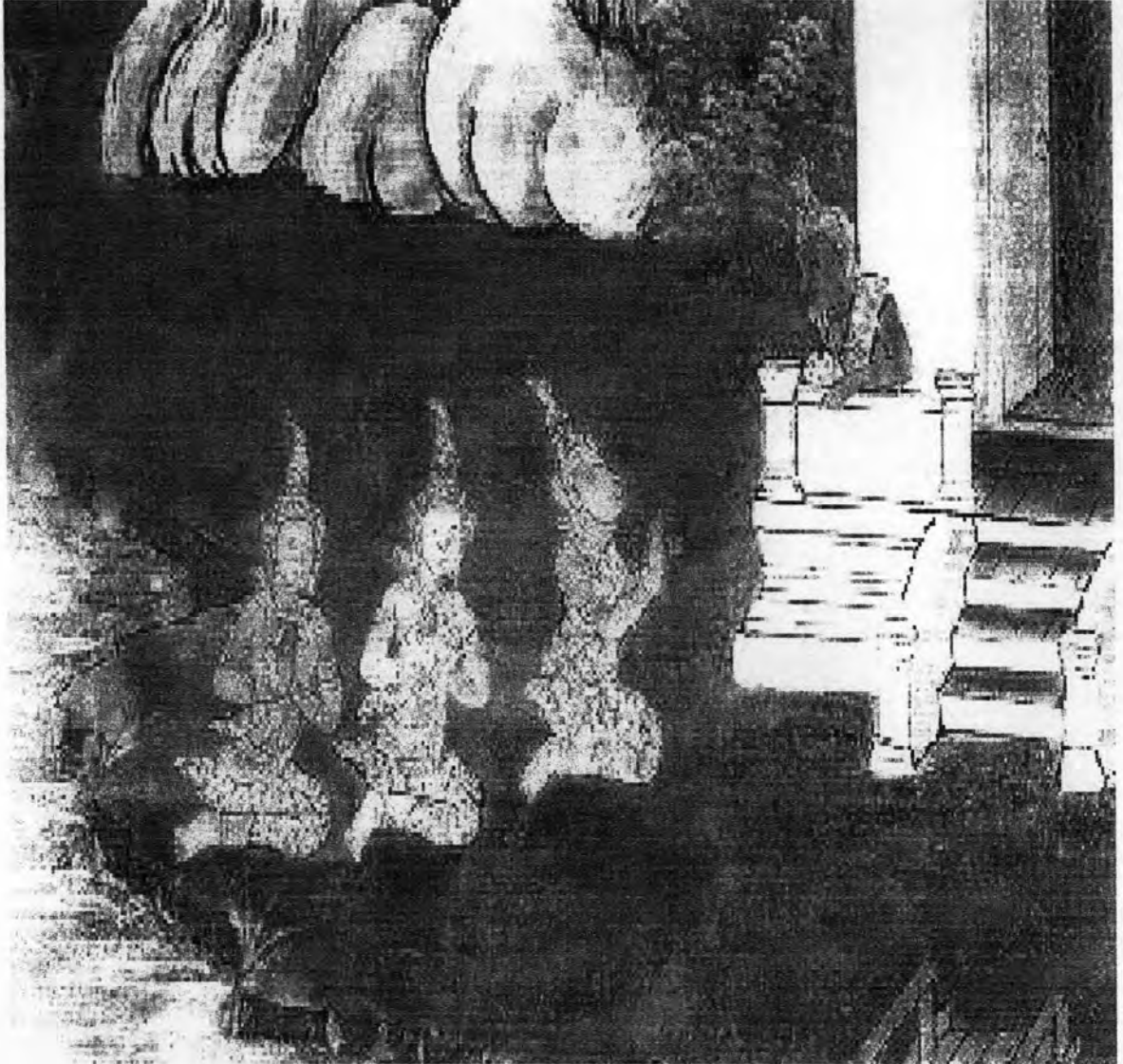
บำเพ็ญพรตอยู่ที่เชิงเขาหิมวันต์ ฤๅษีสัทศน์เดิมเป็นกษัตริย์แห่งเมืองปัญจา นางศุกไขเป็นมเหสี ทั้งสองพระองค์ไม่มีโอรสและราชธิดาทรงเบื้อหน้ายศฆราวาส จึงสละราชสมบัติแล้วพากันออกบวช บำเพ็ญพรตได้หมื่นปี เมื่อพระรามออกเดินป่า พร้อมด้วยนางสีดาและพระลักษมณ์จันมาพบสองฤๅษี ชวนให้พักอยู่ด้วยกัน แต่พระรามตอบปฏิเสธด้วยเห็นว่ายังอยู่ใกล้เมืองและขอเดินทางต่อไป ฤๅษีสัทศน์รู้ว่าพระรามคือ พระนารายณ์อวตารจึงอ่านพระเวทย์อวยพร ส่วนนางดาบสสินีศุกไขถวายพวงมาลัยแก่นางสีดา เมื่อพระราม นางสีดาและพระลักษมณ์ หยุดพักผ่อนที่อาศรมเป็นเวลาพอสมควร จึงได้ออกเดินทางต่อไป จนเข้าไปในสวนอสูรพิราพ

ภาพที่ 31 : กษัตริย์พบฤๅษีสัทศน์ และ นางศุกไขดาบสสินี
ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 20
นายสุก สนิทแบบ เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2472
พ.ท. ศิริ จินดา เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2516

22. ฤๅษีอรรคต หรือ อัคตะ

บำเพ็ญพรตอยู่ที่เชิงเขาในป่าสาละวัน บทบาทมีกล่าวไว้ว่า เมื่อครั้งพระอิศวรทรงปราบอสูรตรีบุรุษเสร็จสิ้น ทรงถอดเกราะแก้วที่สวมใส่ในการทำศึกครั้งนั้นฝากไว้กับฤๅษีอรรคตเพื่อคอยมอบถวายแก่พระนารายณ์ที่อวตารลงมาเกิดเป็นพระรามเพื่อมาปราบยักษ์

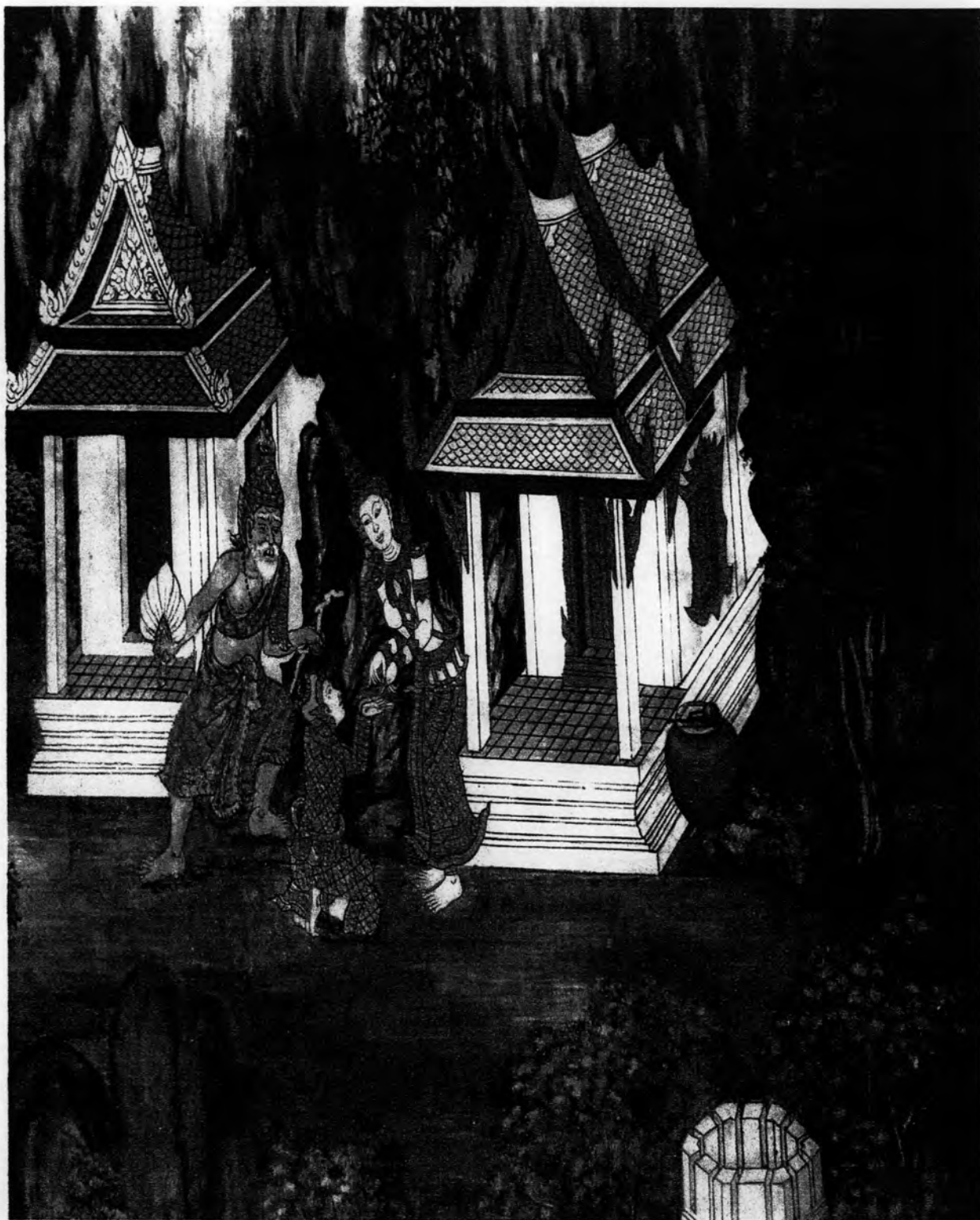

ภาพที่ 32 : พระราม นางสีดา พระลักษมณ์พบฤๅษีอรรคต
 ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 20
 นายสุก สนิทแบบ เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2472
 พ.ท. ศิริ จินดา เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2516

23. วัชมฤคฤณี

บำเพ็ญพรตอยู่ในป่ากาละวาด มีบทบาทในตอนที่พระรามสั่งให้พระลักษมณ์นำนางสีดาไปประหารเพราะเข้าใจผิดว่านางมีใจรักทศกัณฐ์ แต่พระลักษมณ์ได้ปล่อยนางไปแล้วแหะดวงใจเนื้อทรายมาถวายพระราม ขณะที่นางสีดาเดินดงพระอินทร์ได้ช่วยให้นางได้ไปอาศัยอยู่กับฤณีวัชมฤค ฤณีได้เนรมิตกุฏิขึ้นหลังหนึ่งให้นางพักอาศัย นางสีดาก่อนจะถูกพระรามสั่งประหารได้ทรงครรภ้อ่อน ครั้นเมื่อมาอยู่กับวัชมฤคฤณีก็มีความสุขและได้คลอดโอรสที่อาศรมองค์หนึ่ง ต่อมานางได้ฝากโอรสไว้กับฤณีเพื่อไปยังทำน้า เมื่อไปถึงได้ยินนางวานรพูดว่า ทำไมไม่เอาลูกไว้ใกล้ตัว เอาไปไว้ที่ฤณีฤณิ่งหลับตาภาวนาแม้พวกเสือสิงห์มากัดกินก็จะสิ้นชีวิต

นางสีดาได้ฟังดังนั้นจึงกลับไปอุ้มโอรสที่อาศรมมายังทำน้าด้วย ขณะนั้นฤณีวัชมฤคกำลังนั่งบำเพ็ญฌานพอลืมตาขึ้นมาไม่เห็นกุมารก็ตกใจ คิดว่าใครมาลักไป จึงคิดจะชูปกุมารขึ้นมาใหม่ จึงได้วาดรูปลงในกระดานเตรียมจะทำพิธี แต่นางสีดาได้อุ้มกลับมาจากทำน้าถึงยังหน้าอาศรมพอดี ฤณีจึงคิดจะลบรูปนั้นออกแต่ลบเท่าไรก็ไม่ออก นางสีดาจึงขอให้ชูปกุมารนั้นขึ้นมาเป็นเพื่อนเล่นกับลูกของนาง ฤณีจึงยอมทำตามที่นางขอแล้วจึงตั้งชื่อให้กุมารทั้งสองว่าพระมงกุฎ พระลพ แล้วส่งสอนศิลปศาสตร์ให้จนมีความเก่งกล้าจึงได้ชูปันศรและลูกศรให้แก่พระกุมารองค์ละ 3 เล่ม ทั้งสองกุมารได้ประลองศรยิงคันพระยารังชาติทำให้เกิดเสียงกัมปนาทดังไปถึงกรุงศรีอยุธยาพระรามจึงปล่อยม้าอุปการโดยให้หนุมาน พระพรต พระสัตรุดยกกองทัพติดตามม้ามา พระมงกุฎ พระลพ จับม้าได้แล้วขี่เล่น หนุมานจึงจะเข้าจับตัว แต่สู้ไม่ได้ถูกพระมงกุฎจับมัดด้วยเถาวัลย์แม้จะตัดจะฟันจะแกก็ไม่ได้ ต้องให้พระรามเท่านั้นเป็นผู้แก้ให้ จากนั้นพระรามให้พระพรต พระสัตรุด หนุมานตามจับตัวสองกุมาร จนพระมงกุฎถูกจับไปถวายพระราม แต่พระลพตามไปช่วยออกมาได้ พระรามจึงยกทัพตามมาจับสองกุมารอีก จนทราบว่าเป็นโอรสของตน จึงตามไปงอนง้อขอคืนดี และจะรับกลับกรุงศรีอยุธยา แต่นางสีดาไม่ยอมกลับเพียงแต่ให้โอรสไปด้วย พระมงกุฎ พระลพ จึงฝากนางสีดาไว้กับฤณี ฤณีรับปากจะดูแลนางสีดาให้

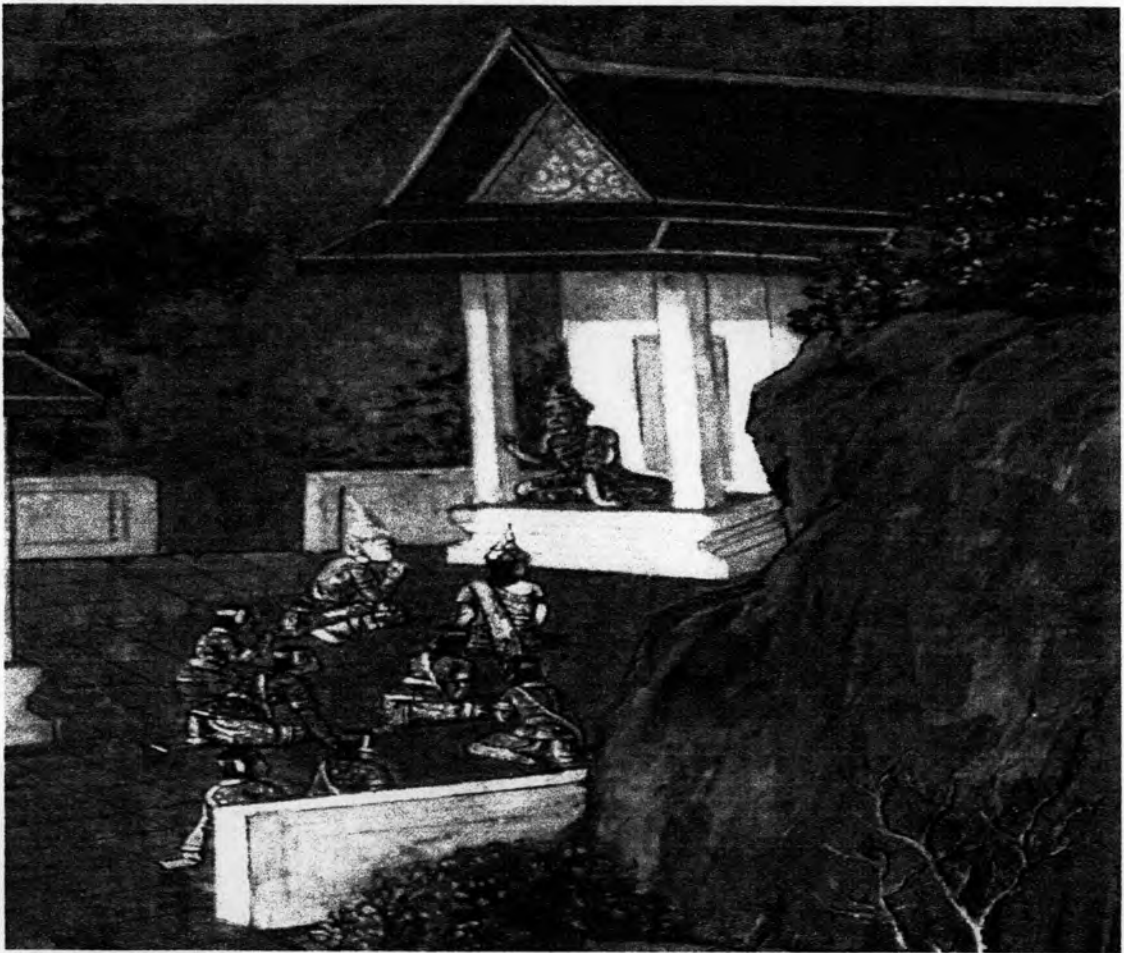
ภาพที่ 33 : วัชมฤคฤทัยช่วยเลี้ยงคุณางสีดาและพระมงกุฎ
 ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 161
 (ไม่ระบุนามผู้เขียนและปี พ.ศ.ที่เขียน)
 นายค่วน สัจข์ทองเล็ก เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2516

24. ฤๅษีโคศก

เป็นฤๅษีที่มีบทบาทอยู่ในตอนที่พระรามรบกับท้าวอุณาราช เป็นผู้บอกวิธีสังหาร
ท้าวอุณาราชด้วยลูกศรคันกแก่พระราม

25. ฤๅษีโควินท์

บำเพ็ญพรตอยู่ที่เขตแดนเมืองไถยเกษ มีบทบาทในการช่วยท้าวไถยเกษให้พ้นภัย
จากท้าวคนธรรพ์นุราชที่ยกทัพเข้ามายึดเมือง จนกระทั่ง พระพรต พระสัตรุต พระมงกุฏ
และพระลพ ยกทัพมาช่วยแล้วสังหารท้าวคนธรรพ์นุราชถึงแก่ความตายจึงได้รับ
ท้าวไถยเกษกลับคืนยังเมือง

ภาพที่ 34 : ท้าวไถยเกษขอความช่วยเหลือฤๅษีโควินท์
ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 173
นายกำจัด ประดิษฐ์เขียน เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2474
เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2515 (ไม่ระบุนามผู้เขียน)

26. ฤๅษีสูธรรม (ฤๅษีทศกัณฐ์แปลงร่างตนที่ 1)

เพื่อวางกลอุบายเข้าไปพุดจาหว่านล้อมให้นางสีดาเกิดความรักใคร่ในตัวทศกัณฐ์ บทบาทมีกล่าวไว้ว่า ทศกัณฐ์ทำอุบายให้มีริศแปลงร่างเป็นกวางทองเข้าไปล่อลวงให้นางสีดาหลงรักและอยากได้ จนเป็นเหตุให้พระราม พระลักษมณ์ ต้องออกจากอาศรม เหลือเพียงนางสีดาผู้เดียว ทศกัณฐ์เห็นได้โอกาสจึงแปลงร่างเป็นฤๅษีชื่อสุธรรมเข้าไปพุดจาเกลี้ยกล่อมให้ไปเป็นนมเหสีของทศกัณฐ์ นางสีดาจึงต่อว่าและขอให้ฤๅษีออกไปจาก กุฎีก่อนที่จะหมดความนับถือ ทำให้ทศกัณฐ์โกรธกลายร่างกับเป็นพญายักษ์ ลักพานาง ไปยังกรุงลงกา

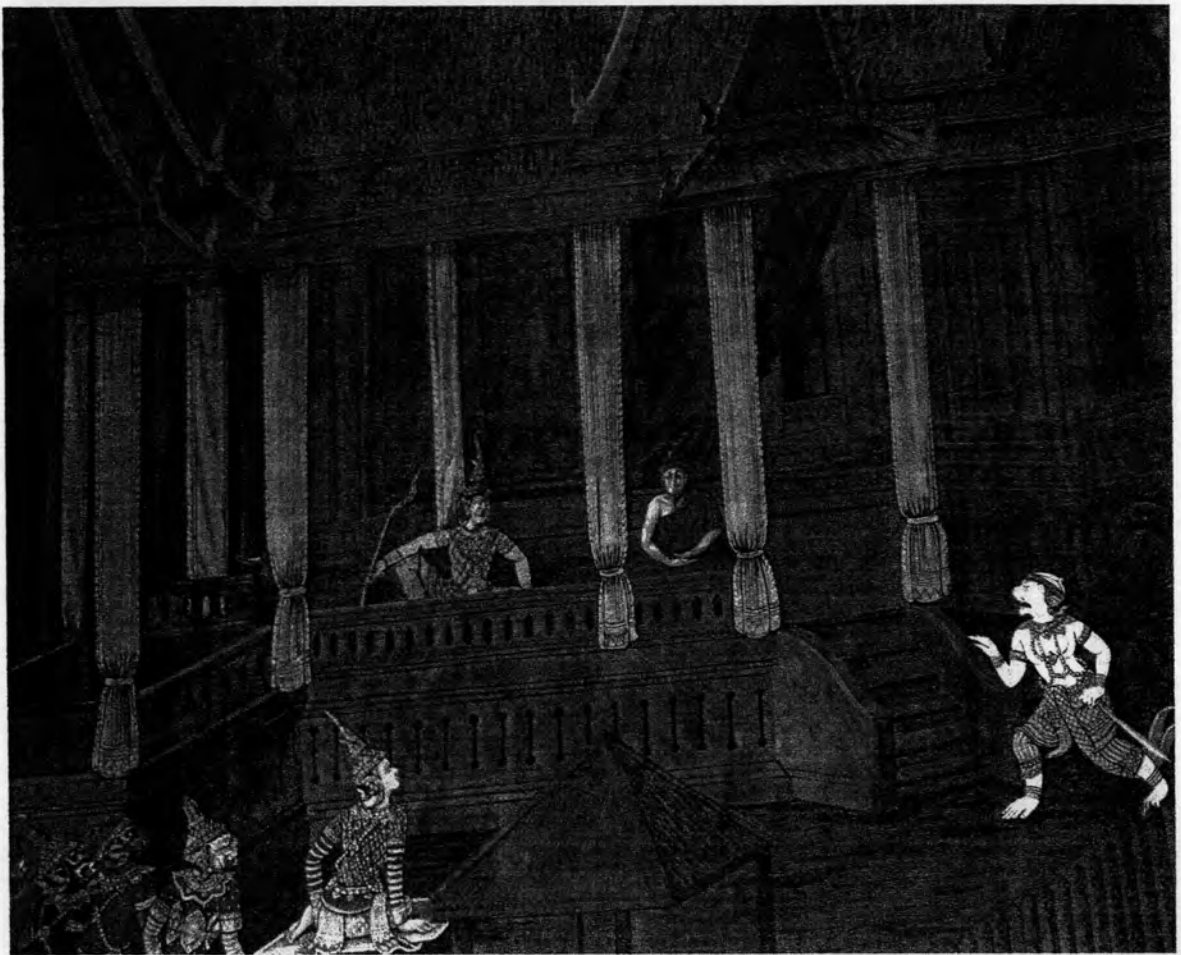

ภาพที่ 35 : ฤๅษีสูธรรมเข้าไปพบนางสีดาที่อาศรม
 ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 24
 พระครูเที่ยง วัดระฆัง เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2472
 นายสวาท กมรจันทร์ เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2516

27. ฤๅษีกาลสัทธา (ฤๅษิตศกัณฐ์แปลงร่างคนที่ 2)

บทบาทกล่าวไว้ว่า ทศกัณฐ์เกิดความโกรธแค้นพิเภกที่ไปอยู่กับพระรามและคอยเป็นผู้บอกกลอุบาย ทำให้กลศึกที่ตนเองคิดให้สุกรสารปลอมเข้าไปสืบข่าวในกองทัพพระรามถูกจับได้ จึงคิดทำอุบายจะให้พระรามผัดใจกับพิเภกและขับออกจากพลับพลา จึงเดินทางมายังกองทัพพระรามแปลงร่างเป็นฤๅษีชื่อกาลสัทธา เข้าไปพูดคุยแหยงพระรามว่าไม่ควรเชื่อถือ สุกรีพและพิเภก เพราะทั้งสองเหมือนงูพิษข่มเลี้ยงไม่เชื่อ ทำให้ไพร่พลโกรธแค้น ทศกัณฐ์เห็นว่าเหตุการณ์จะไม่ดีกับตน จึงขอลากลับ เมื่อทศกัณฐ์กลับไปพิเภกจึงกราบทูลความจริงแก่พระราม

ภาพที่ 36 : ฤๅษีกาลสัทธาเข้าพบพระราม

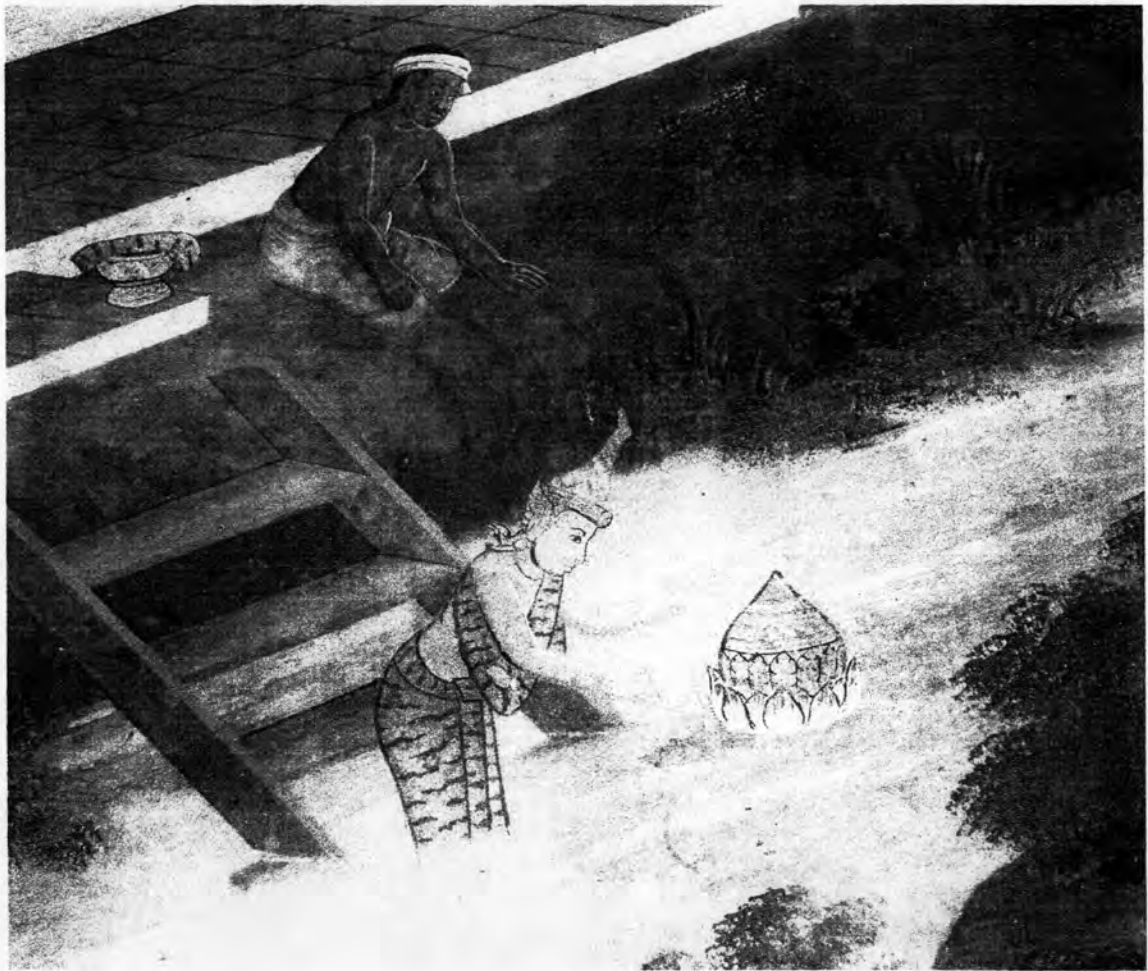
ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 43

หลวงวิจิตรวาทศิลป์ เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2472

พ.ศ.ท. อำพัน ศิริสงเคราะห์ เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2517

28. ฤๅษีชนกจักรวรรดิ

บำเพ็ญพรตอยู่ในป่าเมืองมิลลา เดิมเป็นกษัตริย์ครองเมืองมิลลา มเหสีชื่อนางรัตนมณี ไม่มีพระโอรสและพระธิดาจึงออกบวช วันหนึ่งไปสรงน้ำพบทารกผู้หญิงถูกใส่ในผอบลอยน้ำมา จึงเก็บมาเลี้ยงและใส่ในผอบนำไปฝังดิน เพื่อต้องการบวชเป็นฤๅษีให้ได้ฉันทะแก่กล้าแต่กลับไม่บรรลุมรรคผล ครั้นเวลาผ่านไปจึงได้ขุดผอบนั้นขึ้นมา ทารกก็เติบโตเป็นสาวอายุสิบหกปี จึงตั้งชื่อให้ว่า สีดา (แปลว่า รอยไถ) แล้วท้าวชนกฤๅษีก็ลาจากเพศบรรพชิตกลับเป็นฆราวาสนำนางสีดาเสด็จกลับเข้าเมืองและทรงครองราชย์สมบัติดั้งเดิม

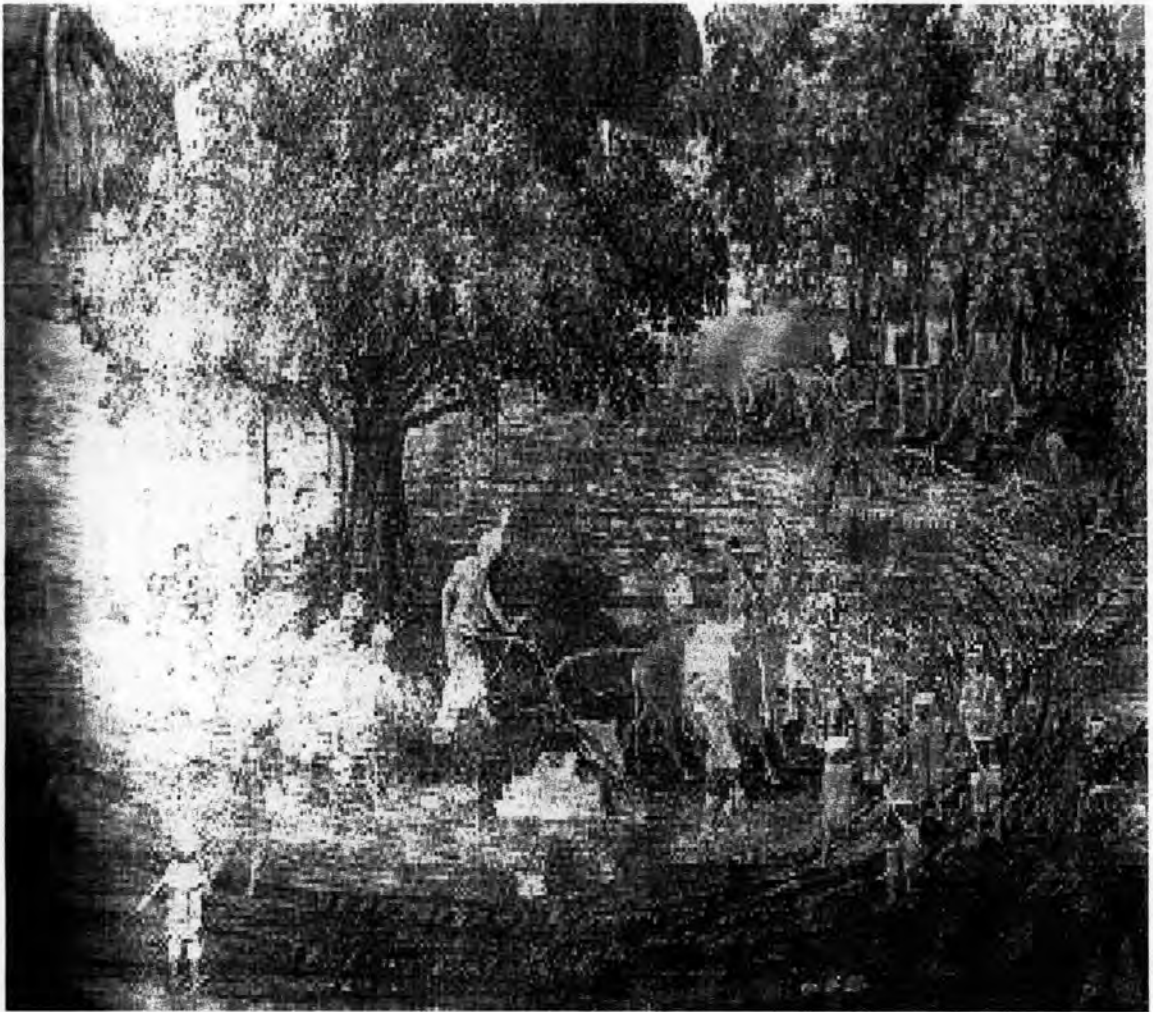

ภาพที่ 37: ท้าวชนกฤๅษีพบผอบใส่นางสีดา

ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (มุขผนังทางเข้าประตู 7 ประตุมหาธาตุ)

(ไม่ระบุนามผู้เขียนและปี พ.ศ.ที่เขียน)

นายสุวัฒน์ ชะมันจา เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2517

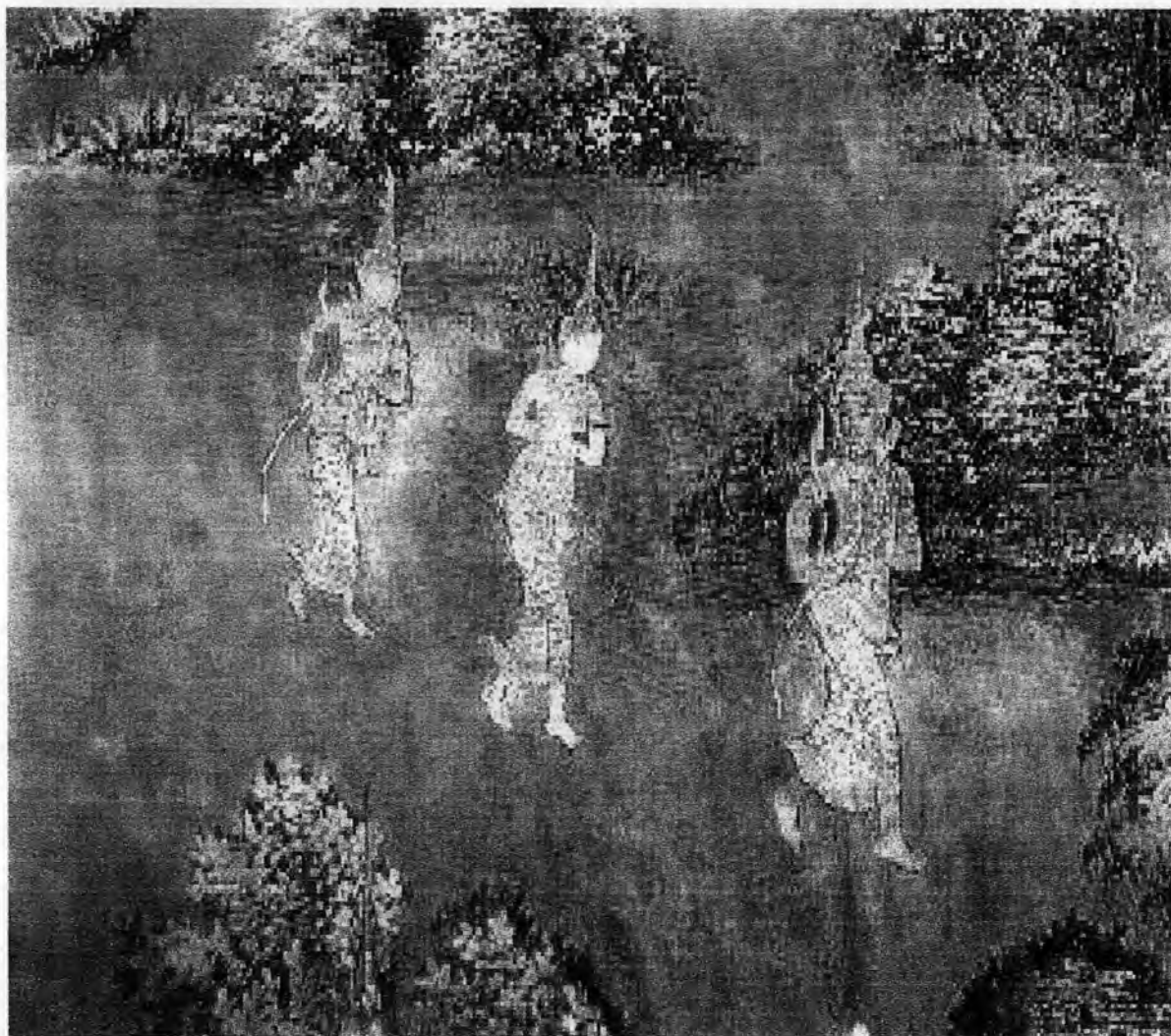

ภาพที่ 38 : ท้าวชนกอุยิไลชูดหานางสีดา
 ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 1
 พระทวารภินิมมิต (ฉาย เทียมศิลป์ไชย) เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2474
 นายสนิท คิษฐ์พันธ์ุ เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2520

29. พระราม พระลักษมณ์ นางสีดา

ทั้งสามพระองค์ถือเพศบวชเป็นฤๅษี เมื่อออกเดินป่าหลังจากที่พระรามทรงรับสัจย์จากท้าวทศรถ เพราะนางไภยเกษิ มเหสีองค์ที่ 2 ขอให้เนรเทศพระรามออกเดินป่าเป็นเวลาสิบสี่ปีแล้วให้พระพรตผู้เป็นโอรสครองราชย์สมบัติก่อนตามคำที่ท้าวทศรถเคยให้ไว้กับนางเมื่อครั้งปราบอสูรปทนต์ ว่านางอยากได้สิ่งใดแม้ขอมาก็จะให้ ท้าวทศรถจึงต้องทรงยอมให้พระพรตครองกรุงศรีอยุธยา ก่อนพระราม ทั้งที่ไม่เต็มใจ ด้วยแรงขยุ่งของนางค่อมกัจจิ พระรามมิได้ถือ โกรธนางไภยเกษิที่กระทำดังนี้ และพร้อมที่จะปฏิบัติตามด้วยความกตัญญูที่มีต่อพระบิดา ฝ่ายพระลักษมณ์ผู้เป็นน้อง

ต่างมารดาของพระราม เมื่อรู้ว่าพระรามไม่ได้ปกครองบ้านเมืองแต่ต้องออกบวชและ
ออกเดินป่า เพราะนางไภยเกณี ทำให้โกรธแค้น แต่พระรามได้ห้ามปรามไว้ พระลักษมณ์
จึงขอบวชและติดตามพระรามออกเดินป่า ส่วนนางสีดาผู้เป็นมเหสีเมื่อรู้ว่าพระราม
ออกบวชเป็นฤๅษีเพื่อจะออกเดินป่า นางจึงได้ขอบวชและติดตามไปปรนนิบัติพระราม

ภาพที่ 39 : พระราม สีดา พระลักษมณ์ ทรงผนวชออกเดินป่า
ที่มา: จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 17
นายเส็ง อ่อนงามพร้อม เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2472
นายโหมค วงศ์สวัสดิ์ เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2516

เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้ก็สุดที่พระรามจะทดสอบความประสงค์ของน้องและเมีย ทั้งสามกษัตริย์จึงได้ออกบวชและออกเดินป่าร่วมกัน จนกระทั่งนางสีดาถูกทศกัณฐ์ ลักพาตัวไปไว้ยังเมืองลงกา พระรามพระลักษมณ์ออกติดตามค้นหา จนได้ไพร่พลวานร เป็นข้าทหาร และลาเพศจากฤๅษีกลับเป็นฆราวาสดังเดิมจากนั้นก็มุ่งหน้าทำสงครามกับ ทศกัณฐ์ เพื่อแย่งชิงนางสีดาคืนกลับมา ฝ่ายนางสีดาเมื่อถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ยังกรุง ลงกานางจึงได้ลาเพศจากดาบสคืนกลับเป็นฆราวาสเช่นกัน

30. ฤๅษีหนุมาน

บำเพ็ญพรตอยู่ณเขาปลิงขร บทบาทหนุมานในตอนนี้มีอยู่ว่า เมื่อเสร็จศึกลงกา พระรามได้ทรงปูนบำเหน็จแก่ข้าทหารทั้งปวง หนุมานได้เป็นพระยาอนุชิตจักรกฤษณ์ พิพิธพงศา ครอบครองกรุงศรีอยุธยา แต่หนุมานถวายคืน พระรามจึงทรงสร้างเมือง ใหม่ให้ชื่อ นพบุรี ให้ครอบครอง วันหนึ่ง ได้ไปเที่ยวประพาสชม อุทยานแลเห็นมะม่วงจึงถอมงกุฎส่งให้นางกำนัล แล้วป็นปายต้นเก็บผลทิ้งลงมาให้ฝูง นางกำนัล บังเอิญยางมะม่วงตกลงมาโดนหัว จะเอามือปัดก็ไม่ถนัดจึงยกเท้าขึ้นเกา นางกำนัลเห็นก็พากันหัวเราะแอบกระซิบนินทากัน หนุมานเห็นดังนั้นจึงมีความอับอาย แผลงฤทธิ์เหาะไปเฝ้าพระราม ขอถวายเมืองนพบุรีคืน แล้วจะออกบวชเป็นดาบส บำเพ็ญพรตยังยอดเขาณทปคีรี ต่อมาเมื่อท้าวจักรวรรดิยกกองทัพเข้าตีกรุงลงกาแล้วจับ พิเภกจำใส่ตรุษงไว้ อสุรผัดจึงเหาะมายังยอดเขาตามคำบอกของมารดาเล่าเรื่องราวให้ฟัง หนุมานจึงลาจากเพศฤๅษีเพื่อทำศึกกับท้าวจักรวรรดิ

ภาพที่ 40 : หนุมานขอถุญีที่มณฑปสิงขรววช
 ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 126
 เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2473 (ไม่ระบุนามผู้เขียน)
 เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2515 (ไม่ระบุนามผู้เขียน)

ภาพที่ 41 : หนุมานแปลงเพศเป็นมนุษย์บวชเป็นถุญี
 ที่มา : จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 126
 เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2473 (ไม่ระบุนามผู้เขียน)
 เขียนซ่อมเมื่อปี พ.ศ. 2515 (ไม่ระบุนามผู้เขียน)

ลำดับต่อไปผู้วิจัยจะแสดงตารางสรุปบทบาทที่สำคัญของฤๅษีทั้ง 40 คน ในเรื่องรามเกียรติ์ โดยได้ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือบทละครเรื่อง รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) ซึ่งพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 : ตารางสรุปบทบาทที่สำคัญของฤๅษีในเรื่องรามเกียรติ์

ลำดับ	ชื่อฤๅษี	บทบาทที่สำคัญของฤๅษีในเรื่องรามเกียรติ์	สถานที่บำเพ็ญพรต
1.	ฤๅษีอนคาวี ทะหะ ยุครอักขระ ยาคะ	- ถวายชื่อด้านนามทั้ง 4 คนตั้งเป็นชื่อเมืองอยุธยา(อโยธยา)	ป่าทวารดี เขตชมพู ทวีป
2.	ฤๅษีโรมสิงห์ วชิร อนันตะ วิสูตร	- เป็นผู้ชুবนางกบให้เป็นนางมณโฑ	เขามิมพานต์
3.	ฤๅษี โคดม	1.ชুবนางกาลอัจนาขึ้นมาเป็นชายา จนให้กำเนิดนางสวาหะมารดาของ หนุมานทหารเอกของพระราม 2.สาปพาลีและสุกรีพ ทหารเอก พระรามให้กลายเป็นลิง	เขตป่าเมือง สาเกต
4.	ฤๅษี อังคต	1.เป็นปู่โรหิตที่ปรึกษาเมืองขีดจัน 2.เป็นอาจารย์พาลี สุกรีพและองคต 3.เป็นผู้ไกล่เกลี่ยให้พาลีคืนนาง มณโฑให้ทศกัณฐ์ 4.เป็นผู้นำองคตออกจากท้องนาง มณโฑไปใส่ในท้องแพะและทำคลอด คองคตออกมาตั้งชื่อให้ว่าองคต	เขตป่าเมือง ขีดจัน

ลำดับ	ชื่อฤๅษี	บทบาทที่สำคัญของฤๅษีในเรื่อง รามเกียรติ์	สถานที่บำเพ็ญ พรต
5.	ฤๅษี กไลโกฏ	1. บำเพ็ญพิธีจนทำให้เมืองพัทธร วิทยาลัยล่มไปสามปี 2. เป็นผู้นำฤๅษีสี่ตนขึ้นเฝ้าพระอิศวร ทูลอัญเชิญพระนารายณ์อวตาร และ เป็นประธานในการทำพิธีขอโอรส ให้แก่ท้าวทศรถจนเป็นที่สำเร็จ เรียบร้อย	ป่าสาละวัน
6.	ฤๅษี ภารัทวาช	1. เป็นฤๅษีคนหนึ่ง ในจำนวน 5 คน ที่ร่วมทำพิธี ขอโอรสให้ท้าวทศรถ 2. อ่านมนตร์อวยพรและอาบ น้ำมนตร์อาบให้พระรามพระ ลักษมณ์และนางสีดาที่ออกเดินป่า และชี้ทางให้เดินทางไปทางทิศใต้จะ ได้พบฤๅษีสระงักค์	ป่าฝั่งแม่น้ำ สะโดง
7.	ฤๅษีวสิษฐ์ สวามิตร	1. เป็นปุโรหิตที่ปรึกษาเมืองอโยธยา 2. เป็นอาจารย์สอนศิลปศาสตร์ ให้แก่พระรามพระพรตพระลักษมณ์ พระสัตรุดโอรสท้าวทศรถ 3. เป็นผู้นำพระราม พระลักษมณ์ สองกุมาร มาปราบอสูรนางกากนา สวาหุมาริศ ช่วยเหล่าฤๅษี 4. เป็นผู้นำพระราม พระลักษมณ์ร่วม พิธียกศพที่เมืองมิลิตา 5. เมื่อท้าวทศรถจะสิ้นพระชนม์ได้ สั่งความสองฤๅษีว่า มิให้นางไภยเกษี และพระพรตถวายพระเพลิง	ป่าหิมพานต์

ลำดับ	ชื่อฤๅษี	บทบาทที่สำคัญของฤๅษีในเรื่องรามเกียรติ์	สถานที่บำเพ็ญพรต
8.	ฤๅษีวชิรคคิ	1.เป็นปูโรหิตที่ปรึกษาเมืองโยชยา 2.เป็น1ใน5 มหาฤๅษีที่ขึ้นเฝ้าพระอิศวรเพื่ออัญเชิญพระนารายณ์อวตารและร่วมทำพิธี กวนข้าวทิพย์เพื่อขอ โอรสให้แก่ท้าวทศรถ	ไม่ระบุสถานที่
9.	ฤๅษีโคบุตร	1.เป็นปูโรหิตที่ปรึกษาเมืองลงกา 2.เป็นอาจารย์ผู้สอนศิลปศาสตร์ให้แก่ทศกัณฐ์และราชตระกูลลงกา 3.เป็นผู้ขอชีวิตทศกัณฐ์จากพระอรชุน 4.เป็นผู้แนะนำให้ทศกัณฐ์ไปขอความช่วยเหลือจากฤๅษีอังกคตเพื่อขอนางมณโฑจากพาลีกิน 5.เป็นผู้ทำพิธีถอดดวงใจให้ทศกัณฐ์และเก็บรักษาไว้ให้ทศกัณฐ์ 6.เป็นผู้บอกวิธีแก้มนตร์สะกดของหนุมานให้กับทศกัณฐ์ที่ถูกผูกมัดติดกับผมนางมณโฑ 7.ถูกหนุมานลวงเอากล่องดวงใจของทศกัณฐ์จนเป็นเหตุให้ทศกัณฐ์ถึงแก่ความตาย	เขานันทกาลา
10.	ฤๅษีนารท	1.ลองฤทธิ์กับหนุมานจนหนุมานขอยอมแพ้ 2.แนะนำให้ใช้น้ำบ่อน้อย(น้ำลาย)ในตัวดับไฟที่หาง	เขาโสฬส

ลำดับ	ชื่อฤๅษี	บทบาทที่สำคัญของฤๅษีในเรื่อง รามเกียรติ์	สถานที่บำเพ็ญ พรต
11.	ฤๅษีกาล	- เป็นผู้สอนมนตร์มหาโศปศ ให้แก่ ไพนาสुरิวงศโอรสองค์ สุดท้องของทศกัณฐ์และนางมณโฑ เพื่อไว้ป้องกันและแก้ฤทธิ์น้ำกรด ไฟกรด คำนกั้้นทางไปสู่เมืองมลิวัน ของท้าวจักรวรรดิ	ป่าเมืองลγκα
12.	ฤๅษีสุมธ	- เป็นอาจารย์สอนศิลปศาสตร์ และเป็นผู้บอกคาถาถอดดวงใจให้ ไมยราพณ์	ป่าหิมพานต์
13.	ฤๅษีมรเรศ	- พระรามให้หนุมานไปนิมนตร์มา เพื่อยืนยันคำของเสนาวานรชื่อไซ ยามพวาน ว่าได้รับประทานพรจาก พระอิศวรให้เป็นผู้ถือธงชัยนำหน้า กองทัพ	เขาไกรลาส
14.	ฤๅษีปรเมศร์	- เป็นผู้ทำนายฝันให้ท้าวจักรวรรดิ ว่าคำทำนายต้องกันกับพวกโหรทุก ประการ เพื่อขจัดภัยอันตรายและทำ พิธีปลุกเสกน้ำมันตรรรคให้ท้าว จักรวรรดิ	เขาไกรลาส
15.	ฤๅษีชลิฏ	- เป็นผู้บอกทางไปเขาเหมตริ้น ริมมหาสมุทรซึ่งเป็นท่าข้ามไปยัง เมืองลγκα ให้แก่หนุมาน ชมพูพาน องคต ที่มาสืบหาหนทางไปเมือง ลγκα	ป่าตึกเขตแดน เมืองลγκα

ลำดับ	ชื่อฤๅษี	บทบาทที่สำคัญของฤๅษีในเรื่อง รามเกียรติ์	สถานที่บำเพ็ญ พรต
16.	ฤๅษีทศไพบ	1. เป็นผู้บอกวิธีเป็นให้หนุมาน สังหารบรรลัยกัลป์สิ้นชีวิตด้วยการ ใช้ฝนทราย 2. เป็นอุปัชฌาย์บวชให้หนุมานที่ มณฑปสังขร	เขามรกต
17.	ฤๅษีคาวินท์	- เป็นผู้สถาปณาวานร ชื่อนิลราช ด้วยเหตุที่ ลักเอาไม้เท้าไปซ่อนใน น้ำ โดยทิ้งสิ่งใดลงน้ำให้ของสิ่งนั้น จมอยู่กับที่ เมื่อพระรามจองถนน ข้ามไปนครลงกา นิลราชเป็นผู้รับ ก้อนหินนำมาทิ้งมหาสมุทรเพียงผู้ เดียว	เขาไกรลาส
18.	ฤๅษีสุขวัฒนะ	- เป็นผู้นำไฟสี่สุขขึ้นไปถวาย พระอิศวร ทำเป็นคันธนู แล้วทรง ลอง โกงคู ธนูนั้นหักเป็นสองท่อน ปลายธนูเกิดกลายเป็นพญาวานรชื่อ นิลเกสร ซึ่งภายหลังต่อมาคือ ชาม พูวราช ส่วนโคนกลายเป็นพญาอสูร ชื่อเวรัมภ์	เชิงเขาไกรลาส
19.	ฤๅษีสุธามันตัน	1. เป็นปุโรหิตที่ปรึกษาเมืองลงกา 2. เป็นผู้รดน้ำสังข์ให้แก่พระราม นางสีดาพร้อมกับฤๅษีวชิษฐ์ ฤๅษีสวา มิตร	ป่าเขตแดนเมือง มิลิลา
20.	ฤๅษีสระกังค์	- เป็นผู้ชี้ทางให้พระรามนางสีดา และ พระลักษมณ์ไปพำนักที่หลังเขา สัตตฤๅษีเพราะเทวดาสร้างศาลาไว้ให้	เชิงเขาหิมวันต์

ลำดับ	ชื่อฤๅษี	บทบาทที่สำคัญของฤๅษีในเรื่อง รามเกียรติ์	สถานที่บำเพ็ญ พรต
21.	ฤๅษีสุทัศน์และนาง ศุกไขดาบสสินี	- เป็นผู้อ่านพระเวทย์อวยพร พระราม นางสีดาและพระลักษมณ์ ส่วนนางดาบสสินีศุกไขดาบ พวงมาลัยแก่นางสีดา	เชิงเขาหิมวันต์
22.	ฤๅษีอรรคต	- เป็นผู้มอบดาบยวณะแก้วของ พระอิศวรให้แก่พระรามเพื่อทรงไล่ ทำสงครามปราบยักษ์	เชิงเขาในป่า สาละวัน
23.	วิชฌฤๅษี	1.เป็นผู้ช่วยเหลือนางสีดาให้พัก อาศัยอยู่ด้วย 2.เป็นผู้ซุบพระลพขึ้นมาเป็นเพื่อน เล่นและเป็นน้องพระมงกุฎ 3.เป็นอาจารย์ผู้สอนตั้งสอนศิลป ศาสตร์ให้พระมงกุฎ พระลพจนมี ความเก่งกล้าและได้ซุบคันศรและ ลูกศรให้องค์ละ 3 เล่ม	ป่ากาละวาด
24.	ฤๅษีโคศก	- เป็นผู้บอกวิธีสังหารท้าวอุณา ราชด้วยลูกศรต้นกกแก่พระราม	ไม่ระบุสถานที่
25.	ฤๅษีโควินท์	- เป็นผู้ช่วยท้าวไภยเกษให้พ้นภัย จากท้าวคนธรรพ์นุราชที่ยกทัพเข้า มายึดเมือง	เขตแดนเมือง ไภยเกษ
26.	ฤๅษีสุธรรม (ฤๅษีทศกัณฐ์ที่ 1)	- เพื่อวางกลอุบายเข้าไปลักพาตัว นางสีดา	เมืองลงกา
27.	ฤๅษีกาลสิทธี (ฤๅษี ทศกัณฐ์คนที่ 2)	- เพื่อเข้าไปพุดคุยแยะพระรามว่าไม่ ควรเชื่อถือ สุครีพและพิเภก	เมืองลงกา

ลำดับ	ชื่อฤๅษี	บทบาทที่สำคัญของฤๅษีในเรื่องรามเกียรติ์	สถานที่บำเพ็ญพรต
28.	ฤๅษีชนกจักรวรรดิ	เป็นผู้เก็บนางสีดามาเลี้ยงเป็นลูก	ป่าเมืองมิลิตา
29.	พระราม พระลักษมณ์ นางสีดา	- เมื่อพระรามทรงรับสัจย์จากท้าวทศรถออกบวชและเดินป่าเป็นเวลา 14 ปีพระลักษมณ์ผู้เป็นน้องและนางสีดาผู้เป็นมเหสีรู้ข่าวจึงได้บวชและขอติดตามไปปรนนิบัติพระรามด้วยจนพระรามได้ปราบอสูรพงศังวงศ์ อสูรตีนลง	เมืองอโยธยา
30.	ฤๅษีหนุมาน	- เมื่อเสร็จศึกลงกาพระรามให้หนุมานไปครอบครองจึงเมืองใหม่ชื่อนพบุรีที่ทรงสร้าง วันหนึ่ง ได้ไปเที่ยวประพาสชมอุทยานแลเห็นมะม่วงจึงปีนป่ายเก็บผล บังเอิญยางมะม่วงตกลงมาโดนหัว จะเอามือปิดก็ไม่ถนัดจึงยกเท้าขึ้นเกานางกำนัลเห็นก็พากันหัวเราะแอบนินทาถันหนุมานเห็นดังนั้นจึงมีความอับอายแผลงฤทธิ์เหาะไปเฝ้าพระรามขอถวายเมืองคืน แล้วออกบวชเป็นคาส บำเพ็ญพรตยังยอดเขามณฑปคีรี ต่อมาเมื่อท้าวจักรวรรดิยกกองทัพเข้าตีกรุงลงกา จับพิเภกจำใส่ตรุขังไว้ อสูรผัดจึงเหาะมายังยอดเขาตามคำบอกของมารดาเล่าเรื่องราวให้ฟัง หนุมานจึงลาจากเพศฤๅษีเพื่อทำศึกกับท้าวจักรวรรดิ	มณฑปสังขร

ลำดับต่อไปผู้วิจัยจะแสดงตารางการแบ่งเพศฤๅทั้ง 40 คน ในเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งได้ค้นคว้าจากหนังสือบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) ตามข้อมูลพอสรุปรายละเอียดได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 : แสดงการแบ่งเพศฤๅทั้ง 40 คนในเรื่องรามเกียรติ์

ลำดับ	ฤๅเพศชาย 38 คน	ฤๅเพศหญิง 2 คน	หมายเหตุ
1	อนงค์	นางสุกไขดาบสสินี	1. ลำดับที่ 33 และ 34
2	ทะเล	นางสีดา	คือฤๅทศกัณฐ์แปลงร่างคนที่ 1 และ คนที่ 2
3	ยุครักษ์		2. ลำดับที่ 38 คือฤๅ
4	ยาคะ		หนุมานแปลงร่างมนุษย์
5	โรมสังข์		3. ฤๅที่ออกบวชแล้วได้ลา
6	วชิร		สึกจากเพศฤๅในเวลาต่อมา มี
7	อนันตะ		จำนวน 5 คน คือ ท้าวชนก
8	วิสูตร		จักรวรรดิ พระราม นางสีดา
9	โคดม		พระลักษมณ์ และหนุมาน
10	อังกต		
11	กไลโกฏ		
12	ภารัทวาช		
13	วสิษฐ์		
14	สวามิตร		
15	วัชอัคคี		
16	โคบุตร		
17	นารท		
18	กาล		
19	สุเมธ		
20	อมรเรศ		
21	ปรเมศร์		

ลำดับ	ฤๅษีเพศชาย 38 คน	ฤๅษีเพศหญิง 2 คน	หมายเหตุ
22	ชลิกู		
23	ทิสไพ		
24	กาวินท์		
25	สุขวัฒนะ		
26	สุธามันตัน		
27	สระกังค์		
28	สุทัศน์		
29	อรรคต		
30	วิชมฤคฤๅษี		
31	โคศก		
32	โควินท์		
33	สุธรรม		
34	กาลสิทธิ		
35	ชนกจักรวรรดิ		
36	พระราม		
37	พระลักษมณ์		
38	หนุมาน		

ลำดับต่อไปผู้วิจัยจะแสดงตารางฤๅษีที่มีการอาศัยอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะตั้งแต่ 2 ขึ้นไป ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) ตามข้อมูลพอสรุปรายละเอียดได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3 : แสดงการทำนําก่ออยู่ร่วมกันของฤๅษีในเรื่องรามเกียรติ์

ลำดับ	ชื่อกลุ่มคณะฤๅษี	สถานที่ร่วมบำเพ็ญพรต
1.	ฤๅษีจนคาวี ทะหะ บุครอักขระ ยาคะ	ป่าทวารวดี เขตชมพูทวีป
2.	ฤๅษีโรมสิงห์ วชิร อนันตะ วิสูตร	เขาคิหมพานต์
3.	ฤๅษีวสิษฐ์ สวามิตร	ป่าคิหมพานต์

บทบาทความสำคัญของฤๅษีทั้ง 40 คนในบทละครเรื่องรามเกียรติ์จากการศึกษา
อาจแยกออกได้เป็นข้อๆดังนี้

1. เป็นปุโรหิตที่ปรึกษาของเมืองต่างๆ คือ

ฤๅษีวสิษฐ์ ฤๅษีสวามิตร เป็นปุโรหิตที่ปรึกษาเมืองอโยธยา

ฤๅษีวชิรอักคี - เป็นปุโรหิตที่ปรึกษาเมืองอโยธยา

ฤๅษีสุธามันตัน - เป็นปุโรหิตที่ปรึกษาเมืองมิลิลา

ฤๅษีโคบุตร - เป็นปุโรหิตเมืองลงกา

ฤๅษีอังกคต - เป็นปุโรหิตเมืองชิตจิน

2. เป็นอาจารย์สอนศิลปศาสตร์ให้แก่ตัวละครตัวเอกในเรื่อง

ฤๅษีวสิษฐ์ ฤๅษีสวามิตร - เป็นอาจารย์สอนศิลปศาสตร์พระราม

พระลักษมณ์ พระสัตรุด โอรสท้าวทศรถ

ฤๅษีโคบุตร - เป็นอาจารย์ศิลปศาสตร์ให้แก่ทศกัณฐ์และราชตระกูลลงกา

ฤๅษีอังกคต - เป็นอาจารย์สอนศิลปศาสตร์ พาลี สุกรีพและองคคต

ฤๅษีกาล - เป็นผู้สอนมนตร์มหาโศปสให้แก่ไพนาสุริยวงศ์โอรสองค์สุดท้าย
ของทศกัณฐ์และนางมณโฑ

ฤๅษีสุเมธ - เป็นอาจารย์สอนศิลปศาสตร์และเป็นผู้บอกคาถาถอดดวงใจให้
ไมยราพณ์

วิชฌมฤๅษี - เป็นอาจารย์สอนศิลปศาสตร์ให้พระมงกุฎ พระลพ

3. เป็นผู้สร้างหรือผู้ให้กำเนิดตัวละครสำคัญๆในเรื่อง ได้แก่

ฤๅษีโรมสิงห์ วชิร อตันตา วิสุทธี - ชุบนางมณโฑขึ้นมาจากนางกบ

ฤๅษีกลไกภู ภารัทวาช วสิษฐ์ สวามิตร วัชอัคคี - ทำพิธีกวนข้าวทิพย์อัญเชิญพระนารายณ์อวตารมาเป็นพระรามพร้อมทั้ง พระพรต พระลักษมณ์ พระสัตรุด โอรสท้าวทศรถและนางสีดาพระราชธิดาทศกัณฐ์

ฤๅษีโคดม - ชุบนางกาลอัจนาขึ้นมาเป็นชายา จนให้กำเนิดตัวละครสำคัญ คือนางสวาทะผู้เป็นมารดาของหนุมาน

ฤๅษีวัชเมถุค - ชุบพระลพจากภพวาคขึ้นมาเป็นเพื่อนเล่นและเป็นน้องพระมงกุฎ

4. เป็นผู้ช่วยแก้คลี่คลายปัญหาให้ตัวละครสำคัญในด้านต่างๆ ได้แก่

4.1 แนะนำและชี้บอกหนทางให้ตัวละครสำคัญเดินทางไปในที่ต่างๆ เช่น

ฤๅษีภารัทวาช - ชี้ทางให้พระรามพระลักษมณ์และนางสีดาที่ออกเดินป่า เดินทางไปทางทิศใต้เพื่อพบฤๅษีสระงัก

ฤๅษีสระงัก - เป็นผู้ชี้ทางให้พระรามนางสีดาและ พระลักษมณ์ไปพำนักที่หลังเขาสัตตกุฎเพราะเทวดาสร้างศาลาไว้ให้

ฤๅษีชลิฎ - เป็นผู้บอกทางไปเขาเหมตริรัมมหาสมุทรซึ่งเป็นท่าข้ามไปยังเมืองลงกา ให้แก่หนุมาน ชมพูพาน องคต ที่มาสืบหาหนทางไปเมืองลงกา เป็นต้น

4.2 แนะนำและช่วยเหลือให้ตัวละครสำคัญปราบข้าศึกศัตรู เช่น

ฤๅษีทศไพบ - เป็นผู้บอกวิธีเป็นให้หนุมานสังหารบรรลัยกัลป์สิ้นชีวิตด้วยการใช้ฝู่นทราย

ฤๅษีโคศก - เป็นผู้บอกวิธีสังหารท้าวอุณาราชด้วยลูกศรต้นกกแก่พระราม เป็นต้น

4.3 ช่วยเหลือให้ตัวละครสำคัญรอดพ้นภัยอันตราย

ฤๅษีโคบุตร - เป็นผู้ขอชีวิตทศกัณฐ์ก่อนจะถูกพระอรชุนสังหารเพราะไปทำลายสวนพระอรชุนและเป็นผู้ทำพิธีถอดดวงใจทศกัณฐ์และเก็บรักษาไว้ ทำให้ไม่มีใครฆ่าได้

ฤๅษีนารท - แนะนำให้หนุมานใช้น้ำบ่อน้อย(น้ำลาย)ในตัวคืบไฟที่หางครั้งจุดไฟเผากรุงลงกา

วัชเมถุคฤๅษี - ผู้ช่วยเหลือนางสีดาให้อาศัยอยู่ที่อาศรมหลังจากพระลักษมณ์ปล่อยตัวเข้าป่า

ฤทธิโกวินท์ - ผู้ช่วยเหลือท้าวไถยเกษให้พ้นอันตรายจากอสูรคนธรรพ์นุราชยกกองทัพยึดเมืองไถยเกษ

ฤทธิชนกจักรวรรดิ - ผู้เก็บนางสีดาจากผอบลอยน้ำ นำมาเลี้ยงเป็นบุตร

ฤทธิอมรเรศ - เป็นผู้ยืนยันคำของเสนาชื่อไชยามพวานต่อพระราม ว่าได้รับประทานพรจากพระอิศวรให้เป็นผู้ถือธงชัยนำหน้ากองทัพ

ฤทธิปรเมศร์ - เป็นผู้ยืนยันคำผู้ทำนายฝันท้าวจักรวรรดิของพวกโหรว่าคำทำนายต้องกันกับของตนทุกประการ เป็นต้น

5. เป็นผู้สร้างปัญหาให้ตัวละครสำคัญในเรื่อง ได้แก่

ฤทธิกไลโกฏ - บำเพ็ญพิธีจนทำให้เมืองพัทวิสัยเกิดฝนแล้งไปสามปี

ฤทธิควินท์ - เป็นผู้สาปพญาวานร ชื่อนิลราช ด้วยเหตุที่ไปหยอกล้อ ลักเอาไม้เท้าไปซ่อนในน้ำว่า ต่อไปทิ้งสิ่งโคลงน้ำให้ของสิ่งนั้นจมอยู่กับที่ เมื่อพระรามจงถนนข้ามไปนครลงกา นิลราชจึงเป็นผู้รับก้อนหินนำมาทิ้งมหาสมุทรเพียงผู้เดียว

ตามข้อมูลที่ได้อีกว่ามานี้เป็นเพียงแค่ออสองเขป ซึ่งจะเห็นได้ว่าบทบาทความสำคัญของฤทธิ โดยภาพรวมแล้ว คือ ตัวประกอบที่คอยเสริมสร้างความสามารถและช่วยเหลือตัวละครตัวเอกๆที่มีความสำคัญให้มีบทบาทโดดเด่น อีกทั้งเป็นผู้คอยเชื่อมโยงเนื้อเรื่อง เพื่อคลี่คลายปัญหาให้บรรลุเกิดผลสำเร็จหรือเป็นผู้สร้างปัญหาให้เกิดความซับซ้อนของปมเรื่อง จนนำไปสู่ความสมบูรณ์ของเรื่อง

ดังนั้นข้อมูลที่ได้อีกว่ามาทั้งหมดนี้ น่าจะมีส่วนสำคัญในการนำไปสู่บุคลิกลักษณะของนาฏยศิลป์ผู้แสดง โชนในบทบาทฤทธิต่างๆที่สำคัญดังนี้

1. ความเป็นมาของฤทธิแต่ละคนมีความแตกต่างกันทั้งในด้านบุคลิกลักษณะ

นิสัยใจคอ ดังนั้นผู้แสดงต้องมีการศึกษาให้ละเอียดลึกซึ้ง ต้องสร้างบุคลิกให้เหมือนกับนักบวช การเคลื่อนไหวกิริยาอาการต่างๆควรเป็นไปอย่างเชื่องช้า นุ่มนวล สุภาพ เรียบร้อย โดยเฉพาะผู้ที่แสดงบทบาทฤทธิตามแบบแผนทำรำนานาฏยศิลป์ โชนหลวงแบบโบราณต้องพึงควรปฏิบัติ โดยอาจสังเกตจากบุคลิกพระภิกษุสงฆ์ทางพุทธศาสนาของไทยเป็นรูปแบบแล้วนำมาฝึกปฏิบัติเพื่อนำไปใช้ในการประกอบแสดง เพื่อให้ผู้ชมคนดูเกิดความศรัทธา

2. รูปแบบการแสดงบทบาทฤๅษีอาจมีความแตกต่างกัน เช่น การแสดงบทบาทฤๅษีตามแบบแผนทำรำนานาฏยศิลป์ โขนกับการแสดงบทบาทฤๅษีตลกตามแบบแผนนาฏยศิลป์ โขน สิ่งที่ต้องพึงรู้ คือ จุดประสงค์ในการแสดงว่าต้องการรูปแบบลักษณะอย่างไร คุณลักษณะของผู้แสดงมีความเหมาะสมหรือไม่ การปฏิบัติท่าร่าต้องคำนึงถึงบทบาทและอารมณ์ของฤๅษีในแต่ละตอนที่แสดง ว่าเป็นฤๅษีประเภทใด เช่น ฤๅษีที่มีความอาวุโสมากไปด้วยคบะฉนวน ผู้แสดงควรเป็นนาฏยศิลป์นผู้เชี่ยวชาญที่มีความอาวุโสฝ่ายพระหรือยักษ์ ผู้เป็นที่เคารพนับถือของนาฏยศิลป์รุ่นหลังๆต่อมา

สรุป

ฤๅษี คือ นักบวชผู้ทรงศีลอยู่ในป่า มีพลังจิตเค็ดเคี่ยวมุ่งปฏิบัติญาณจนสามารถมองเห็นอดีต ปัจจุบันและอนาคต เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าหรือเทววิทยา จากคัมภีร์พระเวทอันเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์สูงสุด ถือว่ามีได้สร้างขึ้นด้วยมนุษย์ แต่เป็นคำทิพย์ที่มนุษย์ได้สดับมาจากพระผู้เป็นเจ้า ผู้ที่ได้สดับมาคือ ฤๅษี

ฤๅษี เป็นบุคคลประเภทหนึ่งที่ถือกำเนิดมาจาก ลัทธิพราหมณ์หรือฮินดูในประเทศอินเดียโบราณ ได้เผยแพร่เข้ามามีบทบาทในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมไทยหลายๆสาขามีส่วนเกี่ยวข้องกับฤๅษี โดยเฉพาะด้านวรรณกรรมและนาฏยศิลป์ไทย วรรณกรรมไทยเรื่องต่างๆ จะมีบทบาทฤๅษีปรากฏอยู่เกือบทุกเรื่อง เช่น เรื่องรามเกียรติ์ อุนรุท และเมื่อนำเอาวรรณกรรมเหล่านั้นมาจัดเป็นการแสดงนาฏยศิลป์ไทย ประเภทโขนละคร ฤๅษีจึงมีปรากฏบทบาทให้เห็นอยู่อย่างสม่ำเสมอ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชนชาติไทยกับอินเดียที่มีการติดต่อกันทางวัฒนธรรมมาช้านาน

ลัทธิพราหมณ์หรือฮินดู กำเนิดขึ้นก่อนพระพุทธศาสนา โดยชนเผ่าอารยันหรืออริยกะรบชนะพวกทราวิทหรือมีลักกะ จึงได้นำวัฒนธรรมท้องถิ่นและความเชื่อดั้งเดิมมาประยุกต์เข้ากับความเชื่อของพวกเขาตั้งเป็นลัทธิประจำชาติ หมายถึง ลัทธิที่เกิดจากพระพรหม ให้ความเชื่อและนับถือพระเป็นเจ้าเพียงพระพรหมองค์เดียว ถือว่าพระองค์เป็นวิญญูณที่ยิ่งใหญ่ที่สุด เป็นผู้สร้างจักรวาลและมวลสรรพสิ่งอันมีชีวิตทั้งหลายขึ้นมา สภาวะแรกของพระพรหมที่ทรงถือกำเนิดจะดำรงเพศเป็นฤๅษี นับว่าเป็นปฐมฤๅษีแห่งโลกานูโลก

ในสมัยพราหมณ์พวกอารยันจะถูกเหยียดหยามพวกทราวีกว่าต่ำทราม จึงมีการแบ่งกลุ่มบุคคลออกเป็น 4 กลุ่มหรือ 4 วรรณะ ได้แก่ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์และศูทร เมื่อลัทธิพราหมณ์ได้เปลี่ยนแปลงเป็นฮินดู พวกพราหมณ์มีบทบาทและอิทธิพลต่อสังคมเป็นอย่างมาก มีการสร้างเทพเจ้าขึ้นมาให้มีความสำคัญทัดเทียมหรือเหนือกว่าพระพรหม เกิดเทพเจ้าองค์ต่างๆมากมาย แต่เทพเจ้าที่พราหมณ์ต่างให้ความนับถือและยกย่องมากที่สุดมีเพียง 3 พระองค์ คือ พระพรหม พระวิษณุหรือนารายณ์ พระศิวะหรืออิศวร มีการกำหนดบทบาทหน้าที่สำคัญของเทพเจ้าองค์ต่างๆ เกิดการแบ่งแยกออกเป็นนิกาย สำคัญๆ 3 นิกาย คือ

พรหมนิกาย - เป็นนิกายที่เก่าแก่ เป็นลัทธิเคารพบูชานับถือพระพรหม

ไวษณพนิกาย - เป็นลัทธิเคารพบูชานับถือพระวิษณุหรือพระนารายณ์

ไศวะนิกาย - เป็นลัทธิเคารพบูชานับถือพระศิวะหรือพระอิศวร

แต่ไม่ว่าจะเป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ในนิกายใดๆที่สร้างโลกและสรรพสิ่งทั้งหลายขึ้นบนโลก สิ่งหนึ่งที่พระผู้เป็นเจ้าของหรือเทพเจ้าในนิกายต่างๆสร้างขึ้นมาร่วมกับโลกคือ ฤๅษี อีกทั้งพระผู้เป็นเจ้าของนิกายนั้นยังดำรงคนถือเพศเป็นฤๅษี อีกด้วย นอกจากการเกิดแบ่งนิกายสำคัญๆแล้ว พราหมณ์ยังมีการกำหนดการศึกษาภาคบังคับ ให้แก่บุคคลในวรรณะ พราหมณ์ กษัตริย์และแพศย์ ศึกษาคัมภีร์พระเวทที่กำหนดแบบแผนการดำเนินชีวิตออกเป็น 4 ระยะเวลาหรืออาศรม 4 คือ

ระยะที่ 1 พรหมจารี หมายถึง วยศึกษาเล่าเรียนหรือวัยเด็ก

ระยะที่ 2 ภฤหัสถ์ หมายถึง วยครองเรือน เริ่มตั้งแต่แต่งงาน

ระยะที่ 3 วานปรัสถ์ หมายถึง วยออกไปอยู่ป่า

ระยะที่ 4 สันยาสี หมายถึง วยที่สละสมบัตินิ

การศึกษาทั้ง 4 ระยะเวลาที่พราหมณ์กำหนดนี้ แม้ใครไม่ผ่านเรียนจะมีบาปหนัก โดยเฉพาะระยะที่ 3 (วานปรัสถ์) และระยะที่ 4 (สันยาสี) ทั้งสองระยะนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นระยะแห่งการปฏิบัติตนเป็นฤๅษี เพราะต้องบำเพ็ญทุกขกิริยาอยู่ในป่าเพียงคนเดียวโดยสละทางโลกอย่างเด็ดขาด

ดังนั้นในประเทศอินเดียจึงเกิดมีฤๅษีมากมายหลายประเภทมีชื่อเรียกต่างๆ กัน เช่น ฤๅษีนาคบาบา ฤๅษีชีเต้า ฤๅษีคงคา ฤๅษีอายุรเวท ฤๅษีสามตา ฤๅษีพระเวท ฤๅษีคัคคน ฤๅษีมหากาพย์ เป็นต้น ชาวอินเดียโดยทั่วไปจะนิยมเรียก ฤๅษีหรือนักพรต ว่า สาธุ โดยจะมี

การประพฤติปฏิบัติพิธีกรรม ความเป็นอยู่และการแต่งกายที่แตกต่างกันออกไปตามความเชื่อของนิกายนั้นๆ แต่จุดประสงค์ที่มุ่งหวังจะเป็นไปในทางเดียวกัน คือ ฉาน

วรรณคดีไทยในสมัยโบราณ ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีอินเดียหรือเรียกว่า วรรณคดีภารตะ ฤๅษีในวรรณคดีไทยจึงแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 2 ประเภท คือ ฤๅษีวรรณคดีสันสกฤต และ ฤๅษีวรรณคดีบาลี ฤๅษีในวรรณคดีสันสกฤต เป็นฤๅษีในวรรณคดีลัทธิพราหมณ์ มีบทบาทโดดเด่นในสังคมชาวโลกและสวรรค์ มักเป็นผู้มีอำนาจอิทธิฤทธิ์ สามารถให้กำเนิดหรือสาปแช่งสิ่งต่างๆ ได้ตามอารมณ์ต้องการ เช่น ฤๅษีในเรื่องรามเกียรติ์ ได้แก่ ฤๅษีสั่นที่ชุบนางมณโฑด้วยความสงสารหรือฤๅษีโคดมสาปนางกาลอัจนาด้วยความโกรธแค้นที่หลอกหลวงตน ฤๅษีในวรรณคดีสันสกฤตจึงมีอุปนิสัยและอารมณ์แตกต่างกันออกไป ผสมผสานกันอยู่เกือบทุกเรื่อง

วรรณคดีสันสกฤต ได้มีการจัดลำดับชั้นและกลุ่มของฤๅษีที่สำคัญ ตามความรู้ความสามารถที่ทรงคุณลักษณะพิเศษเหนือฤๅษีธรรมดา โดยมีการแบ่งลำดับชั้นฤๅษีออกเป็น 7 ระดับและแบ่งกลุ่มฤๅษีออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้ การแบ่งลำดับชั้นฤๅษี 7 ระดับ ได้แก่

1. พรหมฤๅษี หรือ พรหมรรมิ หมายถึง ฤๅษีที่สืบเชื้อสายมาจากพระพรหมหรือวรรณะพราหมณ์ เป็นวรรณะสูงสุดและเป็นผู้บำเพ็ญตบะยิ่งยวด ได้แก่ ฤๅษีภรทวาช โคดม นารท วสิษฐ์ วิศวามิตร เป็นต้น

2. เทพฤๅษี หรือ เทวรรมิ หมายถึง ฤๅษีที่มีฐานะสูงสุดโดยเป็นเทพมาแต่กำเนิดแล้วมาถือเพศเป็นฤๅษีบำเพ็ญตบะจนยิ่งยวดภายหลัง ได้แก่ พระศิวะหรือพระอิศวร พระพฤษหบดี พระพฤษ วสิษฐ์ และนารท เป็นต้น เฉพาะฤๅษีวสิษฐ์และฤๅษีนารท ยังเป็นพรหมฤๅษีอีกด้วย เพราะได้บำเพ็ญตบะยิ่งยวดขึ้นไปจึงได้เลื่อนฐานะเป็นพรหมฤๅษี

3. ราชฤๅษี หรือ ราชรรมิ หมายถึง พระราชาที่สละราชสมบัติออกบวชเป็นฤๅษีจะโดยชั่วคราวหรือตลอดชีวิตก็ตาม เช่น พระชนกจักรวรรดิ (บิดาของนางสีดา) พระราม พระลักษมณ์ และฤๅษีวิศวามิตร เป็นต้น

4. มหาฤๅษี หรือ มหรรรมิ หมายถึง ฤๅษีโดยทั่วไปที่บำเพ็ญตบะได้อย่างอุกฤษฏ์ (สูงสุด) จนมีฤทธิ์เดชเป็นที่เกรงกลัวของเทวดาและอสูรทั้งหลาย ได้แก่ ฤๅษีวาลมิกิ พระภรตมุนี ฤๅษีทรวาส เป็นต้น

5. บรมฤๅษี หรือ ปรมรรษี หมายถึง ฤๅษีผู้ขังยอด ไม่มีคำอธิบายเฉพาะแต่มีลักษณะเหมือนเทพฤๅษี

6. สรรตฤๅษี หรือ สรรตรรษี หมายถึง ฤๅษีที่แต่งคัมภีร์พระเวทโดยทั่วไป

7. กวีณทฤๅษีหรือกวีณทรรษี หมายถึง ฤๅษีที่แต่งบทสวดบางบทโดยเฉพาะในคัมภีร์พระเวท

ฤๅษีทั้ง 7 ระดับมีความสำรวมที่เคร่งครัดตามลำดับเช่นกัน ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าน่าจะเป็นแนวทางในการแสดงบทบาทฤๅษีเหล่านั้นด้วย

นอกจากนี้ฤๅษียังแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสัปตฤๅษี กลุ่มประชาบดีและ มีฤๅษีสามัญธรรมคาถามีได้มีการจัดลำดับชั้นหรือกลุ่มเป็นพิเศษ แต่มีชื่อเรียกต่างๆตามความรู้ความสามารถ ได้แก่ สิทธา โยคี มุนี คาบส นักสิทธี ชฎิล นักพรต และ พราหมณ์

ฤๅษีในเรื่องรามายณะของอินเดียอันเป็นต้นตำรับเรื่องรามเกียรติ์ของไทย เนื้อเรื่องกล่าวถึงฤๅษีมากมายหลายตน ซึ่งบางคนมีบทบาทคล้ายกับรามเกียรติ์แต่ชื่อต่างกัน เช่น พระฤๅษยะสฤงค์ (หรือเรียกตามภาษามครว่า อีสี่สิงค์) กำเนิดขึ้นในป่าไม่เคยพบมนุษย์ มุ่งแต่เข้าฌานบำเพ็ญตบะเป็นนิจ จนแคว้นองคราษฎร์เกิดความแห้งแล้งฝนไม่ตกลงมา ซึ่งบทบาท พระฤๅษยะสฤงค์มีความคล้ายคลึงกับฤๅษีกโลโกฏ ฤๅษีหน้าเนื้อในเรื่องรามเกียรติ์ ส่วนพระอิสี่สิงค์รามเกียรติ์แต่งให้เป็นพ่อ

ฤๅษีบางคนมีชื่อและบทบาทอาจจะคลาดเคลื่อนแตกต่างกันออกไป เช่น ฤๅษีมังคก มุนี ในเรื่องรามายณะเป็นผู้บอกมนตรีอาทิตยหฤทัยให้พระรามสังหารท้าวราพย์หรือทศกัณฐ์ ส่วนเรื่องรามเกียรติ์ฤๅษีผู้ทำให้ทศกัณฐ์ตาย คือ ฤๅษีโคบุตร ถูกหนุมานวางกลอุบายลวงเอากลองดวงใจทศกัณฐ์ไป แต่ถึงแม้ชื่อและบทบาทของฤๅษีในเรื่องรามายณะกับฤๅษีในเรื่องรามเกียรติ์จะมีส่วนคล้ายคลึงและแตกต่างกัน แต่พฤติกรรมของฤๅษีในวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง ย่อมมีความเชื่อมโยงกัน โดยเฉพาะเรื่องพิธีกรรมต่างๆที่สอดคล้องกัน จนเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตคนไทยมาแต่โบราณ ที่ได้รับอิทธิพลแบบแผนมาจากอินเดีย

ในเนื้อเรื่องรามเกียรติ์จะพบตัวละครเอกๆที่สำคัญอยู่มากมาย เช่น พระราม ทศกัณฐ์และหนุมานซึ่งคนไทยรู้จักกันดี แต่ยังมีตัวละครอื่นๆที่สำคัญในเรื่อง ที่มีบทบาทสอดแทรกและดำเนินเรื่อง เพื่อเสริมสร้างความโดดเด่นให้ตัวเองของเรื่อง บางครั้งก็อาจสร้างปัญหาให้เกิดความซับซ้อนหรือช่วยคลี่คลายปัญหาของเรื่อง เพื่อให้

เรื่องดำเนินไปด้วยความสนุกสนานเกิดความสมบูรณ์ โดยเฉพาะตัวฤณี ซึ่งเป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องที่จะขาดไม่ได้ เพราะมีบทบาทสำคัญตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช(รัชกาลที่ 1) ซึ่งเป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดของไทย เนื้อหาตลอดทั้งเรื่องได้กล่าวถึงฤณคนที่มีบทบาทสำคัญๆไว้ถึง 40 คน ซึ่งปรากฏชื่อดังนี้

1. ฤณีสร้างกรุงศรีอยุธยา 4 คน คือ อจนกาวิ ทะหะ ยุทธอัชระ ยาคะ
2. ฤณีที่ชุบนางมณโฑ 4 คน คือ โรมสิงห์ วชิร วัตันตะ วิสุทธิ
3. ฤณีที่ชุบนางกาลอัจนา 1 คน คือ โคคม หรือ โคตะมะ,เกาตม
4. ฤณีที่อยู่แคว้นเมืองขีดขัน 1 คน คือ อังกค (อาจารย์ของพญาพาลี)
5. ฤณีที่ทำพิธีหุงข้าวทิพย์ 5 คน คือ กไลโกฏ ภารทวาช วสิษฐ์ สวามิตร วัชอัคคี
6. ฤณีที่อยู่แคว้นเมืองลงกา 3 คน คือ โคบุตร นารท กาล
7. ฤณีที่อยู่เขาครีฤฎ 3 คน คือ อมรเรศ สุเมธ ปรมเสศ
8. ฤณีที่หนุมานพบเมื่อคราวไปถวายแหวนนางสีดา 2 คน คือ นารท ชฎิล
9. ฤณีที่อยู่เชิงเขามรกต 1 คน คือ ทิศไพ
10. ฤณีที่อยู่ป่ากาละวาท 1 คน คือ วัชมฤค
11. ฤณีที่อยู่เชิงเขาไกรลาส 2 คน คือ คาวินท์ สุขวิณะ
12. ฤณีที่อยู่แคว้นมิลิลา 1 คน คือ สุชามันตัน
13. ฤณีที่พระรามพบเมื่อเดินดง 5 คน คือ ภารทวาท สระงังค์ อรรคค สุทัศน์
สุไชคาบสสินี
14. ฤณีผู้บอกวิธีให้พระรามสังหารท้าวอูณาราช คือ โคศก
15. ฤณีที่อยู่แคว้นไทยเกษ 1 คน คือ โควินท์
16. ฤณีทศกัณฐ์แปลงร่างมี 2 คน คือ สุธรรม แปลงร่างเมื่อครั้งไปปลักนางสีดาและ
สิทธิโคคม แปลงร่างเมื่อครั้งไปหาพระรามที่ค่ายเพื่อผูกเกลี้ยกล่อมให้เลิกทัพ
17. ฤณีที่ออกบวชแล้วลาเพศจากฤณีในเวลาต่อมา มี 5 คน คือ ท้าวชนกจักรวรรดิ
พระราม พระลักษมณ์ นางสีดา หนุมาน

จากภาพรวมของฤณีทั้ง 40 คน แบ่งเป็นฤณีบุรุษเพศหรือฤณีเพศชาย 38 คน ในจำนวนนี้มีฤณีที่เป็นอสูรแปลงร่าง 2 คน คือ ฤณีสุธรรมและฤณีกาลสิทธิโคคม ซึ่งเป็นฤณี

ที่ทศกัณฐ์แปลงร่างมาและฤๅษีหนุมานแปลงร่างเป็นมนุษย์ออกบวชอีกคนหนึ่ง ส่วนฤๅษีเพศหญิงหรือคาบสตีนี้มีจำนวน 2 คน คือ นางสีดาและนางสุโขคาบสตีนี้ ในจำนวนฤๅษีทั้ง 40 คน มีอยู่ 5 คนที่ออกบวชแล้วได้ลาสิกขาจากเพศฤๅษีในเวลาต่อมา คือ ท้าวชนก จักรวรรดิ พระราม นางสีดา พระลักษมณ์ และหนุมาน

ฤๅษีส่วนใหญ่จะแยกกันอยู่ตามลำพังเพียงคนเดียว โดยอาศัยอยู่ในป่า เขา ตามสถานที่ต่างๆ เช่น เขาไกรลาส ป่าหิมพานต์ และบริเวณป่าเขา ในเขตเมืองต่างๆ เช่น เมืองอโยธยาหรืออโยธยา เมืองลงกา มีสถานที่ที่อยู่พำนัก เรียกว่า อาศรมหรือกุฎี นอกจากนี้ยังมีฤๅษีที่อยู่อาศัยร่วมกันเป็นกลุ่มหรือหมู่คณะตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ได้แก่ ฤๅษี 4 คนที่ถวายดื่มนามของแต่ละคนตั้งเป็นชื่อเมืองกรุงศรีอยุธยา คือ ฤๅษีอนนะกาวิ ทะหะ ยุทธอักษระ ยาคะ หรือสี่ฤๅษีที่เป็นผู้ชুবนางมณโฑ คือ ฤๅษีโรมสิงห์ วชิร อดันตา วิสูตร และฤๅษีที่เป็นที่นับถือของราชตระกูลอโยธยา คือ ฤๅษีวสิษฐ์ สวามิตร

บุคลิกโดยรวมของฤๅษีคนต่างๆในเรื่องรามเกียรติ์ ส่วนใหญ่จะเป็นบุคลที่มีอายุ สูงวัยหรือแก่ชรา มีเพียง พระราม นางสีดา พระลักษมณ์ ที่เป็นฤๅษีรุ่นหนุ่มสาวขณะ ออกบวช ฤๅษีคนที่มีบทบาทสำคัญจะเป็นผู้ครองตนด้วยความสำรวม สุขุมเคร่งขรึม มีสมาธิมั่นคง มีความรู้ความสามารถด้วยอิทธิฤทธิ์เวทย์มนตร์คาถา เป็นที่นับถือศรัทธาของผู้พบเห็น บางครั้งฤๅษียังเป็นผู้สร้างหรือผู้ทำลายตัวละครตัวอื่นๆและสิ่งของต่างๆ ด้วยอิทธิฤทธิ์ตามที่ใจปรารถนา เช่น ฤๅษีโคดมสร้างนางกาลอัจนาขึ้นมาเป็นชายาและ ภายหลังได้สาปให้กลายเป็นก้อนหินหรือฤๅษีนารทเสกไม้เท้าให้กลายเป็นปลิงเกาะที่ คางหนุมานเพื่อเป็นการสั่งสอน เป็นต้น ดังนั้นฤๅษีคนต่างๆที่มีบทบาทในเรื่องจึงเป็นที่ เคารพนับถือและเกรงกลัวของตัวละครอื่นๆทั่วไป เช่น เทพเจ้า มนุษย์ อสูร เป็นต้น

บทบาทสำคัญด้านต่างๆของฤๅษีในบทละครเรื่องรามเกียรติ์จากการศึกษาอาจพอสรุปออกได้เป็นข้อๆดังนี้

1. เป็นปุโรหิตที่ปรึกษาของเมืองต่างๆ เช่น

ฤๅษีวสิษฐ์ ฤๅษีสวามิตร เป็นปุโรหิตที่ปรึกษาเมืองอโยธยา

ฤๅษีโคบุตร เป็นปุโรหิตเมืองลงกา เป็นต้น

2. เป็นอาจารย์สอนศิลปศาสตร์ให้แก่ตัวละครตัวอื่นๆในเรื่อง เช่น

ฤๅษีวสิษฐ์ ฤๅษีสวามิตร เป็นอาจารย์สอน พระราม พระพรต

พระลักษมณ์ พระสัตรุด โอรสท้าวทศรถ

ฤๅษีโคบุตร เป็นอาจารย์สอนทศกัณฐ์และอสูรราชตระกูลลงกา

วิฆเนศวรฤๅษี เป็นอาจารย์สอน พระมงกุฎ พระลพ เป็นต้น

3. เป็นผู้สร้างหรือผู้ให้กำเนิดตัวละครสำคัญๆ ในเรื่อง เช่น

ฤๅษีโรมสิงห์ วชิร อตันตาวิสุทธิ ชุบนางมณโฑขึ้นมาจากนางกบ

ฤๅษีโคคม ชุบนางกาลอัจนาขึ้นมาเป็นชายา จนให้กำเนิดตัวละครสำคัญ คือ นางสาวหะผู้เป็นมารดาของหนุมาน เป็นต้น

4. เป็นผู้ช่วยคลี่คลายปัญหาให้ตัวละครสำคัญในด้านต่างๆ ได้แก่

4.1 แนะนำหนทางให้ตัวละครสำคัญเดินทางไปในที่ต่างๆ เช่น

ฤๅษีสระงัก - ชี้ทางให้พระราม นางสีดาและพระลักษมณ์เดินทางไปพำนักที่
หลังเขาสัตตกุฎเพราะเทวดาลงมาสร้างศาลาไว้ให้

ฤๅษีชลิฎ - บอกทิศทางไปเขาเหมตริ้นท่าข้ามไปเมืองลงกา ให้หนุมาน ชมพูพาน
องคต ที่มาสืบหาหนทางไปเมืองลงกา เป็นต้น

4.2 แนะนำวิธีปราบข้าศึกศัตรูให้ตัวละครสำคัญ เช่น

ฤๅษีทศไพ - บอกวิธีให้หนุมานสังหารบรรลัยกัลป์ด้วยการใช้ฝุ่นทราย

ฤๅษีโคศก - บอกวิธีสังหารท้าวอุณาราชด้วยลูกศรต้นกกแก่พระราม เป็นต้น

4.3 ช่วยเหลือให้ตัวละครสำคัญรอดพ้นภัยอันตราย เช่น

ฤๅษีชนกจักรวรรดิ - เก็บนางสีดาจากผอบลอยน้ำ นำมาเลี้ยงเป็นพระธิดา

ฤๅษีนารท - แนะนำให้หนุมานใช้น้ำบ่อน้อย(น้ำลาย) คับไฟที่หาง

วิฆเนศวรฤๅษี - ช่วยนางสีดาให้รอดพ้นอันตรายหลังจากพระลักษมณ์

ปล่อยตัวเข้าป่า

ฤๅษีโควินท์ - ช่วยท้าวไทยเกษให้พ้นจากอสูรคนธรรพ์นุราชยึดเมือง เป็นต้น

5. เป็นผู้สร้างปัญหาให้ตัวละครสำคัญในเรื่อง เช่น

ฤๅษีกไลโกฎ - บำเพ็ญพิธีจนเมืองพัทรวสัยเกิดฝนแล้งสามปี

ฤๅษีคาวินท์ - ผู้สถาปนินิราช ที่ลักไม้เท้าไปซ่อนในน้ำ ว่าทิ้งสิ่งโคลงน้ำให้ของ
สิ่งนั้นจมอยู่กับที่ เมื่อพระรามจองถนนข้ามไปกรุงลงกา นิราชจึงเป็นผู้รับก้อนหิน
นำมาทิ้งถมมหาสมุทรแต่เพียงผู้เดียว

จะเห็นได้ว่าบทบาทของฤๅษีคนต่างๆที่ได้กล่าวมาพอสังเขปนี้ โดยภาพรวมแล้ว ฤๅษี คือ ตัวประกอบที่คอยเสริมสร้างความสามารถและช่วยเหลือตัวละคร ตัวเอกๆที่มีความสำคัญให้มีบทบาทโดดเด่น เพราะในเรื่องรามเกียรติ์การดำเนินเรื่อง จะเต็มไปด้วยการใช้ ฤๅษีอาณูภาพ อิทธิฤทธิ์เวทมนตร์และอาวุธที่มีความวิเศษของตัวละครสำคัญๆ เพื่อสร้างเรื่องราวให้เกิดความสนุกสนาน ตื่นเต้น พิสดาร ฤๅษีจึงเป็นตัวละครที่สมควรนำเข้ามามีบทบาทสอดแทรก เพื่อคอยเสริมสร้างเชื่อมโยง เป็นผู้คลี่คลายปัญหาให้บรรลุผลสำเร็จหรือเป็นผู้สร้างปัญหาให้เกิดความซับซ้อนของปมเรื่องให้การดำเนินเรื่องเดินทางไปอย่างต่อเนื่องไม่ติดขัดจนนำไปสู่ความสมบูรณ์ของเรื่อง